

G. B. PAIT SOCIAL SCIENCE INSTITUTE

ALLAHABAD
LIBRARY

Class No. 294.5926

Book No. How

Accession No. 13266

Cost _____

Manav Dharma Shastra.

Manav Dharma Shastra

OR

*The Institutes
of Manu*

Code of Hindu Laws

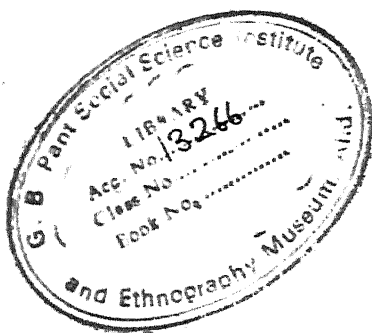
Edited by

Graves Phamney Haughton

Vol. I Sanskrit Text

COSMO PUBLICATIONS

294.5926 ✓
H24

FIRST PUBLISHED 1825
FIRST REPRINT 1982

Published by
COSMO PUBLICATIONS
24 B, ANSARI ROAD, NEW DELHI-110002

Printed by
MEHRA OFFSET PRESS NEW DELHI

PREFACE

HAVING been for some time engaged in preparing the Institutes of Menu for publication in the Sanscrit language, it appeared to me, that as Sir WILLIAM JONES's translation had been long out of print, a new edition would not only be acceptable to the publick at large, but more especially to those engaged in the study of the Sanscrit language, as the great difficulty of the original text made some help of the kind indispensable. In consequence the version of the learned translator has been carefully revised and compared; and as variations, though of trifling importance, have been discovered, they have been carefully recorded at the end of the work. The discrepancies in question may have arisen from some variety in the readings of the manuscripts consulted by Sir WILLIAM JONES. It appeared, however, advisable to take some notice of those which seemed of most importance to the Sanscrit student. The learned translator intended, as he has stated in his Preface, to mark by *Italick* letters all that he

had borrowed from the Commentators on Menu, and to print the text of his author in *Roman* letters; an arrangement that was intended to afford the reader a precise idea of the original work. It will easily be understood by persons accustomed to the preparation of works for the press, that a rule like this would be occasionally forgotten. And indeed it has sometimes, though rarely, occurred, that passages have been printed in *Italick* that should have been put in *Roman* letters. Every attention has therefore been paid to fulfil the translator's intentions, and the reader may be certain that this singularly interesting record of antiquity is now submitted to him with an exactness and fidelity not attained in the former editions. But it is fair to state, that the first and twelfth books are those which are least literal: this is more particularly the case with the latter. The peculiarity of the doctrines contained in these books will account for the fact, and at the same time explain the difficulty the learned translator laboured under in conveying ideas so novel in their nature to the English reader. When, however, the probable antiquity of the original work, and the occasional obscurity of some of its texts, are considered, it must be conceded, that the translator has been generally happy in his interpretation. The great celebrity which has attended the work
since

since its first appearance in England, encourages a hope that its republication will meet the approbation of those, who, though unacquainted with Oriental literature, take an interest in whatever regards the history of the human mind, and the progress of civilization, to which European nations are under so many obligations.

G. C. HAUGHTON.

East India College, Herts,

6th Jan. 1825.

श्री

मानवधर्मशास्त्रम्

भृगुप्रोक्तम्

श्रीयुद्धयेवसहोदनेन

शुद्धकृतम्

लण्डनराजधान्याम्

मुद्रितम्

संवत्

१८८१

॥ ओं ॥

॥ नमोगणेशाय ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम्प्रथमोऽध्यायः ॥

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्यमहर्षयः १

प्रतिपूज्ययथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥१॥

भगवन्सर्ववर्णीनां यथावदनुपूर्वशः १

अन्तरप्रभवानां च धर्मान् नो वक्तुमर्हसि ॥२॥

त्वमेकोल्लस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भुवः १

अचिन्त्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ॥३॥

सतैः पृष्ठस्तथा सम्यगमितौजामहात्मभिः १

प्रत्युवाचार्चितान्सर्वान् महर्षींश्चूयतामिति ॥४॥

आसीदिदन्तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् १

अप्रतर्क्यमविज्ञेयमप्रसुप्तमिव सर्वतः ॥५॥

ततः स्वयम्भू भगवानथ क्तोऽयं जयन्निदम् १

महाभूतादिवृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोनुदः ॥६॥

- योऽसावतीन्द्रिययात्रःसूक्ष्मोऽन्यक्तःसनातनः १
 सर्वभूतमयोऽचिन्त्यःस एव स्वयमुद्भवो ॥७॥
 सोऽभिध्यायशरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्विविधाःप्रजाः १
 अप एव ससंजीदौतासुवीजमवामृजत् ॥८॥
 तदं उमभवद्वैमंसहस्रांशुसमप्रभम् १
 तस्मिन् जज्ञे स्वयम्ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥९॥
 आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः १
 तायदस्यः यनं पूर्वतेन नारायणः स्मृतः ॥१०॥
 यत्तत्कारणमन्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् १
 तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥११॥
 तस्मिन्नं उ स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् १
 स्वयमेवात्मनो ध्यानात् तदं उ भकरो द्विधा ॥१२॥
 ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवम्भूमिं च निर्ममे १
 मध्ये यो मदि शश्चाष्टान् पांस्थानं च शाश्वतम् ॥१३॥
 उद्भवहीत्मनश्चैव मनः सदसदात्मकम् १
 मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥१४॥
 महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च १
 विषयाणां यहीतृणि शनैः पंचेन्द्रियाणि च ॥१५॥

मानवेधर्मशास्त्रे

- तेषान्त्ववयवान्सूक्ष्मान्षणामप्यमितौजसाम् १
सन्निवेश्यात्ममात्रासुसर्वभूतानिनिर्ममे ॥१६॥
यन्मूर्त्यवयवाःसूक्ष्मास्तस्येमान्याश्रयन्तिषट् १
तस्माच्छरीरमित्याहुस्तस्यमूर्तिर्मनीषिणः ॥१७॥
तदाविशन्तिभूतानिमहान्तिसहकर्मभिः १
मनश्चावयवैःसूक्ष्मैःसर्वभूतकृदवयम् ॥१८॥
तेषामिदन्तुसप्तानाम्पुरुषाणामहौजसाम् १
सूक्ष्माभ्योमूर्तिमात्राभ्यःसम्भवत्यययाद्वयम् ॥१९॥
आद्याद्यस्यगुणन्त्वेषामवाप्नोतिपरःपरैः १
योयोयावतिथश्चैषांससतावद्गुणःस्मृतः ॥२०॥
सर्वेषान्तुसनामानिकर्माणिचपृथक्पृथक् १
वेदशब्देभ्यएवादौपृथक्संस्थाश्चनिर्ममे ॥२१॥
कर्मात्मनांचदेवानांसोऽमृतप्राणिनाम्प्रभुः १
साध्यानांचगणंसूक्ष्मंयज्ञंचैवसनातनम् ॥२२॥
अग्निवायुरविभ्यस्तुत्रयम्ब्रह्मसनातनम् १
दुदोहयज्ञसिद्धर्थमृग्यजुःसामलक्षणम् ॥२३॥
कालंकालविभक्तीश्चनक्षत्राणिग्रहांस्तथा १
सरितःसागरान्शैलान्समानिविषमाणिच ॥२४॥

तपोवाचंरतिचैवकामचक्रोधमेवच १
 सृष्टिंससर्जचैवेमांस्त्रष्टुमिच्छन्निमाःप्रजाः ॥२५॥
 कर्मणांचविवेकार्थधर्माधर्मौघवेचक्षत् १
 इन्द्रैरयोजयच्चेमाःसुखदुःखादिभिःप्रजाः ॥२६॥
 अण्योमात्राविनाशिन्योदशाङ्गीनान्तुयाःस्मृताः १
 ताभिःसार्द्धमिदंसर्वसम्भवत्यनुपूर्वशः ॥२७॥
 यन्तुकर्मणियस्मिन्सन्ययुंक्तप्रथमम्प्रभुः १
 सतदेवस्वयम्भेजेमृज्यमानःपुनःपुनः ॥२८॥
 हिंसाहिंसेमृदूकूरेधर्माधर्मावृतानृते १
 यद्यस्यसोऽद्धात्सर्गेनत्तस्यस्वयमाविशेत् ॥२९॥
 यथर्तुलिङ्गान्यृतवःस्वयमेवर्तुपर्यये १
 स्वानिस्वान्यभिपद्यन्तेतथाकर्माणिदेहिनः ॥३०॥
 लोकानान्तुविवृष्यर्थमुखवाहूरूपादतः १
 ब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंशूद्रंचनिरवर्तयत् ॥३१॥
 द्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्द्धेनपुरुषोऽभवत् १
 अर्द्धेननारीतस्यांसविराजमसृजत्प्रभुः ॥३२॥
 तपस्तप्त्वाऽसृजद्यन्तुसस्वयंपुरुषोविराट् १
 तंमांवितास्यसर्वस्यलक्षारं द्विजसत्तमाः ॥३३॥

- अहंप्रजाःसिसृक्षुस्तुतपस्तप्त्वासुदुश्चरम् १
 पतीन्प्रजानाममृजंमहर्षीनादितोदश ॥३४॥
 मरीचिमत्र्यंगिरसौपुलस्त्यम्पुलहंक्रतुम् १
 प्रचेतसंवशिष्ठञ्चभृगुन्नारदमेवच ॥३५॥
 एतेमनूंस्तुसप्तान्यानमृजनभूरितेजसः १
 देवान्देवनिकायांश्चमहर्षींश्चामितौजसः ॥३६॥
 यक्षरक्षःपिशाचांश्चगंधर्वाप्सरसोऽमुरान् १
 नागान्सर्पान्सुपर्णींश्चपितृणांचपृथग्गणान् ॥३७॥
 विद्युतोऽशनिमेघांश्चरोहितेन्द्रधनूंषिच १
 उल्कानिर्धातकेतूंश्चज्योतींष्युच्चावचानिच ॥३८॥
 किन्नरान्वानरान्मत्स्यान्विविधांश्चविहंगमान् १
 पशून्मृगान्मनुष्यांश्चबालांश्चोभयतोदतः ॥३९॥
 कृमिकोटपतंगांश्चयूकामक्षिकमत्कुणम् १
 सर्वञ्चदंशमशकंस्थावरञ्चपृथग्बिधम् ॥४०॥
 एवमेतैरिदं सर्वमन्नियोगान्महात्मभिः १
 यथाकर्मतपोयोगात्सृष्टंस्थावरजंगमम् ॥४१॥
 येषांतुयादृशंकर्मभूतानामिहकीर्तितम् १
 तत्रथावोभिधास्यामिक्रमयोगञ्चजन्मनि ॥४२॥

पक्षवच्चमृगाश्चैव बालाश्चोभयतोदतः १

रक्षांसि च पिशाचाश्च मनुष्याश्च जरायुजाः ॥४३॥

अण्डजाः पक्षिणः सर्पीनक्रामत्स्याश्च कच्छमाः १

यानि चैवं प्रकाराणि स्थलजान्योदकानि च ॥४४॥

स्वेदजदंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुणम् १

उष्मणश्चोपजायन्ते यच्चान्यत्किञ्चिदोदृशम् ॥४५॥

उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे वीजकाण्डप्ररोहिणः १

ओषध्यः फलपाकान्ता बहुपुष्पफलोपगाः ॥४६॥

अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः १

पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः ॥४७॥

गुच्छगुल्मन्तु विविधन्तथैव तृणजातयः १

वीजं काण्डरूपाण्येव प्रतानावल्ल्येव च ॥४८॥

तमसा बहुरूपेण वेष्टिताः कर्महेतुना १

अन्तःसंज्ञा भवन्त्येते सुखदुःखसमन्विताः ॥४९॥

एतदन्तास्तु गतयो ब्रह्माद्यः समुद्राहताः १

घोरेऽस्मिन् भूतसंसारे नित्यं सततयायिनि ॥५०॥

एवं सर्वसमृद्धे दंभाञ्चाचिन्त्यपराक्रमः १

आत्मन्यन्तर्दधेभूयः कालं कालेन पीडयन् ॥५१॥

यदामदेवोजागर्तितदेदञ्चेष्टतेजगत् १
 यदास्वपितिशान्तात्मातदासर्वनिमीलति ॥५२॥
 तस्मिन्स्वपतिनुसुस्थेष्कमीत्मानःशरीरिणः १
 स्वकर्मभ्योनिवर्तन्तेमनश्चलानिमृच्छति ॥५३॥
 युगपक्षुप्रलीयन्तेयदातस्मिन्महात्मनि १
 तदाऽयंसर्वभूतात्मासुखंस्वपितिनिर्वृतः ॥५४॥
 तमोऽयन्तुसमाश्रित्यचिरन्तिष्ठतिसेन्द्रियः १
 नचस्वंकुरुतेकर्मतदोत्क्रामतिमूर्तितः. ॥५५॥
 यदाऽणुमात्रिकोभूत्वावीजंस्थास्तुचरिष्णुच १
 समाविशतिसंसृष्टस्तदामूर्तिविमुञ्चति ॥५६॥
 एवंसजायत्स्वप्नाभ्यामिदंसर्वचराचरम् १
 संजीवयतिचाजस्रम्प्रमापयतिचाथयः ॥५७॥
 इदंशास्त्रन्तुकृत्वाऽसौमामेवस्वयमादितः १
 विधिवद्वाहयामासमरीचादींस्त्वहंमुनीन् ॥५८॥
 एतद्बोध्यंभृगुःशास्त्रंश्रावयिष्यत्यशेषतः १
 एतद्धिमतोऽधिजगेसर्वमेषोऽखिलंमुनिः ॥५९॥
 ततस्तथासर्तैनोक्तोमहर्षिर्मनुनाभृगुः १
 तानब्रवीदृषीन्सर्वान्प्रीतात्माश्रूयतामिति ॥६०॥

- स्वायंभुवस्यास्यमनोःषडंश्यामनवोऽपरे १
 सृष्टवन्तःप्रजाःस्वाःस्वामहात्मानोमहौजसः ॥६१॥
 स्वारोचिषश्चौतमिश्चतामसोरेवतस्तथा १
 चाक्षुषश्चमहानेजाविवस्वत्सुतएवच ॥६२॥
 स्वायंभुवाद्याःसप्तैतेमनवोभूरितेजसः १
 स्वेस्वेऽन्तरेसर्वमिदमुत्पाद्यापुश्चराचरम् ॥६३॥
 निमेषादशचाष्टौचकाष्टात्रिंशत्तुताःकला १
 त्रिंशत्काःशामुहूर्तःस्यादहोरात्रन्तुतावतः ॥६४॥
 अहोरात्रेविभजनेसूर्योमानुषदैविके १
 रात्रिःस्वप्नायभूतानाञ्चेष्टायैकर्मणामहः ॥६५॥
 पित्र्येरात्र्यहनीमासःप्रविभागस्तुपक्षयोः १
 कर्मचेष्टास्वहःकृलःशुक्लःस्वप्नायशर्वरी ॥६६॥
 दैवेरात्र्यहनीवर्षप्रविभागस्तयोःपुनः १
 अहस्तत्रोदगयनंरात्रिःस्याद्दक्षिणायनम् ॥६७॥
 ब्राह्मस्यतुक्षपाहस्ययत्प्रभाणंसमासतः १
 एकैकशोयुगानान्तुक्रमशस्तन्निबोधत ॥६८॥
 चत्वार्याहुःसहस्राणिवर्षाणान्तुकृतंयुगम् १
 तस्यतावच्छतीसंध्यासंध्याशततथाविधः ॥६९॥

इतरेषुसमंध्येषुसमंध्यंशेषुचत्रिषु १
 एकापायेनवर्तन्तेसहस्राणिशतानिच ॥७०॥
 यदेतत्परिसंख्यातमादावेवचतुर्युगम् १
 एतद्वादशसाहस्रन्देवानांयुगमुच्यते ॥७१॥
 दैविकानांयुगानान्तुसहस्रम्परिसंख्यया १
 ब्राह्ममेकमहर्षेयन्तावतीरात्रिरेवच ॥७२॥
 तद्वैयुगसहस्रान्तम्ब्राह्मम्पुण्यमहर्विदुः १
 रात्रिञ्चतावतीमेवनेहोरात्रविदोजनाः ॥७३॥
 तस्यसोहर्निशस्यान्तेप्रसुप्तःप्रतिबुध्यते १
 प्रतिबुद्धश्चमृजतिमनःसदसदात्मकम् ॥७४॥
 मनःसृष्टिंविकुरुतेचोद्यमानंसिमृक्षया १
 आकाशञ्जायतेतस्मात्तस्यशब्दंगुणंविदुः ॥७५॥
 आकाशात्तुविकुर्वीणात्सर्वगन्धवहःशुचिः १
 बलवान्जायतेवायुःसवैस्पृशगुणोमतः ॥७६॥
 वायोरपिविकुर्वीणाद्विरोचिष्णुतमोमुदम् १
 ज्योतिरुत्पद्यतेभास्वत्तद्रूपगुणमुच्यते ॥७७॥
 ज्योतिषश्चविकुर्वीणादापोरसगुणाःस्मृताः १
 अद्भ्योगन्धगुणाभूमिरित्येषासृष्टिरादितः ॥७८॥

- यत्प्राग्द्वादशसाहस्रमुदितन्दैविकंयुगम् १
 तदेकसप्ततिगुणम्मन्वन्तरग्निहोचने ॥७९॥
 मन्वन्तराण्यसंख्यानिसर्गःसंहारएवच १
 क्रीडन्निवैतत्कुरुतेपरमेष्ठीपुनःपुनः ॥८०॥
 चतुष्पात्सकलोधर्मःसत्यञ्चैवकृतेयुगे १
 नाधर्मेणागमःकश्चिन्मनुष्यान्प्रतिवर्त्तते ॥८१॥
 इतरेष्वगमाद्धर्मःपादशस्त्ववरोपितः १
 चौरिकानृतमायाभिर्धर्मैश्चापैतिपादशः ॥८२॥
 अरोगाःसर्वसिद्धार्थाश्चतुर्वर्षशतायुषः १
 कृतेत्रेतादिषुल्लेषामायुर्हसतिपादशः ॥८३॥
 वेदोक्तमायुर्मर्त्यानामाशिषश्चैवकर्मिणाम् १
 फलन्त्यनुयुगंलोकेप्रभावश्चशरीरिणाम् ॥८४॥
 अन्येकृतयुगेधर्मास्त्रेतायांद्वापरेपरे १
 अन्येकलियुगेनृणांयुगहासानुरूपतः ॥८५॥
 तपःपरंकृतयुगेत्रेतायांज्ञानमुच्यते १
 द्वापरेयज्ञमेवाहुर्दीनमेकंकलौयुगे ॥८६॥
 सर्वस्यास्यतुसर्गस्यगुप्त्यर्थंमहाद्युतिः १
 मुखबाहूरुपज्ज्ञानाम्पृथक्कर्माण्यकल्पयन् ॥८७॥

अध्यापनमध्ययनंयजनंयाजनन्तथा १
 दानम्प्रतिग्रहश्चैवब्राह्मणानामकल्पयत् ॥८८॥
 प्रजानांरक्षणन्दानमिज्याऽध्ययनमेवच १
 विषयेष्वप्रसक्तिञ्चक्षत्रियस्यसमासतः ॥८९॥
 पशूनांरक्षणन्दानमिज्याऽध्ययनमेवच १
 वणिकपथकुसीदञ्चवैश्यस्यकृषिमेवच ॥९०॥
 एकमेवतुशुद्रस्यप्रभुःकर्मसमादिशत् १
 एतेषामेववर्णानांशुश्रूषामनसूयया ॥९१॥
 दुर्जनाभेर्मेध्यतरःपुरुषःपरिकीर्तितः १
 तस्मान्मेध्यतमन्त्वस्यमुखमुक्तंस्वयम्भुवा ॥९२॥
 उत्तमांगोद्भवाज्ज्यैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैवधारणात् १
 सर्वस्यैवास्यसर्गस्यधर्मतोब्राह्मणःप्रभुः ॥९३॥
 तं हिस्वयम्भूःस्वादास्यात्तपस्तप्त्वादितोऽमृजत् १
 ह्यकथाभिवालायसर्वस्वास्यचगुप्तये ॥९४॥
 यस्यास्यनसदाश्नन्तिहव्यानित्रिदिबौकसः १
 कथानिचैवपितरःकिम्भूतमधिकन्ततः ॥९५॥
 भूतानाम्प्राणिभःश्रेष्ठाःप्राणिनांबुद्धिजीविनः १
 बुद्धिमत्सुनराःश्रेष्ठानरेषुब्राह्मणाःस्मृताः ॥९६॥

- ब्राह्मणेषु च विद्वांसो विद्वत्सुकृतबुद्धयः १
 कृतबुद्धिषु कर्तारः कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥९७॥
 उत्पत्तिरेव विप्रस्य भूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती १
 सहिधर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥९८॥
 ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधिजायते १
 ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोषस्य गुप्तये ॥९९॥
 सर्वस्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किञ्चिज्जगतीगतम् १
 श्रेष्ठेनाभिजनेनेदं सर्ववै ब्राह्मणोऽर्हति ॥१००॥
 स्वमेव ब्राह्मणो भुङ्क्ते स्वं वस्ते स्वन्ददाति च १
 आनृशं स्याद्ब्राह्मणस्य भुञ्जते हीतरे जनाः ॥१०१॥
 तस्य कर्मविवेकार्थं शेषाणामनुपूर्वशः १
 स्वायम्भुवो मनुर्जीमानि दंशास्त्रमकल्पयन् ॥१०२॥
 विदुषा ब्राह्मणेनेदमध्येतथम्प्रयत्नतः १
 शिथेभ्यश्च प्रवक्तव्यं सम्यग्गान्धेनकेनचित् ॥१०३॥
 इदं शास्त्रमधीयानो ब्राह्मणः शंसितव्रतः १
 मनोवाग्देहजैर्नित्यं कर्मदोषैर्न लिप्यते ॥१०४॥
 पुनाति पंक्तिं वंश्यांश्च सप्तसप्तपरावरान् १
 पृथिवीमपि चैवेमां कृत्स्नामेकोऽपि सोऽर्हति ॥१०५॥

- इदंस्वस्त्ययनंश्रेष्ठमिदम्बुद्धिविवर्द्धनम् १
- इदंयशस्यमायुष्यमिदंनिःश्रेयसम्परम् ॥१०६॥
- अस्मिन्धर्मोऽखिलेनोक्तोगुणदोषौचकर्मणाम् १
- चतुर्णामप्यिवर्णीनामाचारश्चैवशाश्वतः ॥१०७॥
- आचारःपरमोधर्मःश्रुत्युक्तःस्मार्तैवच १
- तस्मादस्मिन्सदायुक्तो नित्यंस्यादात्मवान्बुद्धिजः ॥१०८॥
- आचाराद्विच्युतोविप्रोनवेदफलमश्नुते १
- आचारेणतुसंयुक्तःसम्पूर्णफलभागभवेत् ॥१०९॥
- एवमाचारतोदृष्ट्वाधर्मस्यमुनयोगतिम् १
- सर्वस्यतपसोमूलमाचारंजगृहुःपरम् ॥११०॥
- जगतश्चसमुत्पत्तिंमंस्कारविधिमेवच १
- व्रतचर्योपचारंचस्नानस्यचपरंविधिम् ॥१११॥
- दाराधिगमनंचैवविवाहानांचलक्षणम् १
- महायज्ञविधानंचश्राद्धकल्पंचशाश्वतम् ॥११२॥
- वृत्तीनांचलक्षणंचैवस्नातकंस्यव्रतानिच १
- भक्ष्याभक्ष्यंचशौचंचद्रव्याणांशुद्धिमेवच ॥११३॥
- स्त्रीधर्मयोगंतापस्यंमोक्षंसंन्यासमेवच १
- राज्ञश्चधर्ममखिलंकार्यीणांचविनिर्णयम् ॥११४॥

- साक्षिप्रश्नविधानंचधर्मस्त्रीपुंसयोरपि १
 विभागधर्मद्यूतंचकंटकानांचशोधनम् ॥११५॥
 वैश्यशूद्रोपचारंचसंकीर्णानांचसम्भवम् १
 आपद्धर्मचवणीनाम्प्रायश्चित्तविधिन्तथा ॥११६॥
 संसारगमनंचैवत्रिविधंकर्मसम्भवम् १
 निःश्रेयसंकर्माणांचगुणदोषपरीक्षणम् ॥११७॥
 देशधर्मान्जातिधर्मान्कुलधर्माश्चशाश्वतान् १
 पाषंडगणधर्माश्चशास्त्रेऽस्मिन्नुक्तवान्मनुः ॥११८॥
 यथेदमुक्तवान्शास्त्रम्पुराप्रष्टोमनुर्मया १
 तथेदंयूयमप्यद्यमत्सकाशान्निबोधत ॥११९॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥

विद्वद्भिः सेवितः सद्भिर्नित्यमद्वेषरागिभिः १
हृदयेनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मस्तन्निबोधत ॥१॥
कामात्मतानप्रशस्तान् चैवेहास्त्यकामता १
कास्यो हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः ॥२॥
संकल्पमूलः कामो वै यज्ञाः संकल्पसम्भवाः १
व्रतानियमधर्माश्च सर्वे संकल्पजाः स्मृताः ॥३॥
अकामस्य क्रिया काचिद्दृश्यते नेह कर्हिचित् १
यद्यद्विकुरुते किञ्चित्तत्तत्कामस्य चेष्टितम् ॥४॥
तेषु सम्यग्वर्तमानो गच्छत्यमरलोकताम् १
यथा संकल्पितां ह्येह सर्वां क्लामान्समश्नुते ॥५॥
वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च तद्विदाम् १
आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च ॥६॥
यः कश्चित्कस्यचिद्धर्मो भिनुना परिकीर्तितः १
स सर्वोऽभिहितो वेदे सर्वज्ञानमयो हि सः ॥७॥

- सर्वतुसमवेक्ष्येदन्निखिलंज्ञानचक्षुषा १
 श्रुतिप्रामाण्यतोविद्वान्स्वधर्मेनिविशेतवै ॥८॥
 श्रुतिस्मृत्युदितन्धर्ममनुतिष्ठन्निहिमानवः १
 इहकीर्तिमवाप्नोतिप्रेत्यचानुत्तमसुखम् ॥९॥
 श्रुतिस्तुवेदोविज्ञेयोधर्मशास्त्रन्तुवैस्मृतिः १
 तेसर्वीर्येष्वमीमांस्येताभ्यान्धर्मोहिनिर्बभौ ॥१०॥
 योऽन्वमन्येततेमूलेहेतुशास्त्राश्रयाद्विजः १
 ससाधुभिर्वहिष्कार्योनास्तिकोवेदनिन्दकः ॥११॥
 वेदःस्मृतिःसदाचारःस्वस्यचप्रियमात्मनः १
 एतच्चतुर्विधम्प्राहुःसाक्षाद्धर्मस्यलक्षणम् ॥१२॥
 अर्थकामेष्वसक्तानान्धर्मज्ञानंविधीयते १
 धर्मजिज्ञासमानानाम्प्रमाणम्परमंश्रुतिः ॥१३॥
 श्रुतिद्वैधन्तुयत्रस्यातत्रधर्मावुभौस्मृतौ १
 उभावपिहितौधर्मौसम्यगुक्तौमनीषिभिः ॥१४॥
 उदितेऽनुदितेचैवसमयाध्युषितेतथा १
 सर्वथावर्ततेयज्ञइतीयंवैदिकीश्रुतिः ॥१५॥
 निषेकादिश्मशानान्तोमंत्रैरस्योदितोविधिः १
 तस्यशास्त्रेऽधिकारोऽस्मिन्ज्ञेयोनान्यस्यकस्यचित् ॥१६॥

- सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम् १
तन्देवनिर्मितन्देशम्ब्रह्मावर्तम्प्रचक्षते ॥१७॥
तस्मिन्देशेयआचारःपारम्पर्यक्रमागतः १
वर्णानामान्तरालानामसदाचारउच्यते ॥१८॥
कुरुक्षेत्रंचमत्स्याञ्चपंचालाःशूरसेनकाः १
एषब्रह्मर्षिदेशोवैब्रह्मावर्तादनन्तरः ॥१९॥
एतद्देशप्रसूतस्यसकाशादयजन्मनः १
स्वस्वंचरित्रंशिक्षेरनृपृथिव्यांसर्वमानवाः ॥२०॥
हिमवद्विंध्ययोर्मध्यंयत्प्राग्विनशनादपि १
प्रत्यगेवप्रयागाच्चमध्यदेशःप्रकीर्तितः ॥२१॥
आसमुद्रातुवैपूर्वादासमुद्रातुपश्चिमात् १
तयोरेवान्तरंगिर्योरायीवर्तविदुर्बुधाः ॥२२॥
कृष्णसारस्तुचरतिमृगोयत्रस्वभावतः १
सज्ञेयोयज्ञियोदेशोमेच्छदेशस्त्वतःपरः ॥२३॥
एतान्द्विजातयोदेशान्संश्रयेद्रनृप्रयत्नतः १
शूद्रस्तुयस्मिन्कस्मिन्वानिवसेद्वृत्तिकर्षितः ॥२४॥
एषाधर्मस्यवंयोनिःसमासेनप्रकीर्तिता १
सम्भवञ्चास्यसर्वस्यवर्णधर्मान्निबोधत ॥२५॥

- वेदिकैः कर्मभिः पुण्यैर्निषेकादिर्द्विजन्मनाम् १
 कार्य्यः शरीरसंस्कारः पावनः प्रेत्य चेह च ॥२६॥
 गर्भेर्होमैर्जातकर्मचौउमौजीनिबन्धनैः १
 वैजिकंगार्भिकंचैनोद्विजानामपमृज्यते ॥२७॥
 स्वाध्यायेन व्रतैर्होमैस्त्रैविद्येनेज्ययासुतैः १
 महायज्ञैश्चयज्ञैश्चब्राह्मीयंक्रियतेतनुः ॥२८॥
 प्राङ्नाभिवर्द्धनात्पुंसोजातकर्मविधीयते १
 मंत्रवत्प्राशनंचास्यहिरण्यमधुसर्पिषाम् ॥२९॥
 नामधेयन्दशम्यान्तुद्वादश्यावाप्त्यकारयेत् १
 पुण्येतिथौमुहूर्तेवानक्षत्रेवागुणान्विते ॥३०॥
 मंगल्यंब्राह्मणस्यस्यातक्षत्रियस्यबलान्वितम् १
 वैश्यस्यधनसंयुक्तंशूद्रस्यतुजुगुप्सितम् ॥३१॥
 शर्मवद्ब्राह्मणस्यस्याद्राक्षोरक्षासमन्वितम् १
 वैश्यस्यपुष्टिसंयुक्तंशूद्रस्यप्रेष्यसंयुतम् ॥३२॥
 स्त्रीणांसुखोद्यमक्रूरंविस्पष्टार्थमनोहरम् १
 मंगल्यन्दीर्घवर्णान्तमाशीर्वादाभिधानवत् ॥३३॥
 चतुर्थेमासिकर्तव्यंशिशोर्निष्क्रमणंगृहात् १
 षष्ठेऽन्नप्राशनंमासियद्द्वेष्टमंगलकुले ॥३४॥

- चूडाकर्मद्विजातीनांसर्वेषामेवधर्मतः १
- प्रथमेन्दे तृतीयेवाकर्तव्यं श्रुतिचोदनात् ॥३५॥
- गर्भाष्टमेन्दे कुर्वन्त ब्राह्मणस्योपनायनम् १
- गर्भादेकादशे राशोगर्भात्तुद्वादशे विशः ॥३६॥
- ब्रह्मवर्चसकामस्य कार्यं विप्रस्य पञ्चमे १
- राशो बलार्थिनः षष्ठे वैश्यस्येहार्थिनोऽष्टमे ॥३७॥
- आषोऽश्वत्था ब्राह्मणस्य सावित्रीनातिवर्तते १
- आद्वाविंशत्क्षत्रबन्धोराचतुर्विंशतेर्विशः ॥३८॥
- अतर्द्धत्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः १
- सावित्रीपतिता ब्राह्म्या भवन्त्यार्यविगर्हिताः ॥३९॥
- नैतैरपूतैर्विधिवदापद्यपि हि कर्हिचित् १
- ब्राह्मणान्यौनां च सम्बन्धान्नचरेद्ब्राह्मणः सह ॥४०॥
- काष्ठीरौरववास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणः १
- वसीरन्नानुपूर्वेण शाणक्षौमाविकानि च ॥४१॥
- मौंजीत्रिवृत्समाशुष्णा कार्या विप्रस्य मेखला १
- क्षत्रियस्य तु मौर्वी ज्या वैश्यस्य शणतान्तवी ॥४२॥
- मुञ्जालाभेतु कर्तव्याः कुशाश्मान्तकवत्वजैः १
- त्रिवृताग्रान्थिनेकेन त्रिभिः पञ्चभिरेव वा ॥४३॥

- कार्पासमुपवीतंस्याद्विप्रस्योर्द्ध्वतंत्रिवृत् १
 शणसूत्रमयंराशोवैश्यस्याविकसौत्रिकम् ॥४४॥
 ब्राह्मणोवैल्वपालाशौक्षत्रियोवाटखादिरो १
 पैलवौदुम्बरोवैश्योदंडानर्हन्तिधर्मतः ॥४५॥
 केशान्तिकोब्राह्मणस्यदंडःकार्यःप्रमाणतः १
 ललाटसंभितोराज्ञःस्यात्तुनासान्तिकोविशः ॥४६॥
 ऋजवस्तेतुसर्वेस्युरवणाःसौम्यदर्शनाः १
 अनुद्वेगकरानृणांसत्वचोनाग्निदूषिताः ॥४७॥
 प्रतिगृह्येप्सितदंडमुपस्थायचभास्करम् १
 प्रदक्षिणम्परीत्याग्निंचरेद्भैक्षंयथाविधि ॥४८॥
 भवत्पूर्वंचरेद्भैक्षमुपनीतोद्विजोत्तमः १
 भवन्मध्यन्तुराजन्योवैश्यस्तुभवदुत्तरम् ॥४९॥
 मातरंवास्वसारंवामातुर्वीभगिनींनिजाम् १
 भिक्षेतभिक्षाम्प्रथमंयच्चैनंनावमानयेत् ॥५०॥
 समाहृत्यतुतद्भैक्षंयावदर्थमभांयथा १
 निवेद्यगरवेशनीयादाचम्यप्राङ्मुखःशुचिः ॥५१॥
 आयुथम्प्राङ्मुखोभुंक्तेयज्ञस्यन्दक्षिणामुखः १
 त्रियम्प्रत्यङ्मुखोभुंक्तेऽतंभुंक्तेत्युदङ्मुखः ॥५२॥

- उपस्पृश्यद्विजोनित्यमन्नमद्यात्समाहितः १
 भुक्त्वाचोपस्पृशेत्सम्यगग्निःखानिचसंस्पृशेत् ॥५३॥
 पूजयेदशननित्यमद्याच्चेतदकुत्सयन् १
 दृष्ट्वाहृथेत्प्रसीदेच्चप्रतिनन्देच्चसर्वशः ॥५४॥
 पूजिनं त्यशनं नित्यं बलमूर्जं च यच्छति १
 अपूजितन्तु तद्भुक्तमुभयं नाशयेदिदम् ॥५५॥
 नोच्छिष्टं कस्यचिद्द्यान्नाद्याच्चैव तथान्तरा १
 नचैवात्यशनं कुर्यान्नचोच्छिष्टः क्वचिद्भजेत् ॥५६॥
 अनारोग्यमनायुथमस्वर्ग्यं चातिभोजनम् १
 अपुण्यं लोकविद्विष्टन्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥५७॥
 ब्राह्मेण विप्रस्तोत्रेण नित्यकालमुपस्पृशेत् १
 कायत्रैदशिकाभ्यां वानपित्र्येण कदाचन ॥५८॥
 अंगुष्ठमूलस्य तले ब्राह्मन्तीर्थं प्रचक्षते १
 कायमंगुलिमूलेऽप्येदैवम्पित्र्यन्तयोरधः ॥५९॥
 त्रिराचां मेदपः पूर्वद्विः प्रमृज्यात्ततो मुखम् १
 खानिचैव स्पृशेदग्निरात्मानं शिरएव च ॥६०॥
 अनुष्णाभिरपेनाभिरग्निस्तोत्रेण धर्मवित् १
 शौचेऽप्युःसर्वदा चामेदे कान्ने प्रागुदङ्मुखः ॥६१॥

- हृद्भाभिः पूयते विप्रः कंठगाभिस्तु भूमिपः ॥ ६२ ॥
 वैश्योऽङ्घ्रिः प्राशिताभिस्तु शूद्रः स्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ६३ ॥
 उद्धृते दक्षिणे पाणावुपवीत्युच्यते द्विजः ॥ ६४ ॥
 मध्ये प्राचीन आवीती निवीती कण्ठसज्जने ॥ ६५ ॥
 मेखलामजिनन्दं उमुपवीतं कमंडलुम् ॥ ६६ ॥
 अप्सु प्रास्य विनष्टानि मृत्नीतान्यानि मंत्रवत् ॥ ६७ ॥
 केशान्तः षोडशे वर्षे ब्राह्मणस्य विधीयते ॥ ६८ ॥
 राजन्यबन्धोर्द्वाविंशे वैश्यस्य अधिके ततः ॥ ६९ ॥
 अमंत्रिका तु कार्ये यं स्त्रीणामावृदशेषतः ॥ ७० ॥
 संस्कारार्थं शरीरस्य यथा कालं यथाक्रमम् ॥ ७१ ॥
 वैवाहिको विधिः स्त्रीणां संस्कारो वैदिकः स्मृतः ॥ ७२ ॥
 पतिसेवागुरौ वा सोऽगृहार्थोऽग्निपरिक्रिया ॥ ७३ ॥
 एष प्रोक्तो द्विजातीनामोपनायनिको विधिः ॥ ७४ ॥
 उत्पत्तिर्ब्रह्मजः पुण्यः कर्मयोगनिबोधतः ॥ ७५ ॥
 उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेच्छौचमादितः ॥ ७६ ॥
 आचारमग्निं कार्यं च संध्योपासनमेव च ॥ ७७ ॥
 अध्येयमाणस्त्वाचान्तो यथाशास्त्रमुदङ्मुखः ॥ ७८ ॥
 ब्रह्मांजलिकृतोऽध्याप्यो लघुवसाजितेन्द्रियः ॥ ७९ ॥

- ब्रह्मारम्भेऽवसानेचपादौग्राह्यौगुरोःसदा १
- संहृत्यहस्तावध्येयंसहिब्रह्मांजलिःस्मृतः ॥७१॥
- यत्यस्तपाणिनाकार्यमुपसंग्रहणंगुरोः १
- सथेनसद्यःस्पृष्टयोदक्षिणेनचदक्षिणः ॥७२॥
- अध्येषमाणन्तुगुरुर्नित्यकालमतन्द्रितः १
- अधीष्वभोइतिब्रूयाद्विरामोऽस्त्वितिचारमेत् ॥७३॥
- ब्राह्मणःप्रणवंकुर्यादादावन्तेचसर्वदा १
- नवत्यन्तोक्तम्पूर्वम्परस्ताच्चविशीर्यते ॥७४॥
- प्राङ्मूलान्पर्युपासीनःपवित्रैश्चैवपावितः १
- प्राणायामैस्त्रिभिःपूतस्ततजोकारमर्हति ॥७५॥
- अंकारंचाप्युकारंचमकारंचप्रजापतिः १
- वेदत्रयान्निरदुहङ्गर्भुवःस्वरितीतिच ॥७६॥
- त्रिभ्यएवतुवेदेभ्यःपादम्पादमदूदुहत् १
- तदित्यृचोऽस्याःसावित्र्याःपरमेष्ठाप्रजापतिः ॥७७॥
- एतदक्षरमेतांचजपन्थाहृतिपूर्वकाम् १
- संध्ययोर्वेदविद्विप्रोवेदपुण्येनयुज्यते ॥७८॥
- सहस्रकृत्वस्त्वभ्यस्यवहिरेतन्निकंद्विजः १
- महतोऽप्येनसोमासात्वचेवाऽहिर्विमुच्यते ॥७९॥

- एतयर्चाविसंयुक्तःकालेचक्रिययास्वया १
 ब्रह्मक्षत्रियविद्योनिर्गर्हणायातिसाधुषु ॥८०॥
 ओंकारपूर्विकास्तिस्रोमहायाहृतयोऽन्यथाः १
 त्रिपदाचैवसावित्रीविज्ञेयम्ब्रह्मणोमुखं ॥८१॥
 योऽधीतेऽहन्यहन्येतां त्रीणिवर्षीण्यतन्द्रितः १
 सब्रह्मपरमभ्येतिवायुभूतःखमूर्तिमान् ॥८२॥
 एकाक्षरम्परम्ब्रह्मप्राणायामाःपरन्तपः १
 सावित्र्यास्तुपरं नास्तिमौनात्सत्यंविशिष्यते ॥८३॥
 क्षरन्तिसर्वावैदिक्योजुहोतियजतिक्रियाः १
 अक्षरंदुष्करंज्ञेयम्ब्रह्मचैवप्रजापतिः ॥८४॥
 विधियज्ञाज्जपयज्ञोविशिष्टोदशभिर्गुणैः १
 उपांशुःस्याच्छतगुणःसाहस्रोमानसःस्मृतः ॥८५॥
 येपाकयज्ञाश्चत्वारोविधियज्ञसमन्विताः १
 सर्वेतेजपयज्ञस्यकलांनार्हन्तिषोडशीम् ॥८६॥
 जप्येनैवतुसंसिद्धेद्ब्राह्मणोभ्रात्रंसंशयः १
 कुर्यादन्यन्नवाकुर्यान्मैत्रोब्राह्मणउच्यते ॥८७॥
 इन्द्रियाणांविचरतांविष्येष्वापहारिषु १
 संयमेयत्नमातिष्ठेद्विद्वान्यन्नेववाजिनाम् ॥८८॥

- एकादशेन्द्रियाण्याहुर्यानिपूर्वेमनीषिणः १
तानिसम्यक्प्रवक्ष्यामियथावदनुपूर्वशः ॥८९॥
श्रोत्रन्त्वक्कुक्षुषीजिह्वानासिकाचैवपंचमी १
पायूपस्थंहस्तपादंवाङ्मैवदशमीस्मृता ॥९०॥
बुद्धीन्द्रियाणिपंचैषांश्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः १
कर्मेन्द्रियाणिपंचैषाम्पाख्यदीनिप्रचक्षते ॥९१॥
एकादशम्मनोज्ञेयंस्वगुणेनोभयात्मकम् १
यस्मिन्जितेजितावेतौभवतःपंचकौगणौ ॥९२॥
इन्द्रियाणाम्प्रसंगेनदोषमृच्छत्यसंशयम् १
संनियम्यतुतान्येवततःसिद्धिंनियच्छति ॥९३॥
नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्यन्ति १
हविषाकृष्णवर्त्मैवभूयएवाभिवर्द्धते ॥९४॥
यश्चैतान्प्राप्नुयात्सर्वान्यश्चैतान्केवलंस्त्यजेत १
प्रापणात्सर्वकामानाम्परित्यागोविशिष्यते ॥९५॥
नतथैतानिशक्यन्तेसंनियन्तुमसेवयां १
विषयेषुप्रजुष्टानियथाज्ञानेननित्यशः ॥९६॥
वेदांस्त्यागश्चयज्ञानिनियमाश्चतपांसिच १
नविप्रदुष्टभावस्यसिद्धिं गच्छन्तिकर्हिचित् ॥९७॥

श्रुत्वास्पृष्ट्वाचङ्क्ष्वाचभुक्त्वाघ्रात्वाचयोनरः १

नहृथतिग्लायतिवासविज्ञेयोजितेन्द्रियः ॥९८॥

इन्द्रियाणान्तुसर्वेषांयद्येकंक्षरतीन्द्रियम् १

तेनास्यक्षरतिप्रज्ञादृतेःपादादिवोदकम् ॥९९॥

वशेकृत्वेन्द्रिययामंसंयम्यचमनस्तथा १

सर्वान्संसाधयेदर्शनक्षिण्वन्योगतस्तनुम् ॥१००॥

पूर्वासंध्यांजपंस्तिष्ठेत्सावित्रीमार्कदर्शनात् १

पश्चिमान्तुसमासीनःसम्यगृक्षविभावनात् ॥१०१॥

पूर्वासंध्यांजपंस्तिष्ठन्नैशमेनोव्यपोहति १

पश्चिमान्तुसमासीनोमलंहन्तिदिवाकृतम् ॥१०२॥

नतिष्ठतितुयःपूर्वानोपास्तेयश्चपश्चिमाम् १

सशूद्रवद्वहिष्कार्यःसर्वस्माद्विजकर्मणः ॥१०३॥

अपांसमीपेनियतो नैत्यकंविधिमास्थितः १

सावित्रीमप्यधीयीतगत्वाऋष्यंसमाहितः ॥१०४॥

वेदोपकरणेचैवस्वाध्यायेचैवनैत्यके १

नानुरोधोस्त्यनध्यायेहोममंत्रेषुचैवहि ॥१०५॥

नैत्यकेनास्त्यनध्यययोब्रह्मसत्रंहिततस्मृतम् १

ब्रह्माहुतिहुतम्पुण्यमनध्यायवषट्कृतम् ॥१०६॥

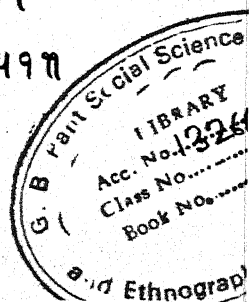
- यः स्वाध्यायं मधीते ऋदं विधिनानियतः शुचिः १
तस्य नित्यं क्षरत्येष पयोदधिघृतं मधु ॥१०७॥
अग्नीन्धनभ्यै क्षचर्यामधः शय्यांगुरोर्हितम् १
आसमावर्तनात्कुर्यात्कृतोपनयनोद्विजः ॥१०८॥
आचार्यपुत्रः शुश्रूषुर्ज्ञानदो धार्मिकः शुचिः १
आप्तः शक्तोऽर्थदः साधुः स्वोऽध्याप्यादशधर्मतः ॥१०९॥
नापृष्टः कस्यचिद्भूयान्नचान्यायेन पृच्छतः १
जानन्नपि हि मेधावी ज उवल्लोक आचरेत् ॥११०॥
अधर्मेण च यः प्राहयन्नाधर्मेण पृच्छति १
तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाऽधिगच्छति ॥१११॥
धर्मार्थौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वाऽपि तद्विधा १
तत्र विद्यानवपूया शुभं वीजमिवोषरे ॥११२॥
विद्ययै वसमं कामं भर्तयि ब्रह्मवादिना १
आपद्यपि हि घोरायां न त्वेनामि रिणे वपेत् ॥११३॥
विद्या ब्राह्मणमेत्याह सेवधिस्तेऽस्मि रक्षमाम् १
अमूयकायमांसादास्तथास्यां वीर्यवत्तमा ॥११४॥
यमेव तु शुचिं विद्यानियतं ब्रह्मचारिणम् १
तस्मै मां ब्रूहि विप्राय निधिपायाग्रमादिने ॥११५॥

- ब्रह्मस्त्वननुज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् १
- सब्रह्मस्तेयसंयुक्तोनरकम्प्रतिपद्यते ॥११६॥
- लौकिकं वैदिकं वाऽपि तथा ध्यात्मिकमेव च १
- आददीत यतो ज्ञानन्तम् पूर्वमभिवादयेत् ॥११७॥
- सावित्री मात्रा सारोऽपि वरं विप्रः सुयंत्रितः १
- नायंत्रितस्त्रिवेदोऽपि सर्वाशीसर्वविक्रयी ॥११८॥
- शय्यासनेऽध्याचरिते त्रेयसानसमाविशेत् १
- शय्यासनस्थश्चैवैनम्प्रत्युत्थायाभिवादयेत् ॥११९॥
- उर्ध्वम्प्राणाद्युत्क्रामन्ति यूनः स्थविर आयति १
- प्रत्युत्थानाभिवादाभ्याम्पुनस्तान्प्रतिपद्यते ॥१२०॥
- अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः १
- चत्वारितस्य वर्द्धन्ते आयुर्विद्यायशो बलम् ॥१२१॥
- अभिवादात्परं विप्रोज्यायां समभिवादयन् १
- असौ नामाहमस्मीति स्वं नामपरि कीर्तयेत् ॥१२२॥
- नामधेयस्य ये केचिदभिवादनं जानते १
- तान्प्राज्ञोऽहमिति ब्रूयात्स्त्रियः सर्वास्तथैव च ॥१२३॥
- भोः शब्दं कार्त्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोऽभिवादाने १
- नाम्नां स्वरूपभावो हि भोभावं ऋषिभिः स्मृतः ॥१२४॥

- आयुष्मान्भवसौम्येतिवाचोविप्रोऽभिवादनम् १
 अकारशास्यनाम्नोन्तेवाचःपूर्वाक्षरःप्लुतः ॥१२५॥
 योनवेत्यभिवादस्यविप्रःप्रत्यभिवादनम् १
 नाभिषाद्यःसविदुषायथाशूद्रस्तथैवसः ॥१२६॥
 ब्राह्मणंकुशलम्पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम् १
 वैश्यंक्षेमंसमागम्यशूद्रमारोग्यमेवच ॥१२७॥
 अवाचोदीक्षितोनाम्नायवीयानपियोभवेत् १
 भोभवत्पूर्वकंत्वेनमभिभाषेतधर्मवित् ॥१२८॥
 परपत्नीतुयास्त्रीस्यादसम्बन्धाचयोनितः १
 तांब्रयाङ्गवतीत्येवंसुभगेभगिनीतिच ॥१२९॥
 मातुलांश्चपितृयांश्चश्वशुरानृत्विजोगुरून् १
 असावहमितिब्रूयात्प्रत्युत्थाययवीयसः ॥१३०॥
 मातृष्वसामातुलानीश्वशूरथपितृष्वसा १
 सम्पूज्यागुरुपत्नीवत्समास्तागुरुभार्यया ॥१३१॥
 भ्रातुर्भार्योपिसंयात्यासवर्णीहृन्त्यहन्त्यपि १
 विप्रोथत्पसंयात्याज्ञातिसम्बन्धियोषितः ॥१३२॥
 पितुर्भगिन्याम्मातुश्चज्यायस्यांचस्वसर्त्यपि १
 मातृवद्भूतिमातिष्ठेन्माताताभ्योगरीयसी ॥१३३॥

- दशाब्दाख्यम्पौरसख्यम्पंचाब्दाख्यंकलाभृताम् १
 त्र्यब्दपूर्वश्रोत्रियाणांस्वल्पेनापिस्वयोनिषु ॥१३४॥
 ब्राह्मणन्दशवर्षन्तुशतवर्षन्तुभूमिपम् १
 पितापुत्रौविजानीयाद्ब्राह्मणस्तुतयोःपिता ॥१३५॥
 वित्तम्बन्धुर्वयःकर्मविद्याभवतिपंचमी १
 एतानिमान्यस्थानानिगरीयोयद्यदुत्तरम् ॥१३६॥
 पंचानांत्रिषुवर्षेषुभूयांसिगुणवन्तिच १
 यत्रस्यःसोऽन्नमानार्हःशूद्रोऽपिदशमींगतः ॥१३७॥
 चक्रिणोदशमीस्थस्यरोगिणोभारिणःस्त्रियाः १
 स्नातकस्यचराज्ञश्चपन्थादेयोवरस्यच ॥१३८॥
 तेषान्तुसमवेतानाम्भान्यौस्नातकपार्थिवौ १
 राजस्नातकयोश्चैवस्नातकोनृपमानभाक् ॥१३९॥
 उपनीयतुयःशिष्यंवेदमध्यापयेद्विजः १
 सकल्पंसरहस्यंचतमाचार्यम्प्रचक्षते ॥१४०॥
 एकदेशन्तुवेदस्यवेदांगान्यपिवापुनः १
 योऽध्यापयतिवृत्त्यर्थमुपाध्यायःसउच्यते ॥१४१॥
 निषेकादीनिकर्माण्यःकरोतियथाविधि १
 सम्भावयतिचान्नेनसविप्रोगुरुरुच्यते ॥१४२॥

- अग्न्याधेयम्पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान्मखान् १
यःकरोतिवृतोभ्यस्यसतस्यर्त्विगिहोचते ॥१४३॥
यआवृणोत्यक्तिथम्ब्रह्मणाश्रवणावुभौ १
समातामपिताज्ञेयस्तन्नद्रुक्षेत्कदाचन ॥१४४॥
उपाध्यायान्दशाचार्यआचार्याणांशतम्पिता १
सहस्रन्तुपितृन्मातागौरवेणातिरिच्यते ॥१४५॥
उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान्ब्रह्मदःपिता १
ब्रह्मजन्महिविप्रस्यप्रेत्यचेहचशाश्वतम् ॥१४६॥
कामान्मातापिताचैनयदुत्पादयतोमिथः १
सम्भूतिन्तस्यतांविद्याद्यद्योनावभिजायते ॥१४७॥
आचार्यस्त्वस्ययांजातिंविधिवद्देदपारगः १
उत्पादयतिसावित्र्यासासत्यासाजराभरा ॥१४८॥
अल्पंवाबहुवायस्यश्रुतस्योपकरोति यः १
तमपीहगुरुंविद्याच्छुतोपक्रिययातया ॥१४९॥
ब्राह्मस्यजन्मनःकर्तास्वधर्मस्यचशासिता १
बालोऽपिविप्रोवृद्धस्यपिताभवतिधर्मतः ॥१५०॥
अध्यापयामासपितृन्शिशुरांगिरसःकविः १
पुत्रकाइतिहोवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥१५१॥

तेनमर्थमपृच्छन्तदेवानागतमन्यवः ।

देवानैतान्समेत्योक्तुर्न्याय्यं वः शिशुरुक्त्वान् ॥१५२॥

अज्ञोभवतिवैबालः पिताभवतिमंत्रदः ।

अज्ञंहिबालमित्याहुः पितेत्येबतुमंत्रदम् ॥१५३॥

नहायनैर्नपलितैर्नविन्नेननबन्धुभिः ।

ऋषयश्चक्रिरेधर्मयोऽनूचानः सनोमहान् ॥१५४॥

विप्राणांज्ञानतोज्यैष्ठ्यंक्षत्रियणान्तुवीर्यतः ।

वैश्यानान्धान्यधनतः शूद्राणामेवजन्मतः ॥१५५॥

नतेनवृद्धोभवतियेनास्यपलितंशिरः ।

योवैयुवाऽप्यधीयानस्तन्देवाः स्थविरंविदुः ॥१५६॥

यथाकाष्ठमयोहस्तीयथाचर्ममयोमृगः ।

यश्चविप्रोऽनधीयानस्त्वयस्तेनामविभ्रति ॥१५७॥

यथाषण्डोऽफलः स्त्रीषुयथागौर्गविचाफला ।

यथाचाक्षेऽफलन्दानंतथाविप्रोऽनृचोऽफलः ॥१५८॥

अहिंसयैवभूतानांकार्यं त्रेयोऽनुशासनम् ।

वाक्चैवमधुराशुष्णाप्रयोज्याधर्ममिच्छता ॥१५९॥

यस्यवाङ्मनसीशुद्धेसम्यग्गुप्तेचसर्वदा ।

सवैसर्वमवाप्नोतिवेदान्तोपगतंफलम् ॥१६०॥

- नारुन्तुदःस्यादार्तोऽपि न परद्रोहकर्मधीः १
- यथाभ्योद्विजते वाचानालोक्यान्तामुदीरयेत् ॥१६१॥
- सम्मानाद्ब्राह्मणो नित्यमुद्विजेत विषादिव १
- अमृतस्येव चाकांक्षेदवमानस्य सर्वदा ॥१६२॥
- मुखं ह्यवमतः शेते मुखं च प्रतिबुध्यते १
- मुखं चरति लोकेऽस्मिन्नवमन्ता विनश्यति ॥१६३॥
- अनेन क्रमयोगेन संस्कृतात्मा द्विजः शनैः १
- गुरौ वसनसंचिनुयाद्ब्रह्माधिगमिकन्तपः ॥१६४॥
- तपो विशेषैर्विविधैर्व्रतैश्च विधिचोदितैः १
- वेदः कृत्स्नोऽधिगन्तव्यः सरहस्यो द्विजन्मना ॥१६५॥
- वेदमेव सदाभ्यस्येत्तपस्तप्यन् द्विजोत्तमः १
- वेदाभ्यासो हि विप्रस्य तपः परमिहोच्यते ॥१६६॥
- आहैव सनखायेभ्यः परमन्तप्यते तपः १
- यः क्षण्यपि द्विजोऽधीते स्वाध्यायं शक्तितो न्वहम् ॥१६७॥
- योऽनधीत्यद्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् १
- स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशुगच्छति सान्वयः ॥१६८॥
- मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौजिबन्धने १
- तृतीयं यज्ञदीक्षायं प्रद्विजस्य श्रुतिचोदनात् ॥१६९॥

- तत्रयद्वलजन्मास्यमौजीबन्धनचिह्नितम् १
 तत्रास्यमातासावित्रीपितात्वाचार्यउच्यते ॥१७०॥
 वेदप्रदानादाचार्यम्पितरम्परिचक्षते १
 नल्लस्मिन्युज्यतेकर्मकिंचिदामौजीबन्धनात् ॥ १७१॥
 नाभियाहारयेद्वलस्वधानिनयनादृते १
 शूद्रेणहिसमस्तावद्यावद्देनजायते ॥१७२॥
 कृतोपनयनस्यास्यव्रतादेशनमिथ्यते १
 ब्रह्मणोमहणंचैवक्रमेणविधिपूर्वकम् ॥१७३॥
 यद्यस्यविहितंचर्मयत्सूत्रयाचमेखला १
 योदंडोयच्चवसनन्ततदस्यव्रतेष्वपि ॥१७४॥
 सेवेतेमांस्तुनियमान्ब्रह्मचारीगुरौवसन् १
 सन्नियम्येन्द्रियग्रामन्तपोवृद्धर्थमात्मनः ॥१७५॥
 नित्यंस्नात्वाशुचिःकुर्याद्देवर्षिपितृत्तर्पणम् १
 देवताभ्यर्चनंचैवसमिधादानमेवच ॥१७६॥
 वर्ज्येन्मधुमांसंचगन्धमाल्यंसानूस्त्रियः १
 शुक्तानियानिसर्वाणिप्राणिनांचैवहिंसनं ॥१७७॥
 अभ्यंगमजनंचाक्षोरूपानच्छत्रधारणम् १
 कामंक्रोधंचलोभंचनर्तनंगीतवादनम् ॥१७८॥

- द्यूतंचजनवादंचपरिवादन्तथानृतम् १
 स्त्रीणांचप्रेक्षपालम्भमुपघातम्परस्यच ॥१७९॥
 एकःशयीतसर्वत्रनरेतःस्कन्दयेत्कृचित् १
 कामाङ्घ्रिस्कन्दयन्नेतोहिनस्तिव्रतमात्मनः ॥१८०॥
 स्वप्नेसिक्ताब्रह्मचारीद्विजःशुक्रमकामतः १
 स्नात्वाऋमर्चयित्वात्रिःपुनर्मीमित्यृचंजपेत् ॥१८१॥
 उदकुम्भंसुमनसोगोशकृन्मृत्तिकाकुशान् १
 आहरेद्यावदार्थानिभैक्षंवाहरहश्चरेत् ॥१८२॥
 वेदयज्ञैरहीनानाम्प्रशस्तानांस्वकर्मसु १
 ब्रह्मचार्याहरेद्वैक्षंगृहेभ्यःप्रयतोऽन्वहम् ॥१८३॥
 गुरोःकुलेनभिक्षेतनज्ञातिकुलबन्धुषु १
 अलाभेत्वन्यगेहानाम्पूर्वम्पूर्वविवर्जयेत् ॥१८४॥
 सर्ववापिचरेद्दयाम्पूर्वोक्तानामसम्भवे १
 नियम्यप्रयतोवाचमभिशस्तांस्तुवर्जयेत् ॥१८५॥
 दूरादाहृत्यसमिधःसंनिदध्याद्विहायसि १
 सायम्प्रातश्चजुहुयात्ताभिरग्निमतन्द्रितः ॥१८६॥
 अकृत्वाभैक्षचरणमसमिध्यचपावकम् १
 अनातुरःसप्तरात्रमवकीर्णिव्रतंचरेत् ॥१८७॥

- भैक्षेणवर्तयेन्नित्यंनैकान्नादीभवेद्वृत्ति १
- भक्षेणव्रतिनोवृत्तिरूपवाससमास्मृता ॥१८८॥
- व्रतवद्देवदैवत्येपित्र्येकर्मण्यंशर्षिवत् १
- काममभ्यर्थितोऽनीयाद्भूतमस्यनलुप्यते ॥१८९॥
- ब्राह्मणस्यैवकर्मेतदुपदिष्टमनीषिभिः १
- राजन्यवैश्ययोस्त्वेवंनैतत्कर्मविधीयते ॥१९०॥
- चोदितोगुरुणानित्यमप्रचोदितएववा १
- कुर्यादध्ययनेयत्नमाचार्यस्यहितेषुच ॥१९१॥
- शरीरंचैववाचंचबुद्धीन्द्रियमनांसिच १
- नियम्यप्रांजलिस्तिष्ठेद्दीक्षमाणोगुरोर्मुखम् ॥१९२॥
- नित्यमुद्धृतपाणिःस्यात्साध्वाचारःसुमंयतः १
- आम्यतामितिचोक्तःसन्नासीताभिमुखंगुरोः ॥१९३॥
- हीनान्नवस्त्रवेषःस्यात्सर्वदागुरुसन्निधौ १
- उत्तिष्ठेत्प्रथमंचास्यचरमंचैवसंविशेत् ॥१९४॥
- प्रतिश्रवणसम्भाषेशयानोनसमाचरेत् १
- नासीनोनचभुञ्जानोनतिष्ठन्नपराङ्मुखः ॥१९५॥
- आसीनस्यस्थितःकुर्यादभिगच्छंस्तुतिष्ठतः १
- प्रत्युद्गम्यत्वाव्रजतःपश्चाद्भावंस्तुधावतः ॥१९६॥

- पराङ्मुखस्याभिमुखोदूरस्थस्यैत्यचान्तिकम् १
 प्रणम्यतु शयानस्य निदेशे चैव तिष्ठतः ॥१९७॥
 नीचं शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ १
 गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥१९८॥
 नो दाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् १
 न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषितचेष्टितम् ॥१९९॥
 गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वाऽपि प्रवर्तते १
 कर्णो तत्रापि धातयौ गन्तव्यम्व्याततोऽन्यतः ॥२००॥
 परीवादात् खरो भवति श्वावै भवति निन्दकः १
 परिभोक्ता कृमिर्भवति कीटो भवति मत्सरी ॥२०१॥
 दूरस्थो नार्चयेद्देनं न क्रुद्धो नान्तिके स्त्रियाः १
 यानासनस्थश्चैवैनमवरूढाभिवादयेत् ॥२०२॥
 प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह १
 असंश्रवे चैव गुरोर्न किञ्चिदपि कीर्तयेत् ॥२०३॥
 गोश्वोष्ठयानप्रासादप्रस्तरेषु कटेषु च १
 आसीत गुरुणा सार्द्धं शिलाफलकनौषु च ॥२०४॥
 गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्वृत्तिमाचरेत् १
 न चानि सृष्टो गुरुणा स्वान् गुरुनभिवादयेत् ॥२०५॥

विद्यागुरुष्वेतदेवनित्यावृत्तिःस्वयोनिषु १

प्रतिवेधत्सुचाधर्माद्वित्तंचोपदिशत्त्वपि ॥२०६॥

त्रेयःसुगुरुवद्भूतिंनित्यमेवसमाचरेत् १

गुरुपुत्रेषुचार्येषुगुरोर्भैवस्वबन्धुषु ॥२०७॥

बालःसमानजन्मावाशिथोवायज्ञकर्मणि १

अध्यापयन्गुरुसुतोर्गुरुवन्मानमर्हति ॥२०८॥

उत्सादनंचगात्राणांस्नापनोच्छिष्टभोजने १

नकुर्याद्गुरुपुत्रस्यप्रादयोभावनेजनम् ॥२०९॥

गुरुवत्प्रतिपूज्याःस्युःसवणीगुरुर्योषितः १

असवणीस्तुसंपूज्याःप्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥२१०॥

अभ्यंजनंस्नापनंचगात्रोत्सादनमेवच १

गुरुपत्न्यानकार्याणिकेशानांचप्रसाधनम् ॥२११॥

गुरुपत्नीतुयुवतिर्नर्नाभिवाद्येहपादयोः १

पूर्णविंशतिवर्षेणगुणदोषोविजानता ॥२१२॥

स्वभावदूषनारीणांनराणामिहदूषणम् १

अतोऽर्थान्नप्रमाद्यन्तिप्रमदासुविपश्चितः ॥२१३॥

अविद्वांसमलंलोकेविद्वांसमपिवापुनः १

प्रमदाद्युत्पथंनेतुंकामक्रोधवशानुगम् ॥२१४॥

- मात्रास्वत्वादुहित्रावानविविक्तासनोभवेत् १
 बलवानिन्द्रियमामोविद्वांसमपिकर्षति ॥२१५॥
 कामन्तुगुरुपत्नीनांयुवतीनांयुवाभुवि १
 विधिवद्वन्दनंकुर्यादसावहमितिब्रुवन् ॥२१६॥
 विप्रोथपादग्रहणमन्वहंचाभिवादनम् १
 गुरुदारेषुकुर्वीतसतान्धर्ममनुस्मरन् ॥२१७॥
 यथाखननूखनित्रेणनरोवार्यधिगच्छति १
 तथागुरुगतांविद्यांशुश्रूषुरधिगच्छति ॥२१८॥
 मुंडोवाजटिलोवास्यादथवास्याच्छिखाजटः १
 नैनंयामेभिनिम्लोचेत्सूर्योनाभ्युदियात्क्वचित् ॥२१९॥
 तचेदभ्युदियात्सूर्यःशयानंकामचारतः १
 निम्लोचेद्वाप्यविज्ञानाज्जपन्नुपवसेद्दिनम् ॥२२०॥
 सूर्येणह्यभिनिर्मुक्तःशयानोभ्युदितश्चयः १
 प्रायश्चित्तमकुर्वीणोयुक्तःस्यान्महतैनसा ॥२२१॥
 आचम्यप्रयत्नोनित्यमुभेसंध्येसमाहितः १
 शुचौदेशेजपन्जप्यमुपासीतयथाविधि ॥२२२॥
 यदिस्त्रीयद्यवरजःश्रेयःकिंचित्समाचरेत् १
 तत्सर्वमाचरेद्युक्तोयत्रवास्थंरमेन्मनः ॥२२३॥

- धर्मीधीवुच्यतेऽप्येयः कामार्थोऽधर्मवच १
 अर्थवदेहवाप्रेयस्त्रिवर्गइतितुस्थितिः ॥२२४॥
 आचार्योऽब्रह्मणोऽमूर्तिः पितामूर्तिः प्रजापतेः १
 मातापृथिव्यामूर्तिस्तु भ्रातास्वोऽमूर्तिरात्मनः ॥२२५॥
 आचार्यश्च पिता चैव माता भ्राता च पूर्वजः १
 नार्तेनाप्यवमन्तया ब्राह्मणेन विशेषतः ॥२२६॥
 यं मातापितरौ क्लेशं सहेते सम्भवेनृणाम् १
 न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥२२७॥
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च सर्वदा १
 तेष्वेव त्रिषु तृष्टेषु तपः सर्वं समाप्यते ॥२२८॥
 तेषां त्रयाणां शुश्रूषा परमन्तप उच्यते १
 न तैरभ्यननुज्ञातोऽधर्ममन्यं समाचरेत् ॥२२९॥
 त एव हि त्रयो लोकास्त एव त्रय आश्रमाः १
 त एव हि त्रयो वेदास्त एवोक्तास्त्रियोग्नयः ॥२३०॥
 पिता वै गार्हपत्योऽग्निर्ममाताऽग्निर्दक्षिणः स्मृतः १
 गुरुराहवनीयस्तु साऽग्नित्रेता गरीयसी ॥२३१॥
 त्रिष्वप्रमाद्यन्नेनेषु त्रीन् लोकान् विजयेद्दृही १
 दीप्यमानः स्ववपुषा देववद्विविमोदते ॥२३२॥

इमंलोकंमातृभक्त्यापितृभक्त्यातुमध्यमम् १
 गुरुशुश्रूषयात्वेवम्ब्रह्मलोकंसमश्नुते ॥२३३॥
 सर्वतस्यादृताधर्मीयस्यैतेत्रयआदृताः १
 अनादृतास्तुयस्यैतेसर्वास्तस्याःफलाःक्रियाः ॥२३४॥
 यावत्तयस्तेजीवेयुस्तावन्नान्यंसमाचरेत् १
 तेष्वेव नित्यंशुश्रूषांकुर्यात्प्रियहितेरतः ॥२३५॥
 तेषामनुपरोधेनपारत्र्यंयद्यदाचरेत् १
 तत्तन्निवेदयेत्तेभ्योमनोवचनकर्मभिः ॥२३६॥
 त्रिष्वेतेष्वितिकृत्यंहिपुरुषस्यसमाप्यते १
 एषधर्मःपरःसाक्षादुपधर्मोऽन्यउच्यते ॥२३७॥
 श्रद्धाःशुभाविद्यामाददीतावरादपि १
 अन्त्यादपिपरन्धर्मस्त्रीरत्नदुष्कुलादपि ॥२३८॥
 विषादप्यमृतंग्राह्यंबालादपिसुभाषितम् १
 अमित्रादपिसङ्कृतममेध्यादपिकांचनम् ॥२३९॥
 स्त्रियोरत्नान्यथोविद्याधर्मःशौचसुभाषितम् १
 विविधानिचशिल्पानिसमादेयानिसर्वतः ॥२४०॥
 अब्राह्मणादध्ययनमापत्कालेविधीयते १
 अनुव्रज्याचशुश्रूषायावदध्ययनंगुरोः ॥२४१॥

नाब्राह्मणेगुरौशिष्योवासमात्यन्तिकंवसेत् १

ब्राह्मणेचाननूचानेकांक्षन्गतिमनुत्तमाम् ॥२४२॥

यदित्वात्यन्तिकंवासंरोचयेतगुरोःकुले १

युक्तःपरिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणात् ॥२४३॥

आसमान्तेःशरीरस्ययस्तुशुश्रूषतेगुरुम् १

सगच्छत्यंजसाविप्रोब्रह्मणःसद्यशाश्वतम् ॥२४४॥

नपूर्वगुरवेकिंचिदुपकुर्वीतधर्मवित् १

स्नास्यंस्तुगुरुणाज्ञप्तःशक्त्यागुर्वर्थमाहरेत् ॥२४५॥

क्षेत्रंहिरण्यंगामश्वंछत्रोपानहमासनम् १

धान्यंशाकंचवासांसिगुरवेप्रीतिमावहेत् ॥२४६॥

आचार्येतुखलुप्रेतेगुरुपुत्रेगुणान्विते १

गुरुदारेसपिंडेवागुरुवद्वृत्तिमाचरेत् ॥२४७॥

एतेष्वविद्यमानेषुस्थानासनविहारवान् १

प्रयुंजानोऽग्निशुश्रूषांसाधयेद्देहमात्मनः ॥२४८॥

एवंचरतियोविप्रोब्रह्मचर्यमविप्लुतः १

सगच्छत्युत्तमंस्थानंनचेहाजायतेपुनः ॥२४९॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायां ॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायान्तृतीयोऽध्यायः ॥

- षट्त्रिंशदाब्दिकंचर्यगुरौचैवेदिकंव्रतम् १
तद्विकम्पादिकंवायहणान्तिकमेववा ॥१॥
वेदानधीत्यवेदौवावेदंवाऽपियथाक्रमम् १
अविप्लुतब्रह्मचर्योगृहस्थाश्रममावसेत् ॥२॥
तम्प्रतीतंस्वधर्मेणब्रह्मदायहरम्पितुः १
त्वग्विणन्तल्पआसीनमर्हयेत्प्रथमंगवा ॥३॥
गुरूणांनुमतःस्नात्वासमावृत्तोयथाविधि १
उद्वहेतद्विजोभार्यासवर्णालक्षणान्विताम् ॥४॥
असपिंडाचयामातुरसगोत्राचयापितुः १
साप्रशस्ताद्विजातीनान्दारकर्मणिभैथुने ॥५॥
महांत्यपिसमृद्धानिगोऽजाविधनधान्यतः १
स्त्रीसम्बन्धेदशैतानिकुलानिपरिवर्जयेत् ॥६॥
हीनक्रियंनिष्पुरुषंनिश्चन्दोरोमशाशिसम् १
क्षय्यामयाथपस्मारिशिवत्रिकुष्ठिकुलानिच ॥७॥

- मोदहेत्कपिलांकन्यानाधिकार्गीनरोगिणीम् १
 नालोमिकांनतिलोमांनवाच्चाटानपिंगलाम् ॥८॥
 नक्षवृक्षनदीनाम्नीनान्त्यपर्वतनामिकाम् १
 नपक्ष्यहिप्रेथनाम्नीनचभीषणनामिकाम् ॥९॥
 अयंगार्गीसौम्यनाम्नीहंसवारणगामिनीम् १
 तनुलोमकेशदशनामृङ्गीमुद्वहेत्त्रियम् ॥१०॥
 यस्यास्तुनभवेद्वातानविज्ञायेतवापिता १
 नोपयच्छेतताम्प्राज्ञःपुत्रिकाधर्मशंकया ॥११॥
 सवर्णीभ्येद्विजातीनाम्प्रशस्तादारकर्मणि १
 कामतस्तुप्रवृत्तानामिमाःस्युःक्रमशोऽवराः ॥१२॥
 शूद्रैवभार्याशूद्रस्यसाचस्वाचविशःस्मृते १
 तेचस्वाचैवराज्ञश्चताश्चस्वाचायजन्मनः ॥१३॥
 नब्राह्मणक्षत्रिययोरापद्यपिहितिष्ठतोः १
 कस्मिंश्चिदपिवृत्तान्तेशूद्राभार्योपदिश्यते ॥१४॥
 हीनजातिंस्त्रियंभोहादुद्वहन्तोद्विजातयः १
 कुलान्येवनयन्त्याशुससन्तानानिशूद्रताम् ॥१५॥
 शूद्रावेदोपतत्यत्रैरुतथ्यतनयस्यच १
 शौनकस्यसुतोत्पत्त्यातदपत्यतथाभृगोः ॥१६॥

- शूद्रांशयनमारोप्यब्राह्मणोयात्यधोगतिम् १
 जनयित्वासुतन्तस्याम्ब्राह्मण्यादेवहीयते ॥१७॥
 दैवपित्र्यातिथेयानितत्प्रधानानियस्यतु १
 नाश्नन्तिपितृदेवास्तन्नचस्वर्गसगच्छति ॥१८॥
 वृषलोफेनपीतस्यनिःश्वासोपहतस्यच १
 तस्यांचैवप्रसूतस्यनिष्कृतिर्नविधीयते ॥१९॥
 चतुर्णामपिवर्णीनाम्प्रेत्यचेहहिताहितान् १
 अष्टाविमान्समासेनस्त्रीविवाहान्निबोधत ॥२०॥
 ब्राह्मोदैवस्तथैवार्षःप्राजापत्यस्तथामुरः १
 गान्धर्वोराक्षसश्चैवपैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥२१॥
 योयस्यधर्म्योवर्णस्यगुणदोषौचयस्ययौ १
 तद्वःसर्वम्प्रवक्ष्यामिप्रसवेचगुणागुणान् ॥२२॥
 षडानुपूर्थाविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोऽवरान् १
 विद्रशूद्रयोस्तुतानेवविद्याद्धर्म्यान्नराक्षसान् ॥२३॥
 चतुरोब्राह्मणस्याद्यान्प्रशस्तान्क्षत्रयोविदुः १
 राक्षसंक्षत्रियस्यैकमासुरं वैश्यशूद्रयोः ॥२४॥
 पंचानान्तुत्रयोधर्म्याद्वावधर्म्यैस्मृताविह १
 पैशाचश्चासुरश्चैवर्नकर्तव्यौकदाचन ॥२५॥

पृथक्पृथग्वाभिश्चोवाविवाहोपूर्वचोदितौ १
 गान्धर्वोराक्षसश्चैवधर्म्योक्षत्रस्यतौस्मृतौ ॥२६॥
 आह्राद्यचार्चयित्वाचश्रुतिशीलवतेस्वयम् १
 आहूयदानंकन्यायाब्राह्मोर्धर्मःप्रकीर्तितः ॥२७॥
 यज्ञेतुविततेसम्यगृत्विजेकर्मकुर्वते १
 अलंकृत्यसुतादानन्दैवन्धर्ममप्रचक्षते ॥२८॥
 एकंगोमिथुनंद्वावरादादायधर्मतः १
 कन्याप्रदानंविधिवदार्धोर्धर्मःसुच्यते ॥२९॥
 सहोभौचरतान्धर्ममितिवाचानुभाष्यच १
 कन्याप्रदानमभ्यर्च्यप्राजापत्योविधिःस्मृतः ॥३०॥
 ज्ञातिभ्योद्रविणन्दत्वाकन्यायैचैवशक्तितः १
 कन्याप्रदानंस्वाच्छंद्यादासुरोर्धर्मसुच्यते ॥३१॥
 इच्छयान्योन्यसंयोगःकन्यायाश्चवरस्यच १
 गान्धर्वःसतुविज्ञेयोमैथुन्यःकामसम्भवः ॥३२॥
 हत्वाछिन्त्वाचभित्त्वाचक्रोशन्तीरुदतीगृहान् १
 प्रसक्तकन्याहरणंराक्षसोविधिरुच्यते ॥३३॥
 सुप्तांमत्तांप्रमत्तांवारहोयत्रोपगच्छति १
 सपापिष्ठोविवाहानाम्पैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥३४॥

अङ्गिरेव द्विजाम्याणां कन्यादानं विशिष्यते १
 इतरेषान्तु वर्णमनामितरेतरक्राम्यया ॥३५॥
 यो यस्यैषां विवाहानां मनुना कीर्तितो गुणः १
 सर्वशृणुत न विप्राः सर्वकीर्तयतो मम ॥३६॥
 दशपूर्वान्परान् वंश्यानात्मानं चैकविंशकम् १
 ब्राह्मीपुत्रः सुकृतकृन्मोचयेदेनसः पितृन् ॥३७॥
 देवो ढाजः सुतश्चैव सप्तसप्तपरावरान् १
 आर्षो ढाजः सुतस्त्रीन्स्त्रीन् षट्षट्कायो ढजः सुतः ॥३८॥
 ब्राह्मादिषु विवाहेषु चतुर्ध्वेवानुपूर्वशः १
 ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रा जायन्ते शिष्टसंमताः ॥३९॥
 रूपसत्त्वगुणोपेता धनवन्तो यशस्विनः १
 पर्याप्तभोगा धर्मिष्ठा जीवन्ति च शतं समाः ॥४०॥
 इतरेषु तु शिष्टेषु नृशंसानृत्तवादिनः १
 जायन्ते दुर्विवाहेषु ब्रह्मधर्मद्विषः सुताः ॥४१॥
 अनिन्दितैः स्त्रीविवाहैरनिन्द्या भवति प्रजा १
 निन्दितैर्निन्दितानृणान्तस्मान्निन्द्यान्विवर्जयेत् ॥४२॥
 पाणियहणसंस्कारः सवर्णीसूपदिश्यते १
 असवर्णीस्वयं श्रेयोविधिरुद्वाहकर्मणि ॥४३॥

- शरःक्षत्रिययाग्राह्यःप्रतोदोवैश्यकन्यया १
- वसनस्यदशाग्राह्याश्चद्रयोत्कृष्टवेदने ॥३४॥
- ऋतुकालाभिगामीस्यात्स्वदारनिरतःसदा १
- पर्ववर्ज्जत्रजेच्चैनान्तद्वतोरतिकाम्यया ॥३५॥
- ऋतुःस्वाभाविकःस्त्रीणारात्रयःषोडशस्मृताः १
- चतुर्भिरितरैःसार्द्धमहोभिःसद्विगर्हितैः ॥३६॥
- तासामाद्याश्चतस्रस्तुनिन्दितैकादशीचया १
- त्रयोदशीचशेषास्तुप्रशस्तादशरात्रयः ॥३७॥
- युग्मासुपुत्राजायन्तेस्त्रियोऽयुग्मासुरात्रिषु १
- तस्माद्युग्मासुपुत्रार्थीसंविशेदार्जवेस्त्रियम् ॥३८॥
- पुमाम्पुंसोऽधिकेऽशुक्रेऽस्त्रीभवत्यधिकेस्त्रियाः १
- समेऽपुमाम्पुंस्त्रियौवाक्षीणेल्लेचविपर्ययः ॥३९॥
- निंद्यास्वष्टासुचाव्यासुस्त्रियोरात्रिषुवर्ज्यन् १
- ब्रह्मचार्येवभवतियत्रतत्राश्रमेवसन् ॥४०॥
- नकन्यायाःपिताविद्वान्गृह्णीयाच्छुल्कमण्वपि १
- गृह्णुच्छुल्कंहिलोभेनस्यान्नरोऽपत्यविक्रयी ॥४१॥
- स्त्रीधनानितुयेमोहादुपजीवन्तिबान्धवाः १
- नारीयानानिवस्त्रंवातेपापाथान्त्यर्धोर्गतिम् ॥४२॥

- आर्षेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतत् १
 अल्पोऽप्येवंमहान्वापिविक्रयस्तावदेवसः ॥५३॥
 यासांनाददतेशुल्कंज्ञातयोनसविक्रयः १
 अर्हणन्तत्कुमारीणामानृशंस्यंचकेवलम् ॥५४॥
 पितृभिर्भ्रातृभिश्चैताःपतिभिर्देवरैस्तथा १
 पूज्याभूषयितव्याश्चबहुकल्याणमीप्सुभिः ॥५५॥
 यत्रनार्यस्तुपूज्यन्तेरमन्तेतत्रदेवताः १
 यत्रैतास्तुनपूज्यन्तेसर्वास्तत्राफलाःक्रियाः ॥५६॥
 शोचन्तिजामयोयत्रविनश्यत्याशुतत्कुलम् १
 नशोचन्तितुयत्रैतावर्द्धन्तेतद्विसर्वदा ॥५७॥
 जामयोयानिगेहानिशपन्त्यप्रतिपूजिताः १
 तानिकृत्याहतानीवविनश्यन्तिसमन्ततः ॥५८॥
 तस्मादेताःसदापूज्याभूषणाह्लादनाशनैः १
 भूतिकाभैर्नरैर्नित्यंसत्कारेषूत्सवेषुच ॥५९॥
 सन्तुष्टोभार्ययाभर्ताभर्त्रीभार्यगतश्चैवच १
 यस्मिन्नेवकुलेनित्यंकल्याणन्तत्रवैधुवम् ॥६०॥
 यदिहिस्त्रीनरोचेतपुमांसंनप्रमोदयेत् १
 अप्रमोदात्पुनःपुंसःप्रजननंनप्रवर्त्तते ॥६१॥

त्रियान्तुरोचमानायांसर्वन्तद्रोचतेकुलम् १

तस्यान्त्वरोचमानायांसर्वमेवनरोचते ॥६२॥

कुविवाहैःक्रियालोपैर्वेदानध्ययनेनच १

कुलान्यकुलतांयान्तिब्राह्मणातिक्रमेणच ॥६३॥

शिल्पेनयवहारेणशूद्रापत्यैश्चकेवलैः १

गोभिरश्वैश्चयानैश्चकृथाराजोपसेवया ॥६४॥

अयाज्ययाजनैश्चैवनास्तिक्येनचकर्मणाम् १

कुलान्याशुविनश्यन्तियानिहीनानिमंत्रतः ॥६५॥

मंत्रतस्तुसमृद्धानिकुलान्यल्पधनान्यपि १

कुलसंख्यांचगच्छन्तिकर्षन्तिचमहद्यशः ॥६६॥

वैवाहिकेऽनौकुर्वीतगृह्यकर्मयथाविधि १

पंचयज्ञविधानंचपत्तिंचान्वाहिर्कींगृही ॥६७॥

पंचसूनागृहस्थस्यचुह्णीपेषण्युपस्करः १

कंडनीचोदकुम्भश्चबध्यतेयास्तुदाहयन् ॥६८॥

तासांक्रमेणसर्वासंप्रतिष्कृत्यर्धमहर्षिभिः १

पंचकृप्तामहायज्ञाःप्रत्यहंगृहमेधिनाम् ॥६९॥

अध्यापनम्ब्रह्मयज्ञःपितृयज्ञस्तुतर्पणम् १

होमोदैवोबलिर्भौतोनृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥७०॥

- पंचैतान्योमहायज्ञान्नहापयतिशक्तिः १
- सगृहेऽपिवसन्नित्यंसूनादोषैर्नलिप्यते ॥७१॥
- देवताऽतिथिभृत्यानाम्पितृणामात्मनश्चयः १
- ननिर्वपतिपंचानामुच्छ्वसन्नसजीवति ॥७२॥
- अहुतं ब्रहुतं चैव तथा प्रहुतमेव च १
- ब्राह्म्यं हुतं प्राशितं च पंचयज्ञान्प्रचक्षते ॥७३॥
- अपोऽहुतो हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः १
- ब्राह्म्यं हुतं द्विजाग्न्याच्चीप्राशितं पितृतर्पणं ॥७४॥
- स्वाध्यायेनित्ययुक्तः स्याद्देवे चैव हे कर्मणि १
- देवे कर्मणियुक्तो हि विभर्ता दिं चराचरम् ॥७५॥
- अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते १
- आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नन्ततः प्रजाः ॥७६॥
- यथा वायुं समाश्रित्य वर्तन्ते सर्वजन्तवः १
- तथा गृहस्थमाश्रित्य वर्तन्ते सर्वआश्रमनः ॥७७॥
- यस्मात्तद्योऽप्याश्रमिणो ज्ञानेनान्नेन चान्वहम् १
- गृहस्थेनैव धार्यन्ते तस्माज्ज्येष्ठाश्रमो गृही ॥७८॥
- स सन्धार्यः प्रयत्नेन स्वर्गमिक्षयमिच्छता १
- सुखं चेहेच्छतानित्ययोऽधार्यो दुर्बलेन्द्रियैः ॥७९॥

ऋषयः पितरो देवा भूतान्यतिथयस्तथा ।

आशासते कुटुम्बिभ्यस्तेभ्यः कार्यं विजानता ॥८०॥

स्वाध्यायेनार्चयेदृषीन् होमैर्देवान्यथाविधि ।

पितृन् श्राद्धैश्च नृनन्नैर्भूतानि बलिकर्मणा ॥८१॥

कुर्यादहरहः श्राद्धमन्नाद्येनोदकेन वा ।

पयोमूलफलैर्वापि पितृभ्यः प्रीतिमावहन् ॥८२॥

एकमप्याशये द्विप्रम्पित्रर्थे पांचयज्ञिके ।

न चैवात्राशयेत्कंचिद्वैश्वदेवम् प्रतिद्विजम् ॥८३॥

वैश्वदेवस्य सिद्धस्य गृहेऽनौविधिपूर्वकम् ।

आभ्यः कुर्याद्देवताभ्यो ब्राह्मणो होममन्वहम् ॥८४॥

अग्नेः सोमस्य चैवादीतयोश्चैव समस्तयोः ।

विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो धन्वन्तरय एव च ॥८५॥

कुह्वै चैवानुमत्यै च प्रजापतय एव च ।

सहद्यावापृथिव्योश्च तथा स्विष्टकृतेऽन्ततः ॥८६॥

एवं सम्यग्घविर्हुत्वा सर्वदिक्षु प्रदक्षिणम् ।

इन्द्रान्तकाप्पतीन्दुभ्यः सानुगेभ्यो बलिं हरेत् ॥८७॥

मरुद्भ्य इति तु द्वारिक्षिपेदप्स्वद्भ्य इत्यपि ।

वनस्पतिभ्य इत्येवं मुसलोलूखले हरेत् ॥८८॥

उच्छीर्षकेश्रियैकुर्याद्भद्रकाल्यैचपादतः १
 ब्रह्मवास्तोःपतिभ्यान्तुवास्तुमध्येबलिंहरेत् ॥८९॥
 विश्वेभ्यश्चैवदेवेभ्योबलिमाकाशउत्क्षिपेत् १
 दिवाचरेभ्योभूतेभ्योनक्तचारिभ्यएवच ॥९०॥
 पृष्ठवास्तुनिकुर्वीतबलिंसर्वात्मभूतये १
 पितृभ्योबलिशेषन्तुसर्वदक्षिणतोहरेत् ॥९१॥
 शुनांचपतितानांचश्वपचाम्पापरोगिणाम् १
 वायसानांकृमीणांचशनकैर्निर्वपेद्भुवि ॥९२॥
 एवंयःसर्वभूतानिब्राह्मणोनित्यमर्चति १
 सगच्छतिपरंस्थानन्तेजोमूर्तिःपथर्जना ॥९३॥
 कृत्वैतद्वलिकर्मैवमतियिम्पूर्वभाशयेत् १
 भिक्षांचभिक्षवेदद्याद्विधिवद्ब्रह्मचारिणे ॥९४॥
 यत्पुण्यफलमाप्नोतिगान्दत्वाविधिवद्भुरोः १
 तत्पुण्यफलमाप्नोतिभिक्षान्दत्वाद्भिजोगृही ॥९५॥
 भिक्षामप्युदपात्रंवासत्कृत्यविघ्निपूर्वकम् १
 वेदतत्त्वार्थविदुषेब्राह्मणायोपपादयेत् ॥९६॥
 नश्यन्तिहयकंठानिनराणामविजानताम् १
 भस्मीभूतेषुविप्रेषुभोहाइत्तानिदानृभिः ॥९७॥

- विद्यातपःसमृद्धेषुहुतंविप्रमुखाग्निषु १
 निस्तारयतिदुर्गाच्चमहतश्चैवकिल्बिषात् ॥९८॥
 सम्प्राप्तायत्वतिथयेप्रदद्यादासनोदके १
 अन्नं वैवयथाशक्तिसत्कृत्यविधिपूर्वकम् ॥९९॥
 शिलानप्युद्धृतो नित्यम्पंचाग्नीनपि जुहुतः १
 सर्वसुकृतमादत्ते ब्राह्मणोऽर्चितो वसन् ॥१००॥
 तृणानिभूमिरुदकं वाक्चतुर्थी च सूनृता १
 एतान्यपि सतांगे हेनोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥१०१॥
 एकरात्रन्तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः १
 अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥१०२॥
 नैक्यामीणमतिथिं विप्रं सांगतिकन्तथा १
 उपस्थितं गृहे विद्याङ्गार्याय त्राग्नयोऽपि वा ॥१०३॥
 उपासते ये गृहस्थाः परपाकमबुद्धयः १
 तेन ते प्रेत्य पशुतां ब्रजन्त्यन्नादिदायिनाम् ॥१०४॥
 अप्रणोद्योऽतिथिः सायं सूर्योदो गृहमेधिना १
 काले प्राप्तिस्त्वकाले वानास्यानश्नन् गृहे वसन् ॥१०५॥
 न वै स्वयन्तदश्नीयादतिथिं यन्नभोजयेत् १
 धन्यं यश्चस्य मायुष्यं स्वर्ग्यर्चातिथिपूजनम् ॥१०६॥

- आसनावसथौशय्यामनुव्रज्यामुपासनम् १
उत्तमेष्टमंकुर्याद्धीनेहीनंसमेसमम् ॥१०७॥
वैश्वदेवेतुनिर्वृत्तेयद्यन्योऽतिथिराव्रजेत् १
तस्यायन्नंयथाशक्तिप्रदद्यान्नबलिंहरेत् ॥१०८॥
नभोजनार्थंस्वेविप्रःकुलगोत्रेनिवेदयेत् १
भोजनार्थंहितेशंसनूवान्ताशीत्युच्यतेबुधैः ॥१०९॥
नब्राह्मणस्यत्वतिथिर्गृहेराजन्यउच्यते १
वैश्यशूद्रोसत्वाचैवज्ञातयोगुरुरेवच ॥११०॥
यदित्वतिथिधर्मेणक्षत्रियोगृहमाव्रजेत् १
भुक्तवत्सूक्तविप्रेषुकामन्तमपिभोजयेत् ॥१११॥
वैश्यशूद्रावपिप्राप्तौकुटुम्बेऽतिथिधर्मिणौ १
भोजयेत्सहभृत्यैस्तावानृशंस्यम्प्रयोजयन् ॥११२॥
इतरानपिसत्ख्यादीन्सम्प्रीत्यागृहमागतान् १
सत्कृत्यान्नंयथाशक्तिभोजयेत्सहभार्यया ॥११३॥
सुवासिनींकुमारीश्चरोगिणोगर्भिणीस्त्रियः १
अतिथिभ्योऽप्येवैतान्भोजयेद्विचारयन् ॥११४॥
अदत्त्वातुयएतेभ्यःपूर्वभुङ्क्तेऽविचक्षणः १
सभुञ्जानोनजानातिश्वगृध्रैर्जग्धिमात्मनः ॥११५॥

भुक्तवत्स्वथविप्रेषुस्वेषुभृत्येषुचैवहि १

भुंजीयातान्ततःपश्चादवशिष्टन्तुदम्पती ॥११६॥

देवानृषीन्मनुष्यांश्चपितृन्गृत्वाचदेवताः १

पूजयित्वाततःपश्चाद्गृहस्थःशेषभुग्भवेत् ॥११७॥

अद्यंसकेवलम्भुंक्तेयःपचत्यात्मकारणात् १

यज्ञशिष्टाशनंखेतत्सतामन्नंविधीयते ॥११८॥

राजर्त्विक्स्नातकगुरून्प्रियश्चशुरमातुलान् १

अर्हयेन्मधुपर्केणपरिसंवत्सरात्पुनः ॥११९॥

राजाचश्रोत्रियश्चैवयज्ञकर्मण्युपस्थितौ १

मधुपर्केणसम्पूज्यौनत्वयज्ञइतिस्थितिः ॥१२०॥

सायन्त्वन्नस्यसिद्धस्यपत्न्यमंत्रम्बलिंहरेत् १

वैश्वदेवंहिनामैतत्सायम्प्रातर्विधीयते ॥१२१॥

पितृयज्ञन्तुनिर्वर्त्यविप्रश्चंद्रक्षयेऽग्निमान् १

पिण्डान्वाहार्यकंत्राह्यंकुर्यान्मासानुमासिकं ॥१२२॥

पितृणांमासिकंत्राह्यमन्वाहार्यंविदुर्बुधाः १

तच्चाभिषेणकर्त्तव्यमप्रशस्तेनप्रयत्नतः ॥१२३॥

तत्रयेभोजनीयाःस्थुर्येचवर्ज्याद्विजोत्तमाः १

यावन्तश्चैवयैश्चान्नेस्तान्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥१२४॥

- द्वादेवेपितृकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा १
 भोजयेत्सुसमृद्धेऽपिप्रसज्जेतविस्तरे ॥१२५॥
 सत्क्रियान्देशकालौचशौचम्ब्राह्मणसम्पदः १
 पंचैतान्विस्तरोहन्तितस्मान्नेहेतविस्तरम् ॥१२६॥
 प्रथितप्रितकृत्यैषापित्र्यं नामविधुक्षये १
 तस्मिन्युक्तस्यैतिनित्यम्प्रेतकृत्यैवलौकिकी ॥१२७॥
 श्रोत्रियायैवदेयानिहयकथानिदानृभिः १
 अर्हत्तमायविप्रायतस्मैदत्तंमहाफलम् ॥१२८॥
 एकैकमपिविद्वांसन्दैवेपित्र्येचभोजयेत् १
 पुष्कलम्फलमाप्नोतिनामंत्रज्ञानबहूनपि ॥१२९॥
 दूरादेवपरीक्षेतब्राह्मणंवेदपारगम् १
 तीर्थन्तद्द्वयकथानाम्प्रदानेसोऽतिथिःस्मृतः ॥१३०॥
 सहस्रंहिसहस्राणामनृचांयत्रभुंजते १
 एकस्तान्मंत्रवित्प्रीतःसर्वीनर्हतिधर्मतः ॥१३१॥
 ज्ञानोत्कृष्टायदेयानिकथानिचहवींषिच १
 नहिहस्तावसृग्दिग्धौरुधिरेणैवशुध्यतः ॥१३२॥
 यावतोयसतेयासान्हयकथेष्वमंत्रवित् १
 तावतोयसतेप्रेत्यदीप्तशूलर्थयोगुडान् ॥१३३॥

- ज्ञाननिष्ठाद्विजाः केचित्तपोनिष्ठास्तथापरे १
- तपःस्वाध्यायनिष्ठाश्च कर्मनिष्ठास्तथापरे ॥१३४॥
- ज्ञाननिष्ठेषु कथानि प्रतिष्ठाप्या नियन्तः १
- हयानितु यथान्यायं सर्वेष्वेव चतुर्ष्वपि ॥१३५॥
- अश्रोत्रियः पितायस्य पुत्रः स्याद्देदपारगः १
- अश्रोत्रियो वा पुत्रः स्यात्पिता स्याद्देदपारगः ॥१३६॥
- ज्यायं समनयोर्विद्याद्यस्य स्याच्छ्रोत्रियः पिता १
- मंत्रसम्पूजनार्थन्तु सत्कारमितरोर्हति ॥१३७॥
- नश्चाद्धे भोजयेन्मित्रन्धनैः कार्योऽस्य संग्रहः १
- नारिं न मित्रं यं विद्यात्तं श्राद्धे भोजयेद्विजम् ॥१३८॥
- यस्य मित्रप्रधानानि श्राद्धानि च हवींषि च १
- तस्य प्रेत्य फलं नास्ति श्राद्धेषु च हविःषु च ॥१३९॥
- यः संगतानि कुरुते मोहाच्छ्राद्धेन मानवः १
- स स्वर्गाद्भ्यवते लोकाच्छ्राद्धमित्रो द्विजाधमः ॥१४०॥
- सम्भोजनो साभिहितापैशाची दक्षिणाद्विजैः १
- इहैवास्ते तु सालोके गौरन्धेवैकवेश्मनि ॥१४१॥
- यथेरिणे वीजमुप्स्वानवप्तालभते फलम् १
- तथा नृचे हविर्दत्त्वा न दातालभते फलम् ॥१४२॥

- दातृन्प्रतियहीतृंश्चकुरुतेफलभागिनः ।
 विदुषेदक्षिणाद्द्रुत्वाविधिवत्प्रेत्यवेह च ॥१४३॥
 कामंश्राद्धेर्चयेन्मित्रंनाभिरूपमपित्वरिम् ।
 द्विषताहिंविर्भुक्तम्भवतिप्रेत्यनिष्फलम् ॥१४४॥
 यत्नेनभोजयेच्छ्राद्धेबहुचंवेदपारगम् ।
 शाखान्तगमथाध्वर्युंक्षुन्दोगन्तुसमाप्तिकम् ॥१४५॥
 एषामन्यतमोयस्यभुंजीतश्राद्धमर्चितः ।
 पितृणान्तस्यतृप्तिःस्याच्छाश्वतीसाप्तप्रोरुषी ॥१४६॥
 एषवैप्रथमःकल्पःप्रदानेहयकथयोः ।
 अनुकल्पस्त्वयंज्ञेयःसदासङ्गिरनुष्ठितः ॥१४७॥
 मातामहंमातुलंचस्वस्त्रीयंश्वशुरंगुरुम् ।
 दौहित्रंविद्रुपतिम्बन्धुमृत्विग्याज्यौचभोजयेत् ॥१४८॥
 नब्राह्मणम्परीक्षेतदैवेकर्मणिधर्मवित् ।
 पित्र्येकर्मणितुप्राप्तेपरीक्षेतप्रयत्नतः ॥१४९॥
 येस्तेनपतितक्लीवायेचनास्तिकवृत्तयः ।
 तान्हयकथयोर्विप्राननर्हान्मनुरब्रवीत् ॥१५०॥
 जटिलंचानधीयानन्दुर्बलंकितवन्तथा ।
 याजयन्तिचयेपूगांस्तांश्श्राद्धेनभोजयेत् ॥१५१॥

चिकित्सकान्देवलकान्मांसविक्रयिणस्तथा १

विपणेनचजीवन्तोवज्यीःस्युर्ह्येकवययोः ॥१५२॥

प्रेथोयामस्यराज्ञश्चकुनखीश्यावदन्तकः १

प्रतिरोद्धागुरोश्चैवत्यक्ताग्निवीर्जुषिस्तथा ॥१५३॥

यश्मीचपशुपालश्चपरिवेत्तानिराकृतिः १

ब्रह्मडिदपरिवित्तिश्चगणाभ्यन्तरएवच ॥१५४॥

कुशीलवोऽश्वकीर्णोचवृषलीपतिरेवच १

पौनर्भवश्चकाणश्चयस्यचोपपत्तिर्गृहे ॥१५५॥

भृतकाध्यापकोयश्चभृतकाध्यापितस्तथा १

शूद्रशियोगुरुश्चैववाग्दुष्टःकुण्डगोलकौ ॥१५६॥

अकारणपरित्यक्तामातापित्रोर्गुरोस्तथा १

ब्राह्मेयौनैश्चसम्बन्धैःसंयोगंपत्तिर्नैर्गतः ॥१५७॥

अगारदाहीगरदःकुण्डाशीसोमविक्रयी १

समुद्रयायीवन्दीचतैलिकःकूटकारकः ॥१५८॥

पित्राविवदमानश्चित्तबोमद्यपस्तथा १

पापरोग्यमिशस्तश्चदाम्भिकोरसविक्रयी ॥१५९॥

धनुःशराणांकर्ताचयश्चाग्नेदिधिषूपतिः १

मित्रधुग्दूतवृत्तिश्चपुत्राचार्यस्तथैवच ॥१६०॥

- भ्रामरीगणउमालीचशिवत्र्यथोपिभुनस्तथा १
 उन्मत्तोऽन्धश्च ज्यीःस्युर्वेदनिन्दकएवच ॥१६१॥
 हस्तिगोश्वोष्ट्रदमकोनक्षत्रैर्यश्चजीवति १
 पक्षिणाम्पोषकोयश्चयुद्धाचार्यस्तथैवच ॥१६२॥
 स्रोतसस्मभेदकोयश्चतेषांचावरणे रतः १
 गृहसंवेशकोदूतोवृक्षारोपकएवच ॥१६३॥
 श्वक्रीडीश्येनजीवीचकन्यादूषकएवच १
 हिंस्रोवृषलवृत्तिश्चगणानांचैवयाजकः ॥१६४॥
 आचारहीनःकूिवश्चनित्यंयाचनकस्तथा १
 कृषिजीवीश्लीपदीचसद्भिर्निन्दितएवच ॥१६५॥
 औरभ्रिकोमाहिषिकःपरपूर्वापतिस्तथा १
 प्रेतनिर्यातकश्चैववर्जनीयाःप्रयत्नतः ॥१६६॥
 एतान्विगर्हिताचारानपान्तेयान्द्विजाधमान् १
 द्विजातिप्रवरोविद्वानुभयत्रविवर्ज्येत् ॥१६७॥
 ब्राह्मणस्त्वनधीयानस्तृणाग्निरिवशाम्यन्ति १
 तस्मैहयन्तदातयन्तहिभस्मनिहूयते ॥१६८॥
 अपान्त्यदानेयोदातुर्भवित्यूध्वम्फलोदयः १
 देवेहविषिपित्र्येवातत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥१६९॥

- अवतैर्यद्विजैर्भुक्तम्परिवेत्तादिभिस्तथा १
 अपांक्तेर्यैर्यदन्यैश्चतद्वैरक्षांसिभुंजते ॥१७०॥
 दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोऽभ्यजेस्थिते १
 परिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजः ॥१७१॥
 परिवित्तिःपरीवेत्ताययाचपरिविद्यते १
 सर्वेतेनरकंयान्तिदातृयाजकपंचमाः ॥१७२॥
 भ्रातुर्मृतस्यभार्यायांयोऽनुरज्येतकामतः १
 धर्मेणापिनियुक्तायांसज्ञेयोदिधिषूपतिः ॥१७३॥
 परदारेषुजायेतेद्वौमुतौकुण्डगोलकौ १
 पत्यौजीवतिकुण्डःस्यान्मृतेभर्तृरिगोलकः ॥१७४॥
 तौतुजातौपरक्षेत्रेप्राणिनौप्रेत्यचेहच १
 दत्तानिहयकथानिनाशयेतेप्रदायिनाम् ॥१७५॥
 अपांक्तयोयावतःपांक्तपानभुंजानाननुपश्यति १
 तावतांनफलम्प्रेत्यदाताप्राप्नोतिबालिशः ॥१७६॥
 वीक्ष्यान्धोनवतेःकाणःषष्ठेःशिवत्रीशतस्यतु १
 पापरोगीसहस्रस्यदातुर्नीशयतेफलम् ॥१७७॥
 यावतःसस्पृशेदंगैर्ब्रीक्षणान्शूद्रयाजकः १
 तावतांनभवेद्दातुःफलदानस्यपौर्त्तिकम् ॥१७८॥

- वेदविच्चापिविप्रोऽस्यलोभात्कृत्वाप्रतियहम् १
 विनाशं ब्रजतिक्षिप्रमामपात्रमिवाम्भसि ॥१७९॥
 सोमविक्रयिणेविष्ठाभिषजेपूयशोणितम् १
 नष्टन्देवल्लैदत्तमप्रतिष्ठन्तुवार्द्धौ ॥१८०॥
 यत्तुवाणिजकेदतं नेहनामुत्रतद्भवेत् १
 भस्मनीवहुतंहयन्तथापौनर्भवेद्विजे ॥१८१॥
 इतरेषुत्वपांक्तप्रपुयथोद्दिष्टेष्वसाधुषु १
 मेदोऽमृद्भ्रांसमज्जास्थिवदन्त्यन्नंमनीषिणः ॥१८२॥
 अपांक्तयोपहतापंक्तिःपाथतेयैर्द्विजोत्तमैः १
 तान्निबोधतकात्स्नर्येनद्विजाभ्यान्पंक्तिपावनान् ॥१८३॥
 अभ्याःसर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच १
 श्रोत्रियान्वयजाभैवविज्ञेयाःपंक्तिपावनाः ॥१८४॥
 त्रिणाचिकेतःपंचाग्निस्त्रिसुपर्णःषडंगवित् १
 ब्रह्मदेयास्मसन्तानोज्येष्ठसामगएवच ॥१८५॥
 वेदार्थवित्प्रवक्ताचब्रह्मचारीसहस्रदः १
 शतायुर्भैवविज्ञेयाब्राह्मणाःपंक्तिपावनाः ॥१८६॥
 पूर्वद्युरपरेद्युर्वीणाद्वकर्मण्युपस्थिते १
 निमंत्रयेतत्र्यवरान्सम्यग्विप्रान्यथोदितान् ॥१८७॥

निमंत्रितो द्विजः पित्र्ये नियतात्मा भवेत्सदा ।

न च ह्रन्दां स्य धीयीत यस्य श्राद्धं चतद्ववेत् ॥१८८॥

निमंत्रितान् हि पितरुपतिष्ठन्तितान् द्विजान् ।

वायुवच्चानुगच्छन्ति तथा सीनानुपासते ॥१८९॥

केतितस्तु यथान्यायं हव्यकथे द्विजोत्तमः ।

कथंचिदप्यतिक्रामन् पापः शूकरतां व्रजेत् ॥१९०॥

आमंत्रितस्तु यः श्राद्धे वृषल्या सह मोदते ।

दातुर्यदुष्कृतं किंचित्तत्सर्वं प्रतिपद्यते ॥१९१॥

अक्रोधनाः शौचपराः सततम् ब्रह्मचारिणः ।

न्यस्तशस्त्रा महाभागाः पितरः पूर्वदेवताः ॥१९२॥

यस्मादुत्पत्तिरेतेषां सर्वेषामप्यशेषतः ।

ये च येन पचयीः स्युर्नियमैस्तान्निबोधत ॥१९३॥

मनोर्हेरण्यगर्भस्य ये मरीचादयः सुताः ।

तेषामृषीणां सर्वेषाम् पुत्राः पितृगणाः स्मृताः ॥१९४॥

विराट्सुताः सोमसदः साध्यानां पितरः स्मृताः ।

अग्निष्वात्ताश्च देवानां मारीचालोकविश्रुताः ॥१९५॥

दैत्यदानवयक्षाणां गन्धर्वोरगरक्षसाम् ।

सुपर्णकिंनराणां च स्मृता बर्हिषदोऽत्रिजाः ॥१९६॥

- सोमपानामविप्राणांक्षत्रियाणांहविर्भुजः १
- वैश्यानामाज्यपानामशूद्राणान्तुसुकालिनः ॥१९७॥
- सोमपास्तुकवेःपुत्राहविष्मंतोऽगिरःसुताः १
- पुलस्त्यस्याज्यपाःपुत्रावशिष्ठस्यसुकालिनः ॥१९८॥
- अग्निदग्धानग्निदग्धान्कायान्वर्हिषदस्तथा १
- अग्निष्वात्तांश्चसौम्यांश्चविप्राणामेवनिर्दिशेत् ॥१९९॥
- यएतेतुगणामुख्याःपितृणाम्परिकीर्तिताः १
- तेषामपोहविज्ञेयम्पुत्रपौत्रमनन्तकम् ॥२००॥
- ऋषिभ्यःपितरोजाताःपितृभ्योदेवदानवाः १
- देवेभ्यस्तुजगत्सर्वचरंस्थाण्वनुपूर्वशः ॥२०१॥
- राजतैर्भाजनैरेषामथोवाराजतान्वितैः १
- वार्यपित्रद्वयादत्तमक्षयायोपकल्पते ॥२०२॥
- देवकार्याद्विजातीनाम्पितृकार्यंविशिष्यते १
- दैवंहिपितृकार्यस्यपूर्वमाप्यायनंस्मृतम् ॥२०३॥
- तेषामारक्षभूतन्तुपूर्वदैवंनियोजयेत् १
- रक्षांसिहिविलुम्पन्तिश्चाद्धमारक्षवर्जितम् ॥२०४॥
- देवाद्यन्तन्तदीहेतपित्राद्यन्तंनतद्भवेत् १
- पित्राद्यन्तन्त्वीहमानःक्षिप्रंनश्यतिसान्वयः ॥२०५॥

- शुचिन्देशं विविक्तं च गोमयेनोपलेपयेत् १
 दक्षिणाप्रवणं चैव प्रयत्नेनोपपादयेत् ॥२०६॥
 अवकाशेषु चोक्षेषु नदीतीरेषु चैव हि १
 विविक्तेषु च तु यन्ति दत्तेन पितरः सदा ॥२०७॥
 आसनेषूपकृप्तेषु बर्हिष्पत्सु पृथक् पृथक् १
 उपस्पृष्टो दकान्सम्यग्विप्रांस्तानुपवेशयेत् ॥२०८॥
 उपवेश्य तु तान्विप्रानासनेष्वजुगुप्सितान् १
 गन्धमाल्यैः सुरभिभिरर्चयेद्देवपूर्वकम् ॥२०९॥
 तेषामुदकमानीय सपवित्रांस्तिलानपि १
 अग्नौ कुर्यादनुज्ञातो ब्राह्मणो ब्राह्मणैः सह ॥२१०॥
 अग्नेः सोमयमाभ्यां च कृत्वा प्यायनमादितः १
 हविर्दानेन विधिवत्पश्चात्सन्तर्पयेत्पितॄन् ॥२११॥
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् १
 यो ह्यग्निः स द्विजो विप्रैर्मन्त्रदर्शिभिरूच्यते ॥२१२॥
 अक्रोधनान्सुप्रसादान्वदन्त्येतान् पुरातनान् १
 लोकस्याप्यायने युक्तान् श्राद्धदेवान् द्विजोत्तमान् ॥२१३॥
 अपसव्यमग्नौ कृत्वा सर्वमावृत्य विक्रमम् १
 अपसव्येन हस्तेन निर्वपेदुदकम्भुवि ॥२१४॥

- त्रांस्तुतस्माद्विःशेषात्पिण्डान्कृत्वासमाहितः १
- औदकेनैवविधिनानिर्वपेद्दक्षिणामुखः ॥२१५॥
- न्युप्यपिण्डांस्ततस्तांस्तुप्रयतोविधिपूर्वकम् १
- तेषुदर्भेषुतंहस्तंनिमृज्यास्तेपभागिनाम् ॥२१६॥
- आचम्योदकपरावृत्यत्रिरायम्यशनैरसून् १
- षडृतूंश्चनमस्कुर्यात्पितृनेवचमंत्रवित् ॥२१७॥
- उदकंनिनयेच्छेषंशनैःपिण्डान्तिकेपुनः १
- अवजिघ्रेच्चतान्पिण्डान्यथान्युप्तान्समाहितः ॥२१८॥
- पिण्डेभ्यस्त्वल्पिकांमात्रांसमादायानुपूर्वशः १
- तानेवविप्रानासीनान्विधिवत्पूर्वमाशयेत् ॥२१९॥
- ध्रियमाणेतुपितरिपूर्वेषामेवनिर्वपेत् १
- विप्रवद्वाःपितंश्राद्धेस्वकम्पितरमाशयेत् ॥२२०॥
- पितायस्यतुवृत्तःस्याज्जीवेच्चापिपितामहः १
- पितुःसनामसंकीर्त्यकीर्तयेत्प्रपितामहम् ॥२२१॥
- पितामहोवातच्छ्राद्धंभुंजीतेत्यब्रवीन्मनुः १
- कामंवासमनुज्ञातःस्वयमेवसमाचरेत् ॥२२२॥
- तेषान्दत्त्वातुहस्तेषुसपवित्रन्तिलोदकम् १
- तत्पिण्डायम्प्रयच्छेतस्वधेषामस्त्वितिब्रुवन् ॥२२३॥

६८

तृतीयोऽध्यायः

पाणिभ्यान्तूपसंगृह्यस्वयमन्नस्यवर्द्धिनं १

विप्रान्तिकेपितृन्ध्यायनशनकैरूपनिक्षिपेत् ॥२२४॥

उभयोर्हस्तयोर्मुक्तंयदन्नमुपनीयते १

तद्विप्रलुम्पन्त्यसुराःसहसादुष्टचेतसः ॥२२५॥

गुणांश्चसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतम्मधु १

विन्यसेत्प्रयतःपूर्वम्भूमावेवसमाहितः ॥२२६॥

भक्ष्यम्भोज्यंचविविधंमूलानिचफलानिच १

हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभीणिच ॥२२७॥

उपनीयतुतत्सर्वशनकैःसुसमाहितः १

परिवेषयेत्प्रयतो गुणान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥२२८॥

नास्त्रमापातयेज्जातुनकुप्येन्नानृतंवदेत् १

नपादेनस्पृशेदन्नंनचैतदवधूनयेत् ॥२२९॥

अस्त्रंगमयतिप्रेतान्कोपोऽरीननृतशुनः १

पादस्पर्शस्तुरक्षांसिदुष्कृतीनवधूननम् ॥२३०॥

यद्यद्रोचेतविप्रेभ्यस्तत्रद्वाद्दभत्सरः १

ब्रह्मोद्याश्चकथाःकुर्यात्पितृणामेतदीप्सितम् ॥२३१॥

स्वाध्यायंत्रावयेत्पित्र्येधर्मशास्त्राणिचैवहि १

आख्यानानीतिहासांश्चपुराणानिखिलानिच ॥२३२॥

- हर्षयेद्वाक्षणांस्तुष्टोभोजयेच्चशनैःशनैः १
- अन्नाद्येनासकृच्चैतान्गुणैश्चपरिचोदयेत् ॥२३३॥
- व्रतस्थमपिदोहित्रंश्राद्धेयत्नेनभोजयेत् १
- कुतपंचासन्नंदद्यात्तिलेऽविकिरेन्महीम् ॥२३४॥
- त्रीणिश्राद्धेपवित्राणिदोहित्रःकुतपस्तिलाः १
- त्रीणिचात्रप्रशंसन्तिशौचमक्रोधमत्वराम् ॥२३५॥
- अंत्युष्णंसर्वमन्नंस्याहुंजीरंस्तेचवाग्यताः १
- नचद्विजातयोब्रूयुर्दीत्रापृष्टाहविर्गुणान् ॥२३६॥
- यावदुष्णम्भवत्यन्नंयावदश्नन्तिवाग्यताः १
- पितरस्तावदश्नन्तियावन्नोक्ताहविर्गुणाः ॥२३७॥
- यद्वेष्टितशिराभुंक्तेयदुंक्तेदक्षिणामुखः १
- सोपानत्कश्यदुंक्तेतद्वैरक्षांसिभुंजते ॥२३८॥
- चाण्डालश्चवराहश्चकुक्कुटःश्वातथैवच १
- रजस्वल्चषट्क्षेत्रेक्षरन्नश्नतोद्विजान् ॥२३९॥
- होमेप्रदानेभोज्येचयदेभिरभिवाक्ष्यते १
- देवेकर्मणिपित्र्येवातद्गच्छत्ययथातथम् ॥२४०॥
- घ्राणेनशूकरोहन्तिपक्षवातेनकुक्कुटः १
- श्वातुदृष्टिनिपातेनस्पर्शेनावरवर्णजः ॥२४१॥

- खंजोवायदिवाकाणोदातुःप्रेथोऽपिवाभवेत् १
 हीनातिरिक्तगात्रोवातमप्यपनयेत्पुनः ॥२४२॥
 ब्राह्मणभिक्षुकंवाऽपिभोजनार्थमुपस्थितम् १
 ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातःशक्तिःप्रतिपूजयेत् ॥२४३॥
 सार्ववर्णिकमन्नाद्यंसन्नीयाप्लाथवारिणा १
 समुत्सृजेद्भुक्तवतामयतोविकिरनृभुवि ॥२४४॥
 असंस्कृतप्रमीतानान्त्यागिनांकुलयोषिताम् १
 उच्छिष्टंभागधेयंस्याद्भेषुविकिरत्रयः ॥२४५॥
 उच्छेषणभूमिगतमजिलस्याशठस्यच १
 दासवर्गस्यतत्पितृभ्यांभागधेयमप्रचक्षते ॥२४६॥
 आसपिण्डक्रियाकर्मद्विजातेःसंस्थितस्यतु १
 अद्वैवम्भोजयेच्छास्त्रमपिण्डमेकन्तुनिर्वपेत् ॥२४७॥
 सहपिण्डक्रियायान्तुकृतायामस्यधर्मतः १
 अनयैवावृताकार्यमपिण्डनिर्वपणंसुतैः ॥२४८॥
 श्राद्धंभुक्तायउच्छिष्टंवृषलायप्रयच्छति १
 समूढोऽनरकंयातिकालमृत्रमवाकृशिराः ॥२४९॥
 श्राद्धभुग्वृषलीतल्पन्तदहर्योऽधिगच्छति १
 तस्याःपुरीषेतन्मासमपितरस्तस्यशेरते ॥२५०॥

- पृष्ठास्वदितमित्येवन्तृप्तानाचामयेततः १
- आचान्तांश्चानुजानीयादभितोरम्यतामिति ॥२५१॥
- स्वधाऽस्त्वित्येवतंब्रूयुर्ब्राह्मणास्तदनन्तरम् १
- स्वधाकारःपराह्याशीःसर्वेषुपितृकर्मसु ॥२५२॥
- ततोभुक्तवतान्तेषामन्नशेषंनिवेदयेत् १
- यथाब्रूयुस्तथाकुर्यादनुज्ञातस्ततोद्विजैः ॥२५३॥
- पित्र्येस्वदितमित्येववाचंगोष्ठेतुमुश्रुतम् १
- सम्पन्नमित्यभ्युदयेदैवेरूचितमित्यपि ॥२५४॥
- अपरारूस्तथादर्भीवास्तुसम्पादनंतिलाः १
- सृष्टिर्मृष्टिर्दिजाश्चाम्याःश्राद्धकर्मसुसंपदः ॥२५५॥
- दर्भीःपवित्रंपूर्वीरूहविथाणिचसर्वशः १
- पवित्रंयच्चपूर्वोक्तिंविज्ञेयाहयसम्पदः ॥२५६॥
- मुन्यन्नानिपयःसोमोमांसंयच्चानुपस्कृतम् १
- अक्षारलवणंचैवप्रकृत्याहविरूच्यते ॥२५७॥
- विमृज्यब्राह्मणांस्तांस्तुनियतोवाग्यतःशुचिः १
- दक्षिणांदिशमाकांक्षन्त्याचेतेमान्वरान्पितृन् ॥२५८॥
- दातारोनोऽभिवर्द्धतांवेदाःसन्ततिरेवच १
- श्रद्धाचनोमायगमइहुदेयंचनोऽस्त्विति ॥२५९॥

- एवंनिर्वपणंकृत्वापिण्डांस्तांस्तदनन्तरम् १
 गांविप्रमजमग्निंवाप्राशयेदप्सुवाक्षिपेत् ॥२६०॥
 पिण्डनिर्वपणंकेचित्पुरस्तादेवकुर्वते १
 वयोभिःखाद्यन्त्यन्येप्रक्षिपन्त्यनलेप्सुवा ॥२६१॥
 पतिव्रताधर्मपत्नीपितृपूजनतत्परा १
 मध्यमन्तुततःपिण्डमद्यात्सम्यक्सुतार्थिनी ॥२६२॥
 आयुष्मन्सुतंसूतेयशोमेधासमन्वितम् १
 धनवन्तंप्रजावन्तंसात्त्विकन्धार्मिकन्तथा ॥२६३॥
 प्रक्षाल्यहस्तावाचम्यज्ञातिप्रायंप्रकल्पयेत् १
 ज्ञातिभ्यःसत्कृतन्दत्वाबान्धवानपिभोजयेत् ॥२६४॥
 उच्छेषणंतुतन्निष्ठेद्यावद्विप्राविसर्जिताः १
 ततोऽगृहबलिकुर्यादितिधर्मोऽथवस्थितः ॥२६५॥
 हविर्यच्चिररात्राययच्चानन्यायकल्पते १
 पितृभ्योविधिवद्भक्षन्तत्प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥२६६॥
 तिलैर्व्रींहियवैर्मषैरद्भिर्मूलफलेनवा १
 दत्तेनमासन्तृप्यन्तिविधिवत्पितरोऽनृणाम् ॥२६७॥
 द्वामासौमत्स्यमासेनत्रीन्प्राप्तानूहारिणेनतु १
 औरभ्रेणाथचतुरःशाकुनेनाथपंचवै ॥२६८॥

- षण्मासां ह्यगमांसेन पार्षतेन च सप्त वै १
- अष्टावेणस्यमांसेन रौरवेण न वैवतु ॥२६९॥
- दशमासांस्तु तृप्यन्ति वराहमहिषामिषैः १
- शशकूर्मयोस्तु मांसेन मासानेकादशैव तु ॥२७०॥
- संवत्सरन्तु गन्धेन पयसा पायसेन च १
- वाद्धीणसस्यमांसेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥२७१॥
- कालशाकं महाशल्काः खड्गलोहामिषं मधु १
- आनन्त्यायैव कल्पन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः ॥२७२॥
- यत्किञ्चिन्मधुना मिश्रम्प्रदद्यात्तु त्रयोदशीम् १
- तदप्यक्षयमेव स्याद्वर्षीसु च मघासु च ॥२७३॥
- अपिनः सकुले जायाद्यो नोदद्यात्त्रयोदशीम् १
- पायसं मधुसर्पिर्भ्याम्प्राक्काये कुंजरस्य च ॥२७४॥
- यद्यद्दाति विधिवत्सम्यक्श्रद्धासमन्वितः १
- तत्र तृप्तृणाम्भवति परत्रानन्तमक्षयम् ॥२७५॥
- कृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशीम् १
- श्राद्धे प्रशस्तास्तिथयो यथैतान तथेतराः ॥२७६॥

युष्मकुर्वन्दिनर्क्षेषुसर्वीन्कामान्समश्नुते १

अयुष्मत्पितृन्सर्वान्प्रजांप्राप्नोतिपुष्कलाम् ॥२७७॥

यथाचैवापरःपक्षःपूर्वपक्षाद्विशिष्यते १

तथाश्राद्धस्यपूर्वीह्लादपराह्लोविशिष्यते ॥२७८॥

प्राचीनावीतिनासम्यगपसद्यमतन्द्रिणा १

पित्र्यमानिधनात्कार्यविधिवद्भपाणिना ॥२७९॥

रात्रौश्राद्धंनकुर्वीतराक्षसीकीर्तिताहिसा १

संध्योर्भयोश्चैवसूर्येचैवाचिरोदिते ॥२८०॥

अनेनविधिनाश्राद्धंत्रिरब्दस्येहनिर्वपेत् १

हेमन्तयीष्मवर्षासुप्रांचयशिकमन्वहम् ॥२८१॥

नपैतृयशियोहोमोलौकिकेऽग्नौविधीयते १

नदर्शेनविनाश्राद्धमाहिताग्नेर्द्विजन्मनः ॥२८२॥

यदेवतर्पयत्यद्भिःपितृन्स्नात्वाद्विजोत्तमः १

तेनैवकृत्स्नमाप्नोतिपितृयज्ञक्रियाफलम् ॥२८३॥

वसून्वदन्तितुपितृन्सूद्रांश्चैवपितामहान् १

प्रपितामहांस्तथादित्यान्श्रुतिरेषासनातनी ॥२८४॥

विधसाशीभवेन्नित्यंनित्यंवाऽमृतभोजनः १

विधसोभुक्तशेषन्तुयज्ञशेषन्तथाऽमृतम् ॥२८५॥

एतद्वोऽभिहितंसर्वविधानम्पांचयज्ञिकम् १

द्विजातिमुख्यवृत्तीनांविधानंश्रूयतामिति ॥२८६॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ तृतीयोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥

- चतुर्थमायुषोभागमुषित्वाद्यंगुरौद्विजः १
 द्वितीयमायुषोभागंकृतदारोगृहेवसेत् ॥१॥
 अद्रोहेणैवभूतानामल्पद्रोहेणवापुनः १
 यावृत्तिस्तांसमास्थायविप्रोजीवेदनापदि ॥२॥
 यात्राभात्रप्रसिद्ध्यर्थस्वैःकर्मभिरगर्हितैः १
 अक्लेशेनशरीरस्यकुर्वीतधनसंचयम् ॥३॥
 ऋतामृताभ्यांजीवेत्तुभृतेनप्रभृतेनवा १
 सत्यानृताभ्यामपिवानश्ववृत्त्याकदाचन ॥४॥
 ऋतमुच्छशिलंज्ञेयममृतंस्यादयाचितम् १
 मृतन्तुयाचितम्भैक्षम्प्रमृतंकर्षणंस्मृतम् ॥५॥
 सत्यानृतन्तुवाणिज्यन्तेनचैवापिजीयते १
 सेवाश्ववृत्तिराख्यातातस्मात्तामपरिवर्जयेत् ॥६॥
 कुशूलधान्यकोवास्यात्कुम्भीधान्यकएववा १
 त्र्यहैहिकोवाऽपिभवेदश्वंस्तनिकएववा ॥७॥

चतुर्णीमपिचैतेषां द्विजानां गृहमेधिनाम् १
 ज्यायान्परः परोक्षेयो धर्मतो लोकजित्तमः ॥८॥
 षट्कर्मेको भवत्येष्टां त्रिभिरन्यः प्रवर्तते १
 द्वाभ्यामेकश्चतुर्थस्तु ब्रह्मसन्नेन जीवति ॥९॥
 वर्तयंश्च शिलोच्छाभ्यामग्निहोत्रपरायणः १
 इष्टीः पार्वीयणान्तीयाः केवलानिर्वपेत्सदा ॥१०॥
 नलोकवृत्तं वर्तेत वृत्तिहेतोः कथंचन १
 अजिह्वा मशठां शुद्धां जीवेद्ब्राह्मणजीविकाम् ॥११॥
 सन्तोषम्परमास्थाय सुखार्थं सिंयतो भवेत् १
 सन्तोषमूलं हि सुखंदुःखमूलं विपर्ययः ॥१२॥
 अतोऽन्यतमया वृत्त्या जीवंस्तु स्नातको द्विजः १
 स्वर्गीयुष्यशस्यानिव्रतानीमानि धारयेत् ॥१३॥
 वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः १
 तद्धि कुर्वन् यथाशक्ति प्राप्नोति परमं गतिम् ॥१४॥
 नेहेतार्थान् प्रसंगेन न विरुद्धेन कर्मणा १
 न कल्पमानेष्वर्थेषु नार्थीमपियतस्ततः ॥१५॥
 इन्द्रियार्थेषु सर्वेषु न प्रसज्येत कामतः १
 अतिप्रसक्तिं चैतेषां मनसा सन्निवर्तयेत् ॥१६॥

सर्वान्परित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्यविरोधिनः १

यथातथाध्यापयंस्तुसाक्षस्यकृतकृत्यता ॥१७॥

वयसःकर्मणोऽर्थस्यश्रुतस्याभिजनस्यच १

वेषवाग्बुद्धिसारूप्यमाचरन्विचरेदिह ॥१८॥

बुद्धिवृद्धिकराण्याशुधन्यानिचहितानिच १

नित्यंशास्त्राण्यवेक्षेतनिगमांश्चैववैदिकान् ॥१९॥

यथायथाहिपुरुषःशास्त्रं समधिगच्छति १

तथातथाविजानातिविज्ञानं चास्यरोचते ॥२०॥

ऋषियज्ञन्देवयज्ञभूतयज्ञंचसर्वदा १

नृयज्ञम्पितृयज्ञंचयथाशक्तिनहापयेत् ॥२१॥

एतानेकेमहायज्ञानृयज्ञशास्त्रविदोजनाः १

अनीहमानाःसततमिन्द्रियेष्वेव जुह्वति ॥२२॥

वाचेकेजुह्वतिप्राणम्प्राणेवाचंचसर्वदा १

वाचिप्राणेचपश्यन्तोयज्ञनिर्वृत्तिमक्षयाम् ॥२३॥

ज्ञानेनैवापरेविप्रायजन्त्येतैर्मखैःसदा १

ज्ञानमूलांक्रियामेषाम्पश्यन्तोज्ञानचक्षुषा ॥२४॥

अग्निहोत्रंच जुहुयादाद्यन्तेद्युनिशोःसदा १

दर्शनेचार्धमासान्तेपौर्णमासेनचैवहि ॥२५॥

- सस्यान्त्सेनवसस्येष्ट्यातथर्त्तन्तेद्विजोऽध्वरैः १
 पशुनात्वयनस्यादौसमान्तेसौमैकैर्मखैः ॥२६॥
 नानिष्ट्वानवसस्येष्ट्यापशुनाचाग्निमान्द्विजः १
 नवान्नमद्यान्मांसंवादीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥२७॥
 नवेनानर्चिताद्यस्यपशुहयेनचाग्नयः १
 प्राणानेवानुमिच्छन्तिनवान्नामिषगर्जिणः ॥२८॥
 आसनाशनशय्याभिरद्भिर्मूलफलेनवा १
 नास्यकश्चिद्वसेद्देहेशक्तितोऽनर्चितोऽतिथिः ॥२९॥
 पाषण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् १
 हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेत् ॥३०॥
 वेदविद्याव्रतस्नातान्श्रोत्रियान्गृहमेधिनः १
 पूजयेद्वयकथेनविपरीतांश्चवर्जयेत् ॥३१॥
 शक्तितोऽपचमानेभ्योदातयंगृहमेधिना १
 संविभागश्चभूतेभ्यःकर्तव्योऽनुपरोधतः ॥३२॥
 राजतोधनमन्विच्छेत्संसीदन्स्नातकःसुधा १
 याज्यान्तेवासिनोर्वापिनत्वन्यतइतिस्थितिः ॥३३॥
 नसीदेत्स्नातकोविप्रःसुधाशक्तःकथंचन १
 नजीर्णमिलवद्वासाभवेद्भवेसति ॥३४॥

- क्लृप्तकेशनस्वश्मश्रुदीन्तःशुक्लांबरःशुचिः १
 स्वाध्यायेचैवयुक्तःस्यान्नित्यमात्महितेषुच ॥३५॥
 वैणवीन्धारयेद्यष्टिसोदकंचकमण्डलुम् १
 यज्ञोपवीतंवेदंचशुभेरौक्मेचकुण्डले ॥३६॥
 नेक्षेतोद्यन्तमादित्यंनास्तंयान्तंकदाचन १
 नोपसृष्टंनवारिस्थंनमध्यंनभसोगतम् ॥३७॥
 नलंघयेद्वत्सतंत्रींनप्रधावेच्चवर्षति १
 नचोदकेनिरीक्षेतस्वरूपमितिधारणा ॥३८॥
 मृदंगान्दैवतंविप्रंघृतंमधुचतुष्पथम् १
 प्रदक्षिणानिकुर्वीतप्रज्ञातांश्चवनस्पतीन् ॥३९॥
 नोपगच्छेत्प्रमत्तोऽपिस्त्रियमार्तवदर्शने १
 समानशयनेचैवनशयीततयासह ॥४०॥
 रजसाऽभिप्लुतांनारींनरस्यद्युपगच्छतः १
 प्रज्ञातेजोबलंचक्षुरायुश्चैवप्रहीयते ॥४१॥
 तांविवर्जयितस्तस्यरजसासमभिप्लुताम् १
 प्रज्ञातेजोबलंचक्षुरायुश्चैवप्रवर्द्धते ॥४२॥
 नाशनीयाद्भार्ययासार्द्धनैनामोक्षेत्वाश्नन्तीम् १
 सुवर्तीजृम्भमाणावानचासीनांगणसुखम् ॥४३॥

- नांजयन्तींस्वकेनेत्रेनचाभ्यक्तामनावृताम् १
 नपश्येत्प्रसवन्तींचतेजस्कामोद्विजोत्तमः ॥४४॥
 नान्नमद्यादेकवासाननग्नःस्नानमाचरेत् १
 नमूत्रम्पथिकुर्वीतनभस्मनिनगोत्रजे ॥४५॥
 नफालकृष्टेनजलेनचित्यांनचपर्वते १
 नजीर्णदेवायतनेनवल्मीकेकदाचन ॥४६॥
 नसप्तत्वेषुगर्तेषुनगच्छन्नापिचस्थितः १
 ननदीतीरमासाद्यनचपर्वतमस्तके ॥४७॥
 वाय्वग्निविप्रमादित्यमपःपश्यंस्तथैवगाः १
 नकदाचनकुर्वीतविण्मूत्रस्यविसर्जनम् ॥४८॥
 तिरस्कृत्योच्चरेत्काष्ठलोष्ठपत्रतृणादिना १
 नियम्यप्रयतोवाचंसंवीतांगोऽवगुंठितः ॥४९॥
 मूत्रोच्चारसमुत्सर्गन्दिवाकुर्यादुदङ्मुखः १
 दक्षिणाभिमुखोरात्रोसंध्योश्चयथादिवा ॥५०॥
 क्षायायामन्धकारेवारात्रावहंनिवांदिजः १
 यथासुखमुखःकुर्यात्प्राणाबाधभयेषुच ॥५१॥
 प्रत्यग्निम्प्रतिसूर्यंचप्रतिसोमोदकद्विजान् १
 प्रतिगाम्प्रतिवातंचप्रश्नश्चयतिमेहतः ॥५२॥

- नाग्निंमुखेनोपधमेन्नग्नंनेक्षेतचस्त्रियम् १
 नामेध्यम्प्रक्षिपेदग्नौनचपादौप्रतापयेत् ॥५३॥
 अधस्तान्नोपदध्याञ्चनचैनमाभिलंघयेत् १
 नचैनम्पादतःकुर्यान्नप्राणाबाधमाचरेत् ॥५४॥
 नाशनीयात्सन्धिवेलायांनमच्छेन्नापसंविशेत् १
 नचैवप्रलिखेद्भूमिंनात्मनोऽपहरेत्त्वजम् ॥५५॥
 नाप्सुमूत्रम्पुरीषंवाष्ठीवनंवासमुत्सृजेत् १
 अमेध्यलिप्तमन्यद्वालोहितंवाविषाणिवा ॥५६॥
 नैकःस्वप्याच्छून्यगेहेशयानंनप्रबोधयेत् १
 नोदक्ययाग्निभाषेतयज्ञंगच्छेन्नचावृतः ॥५७॥
 अग्न्यागारेगवांगोष्ठेब्राह्मणानांचसन्निधौ १
 स्वाध्यायेभोजनेचैवदक्षिणम्पाणिमुद्धरेत् ॥५८॥
 नवारयेद्भान्धयन्तींनचाचक्षीतकस्यचित् १
 नदिवीन्द्रायुधंदृष्ट्वाकस्यचिद्दृश्येदुधः ॥५९॥
 नाधार्मिकेवसेद्भागेनयाधिवहलेभृशम् १
 नैकःप्रपद्येताध्वानंनचिरम्पर्वतेवसेत् ॥६०॥
 नभूद्राज्येनिवसेन्नाधार्मिकजनावृते १
 नपाषण्डिगणाक्रान्तेनोपसृष्टेऽन्त्यजैर्नृभिः ॥६१॥

- नभुंजीतोद्धतस्नेहं नाति सौहित्यमाचरेत् १
 नातिप्रगेनातिसायं नसायम्प्रातराशितः ॥६२॥
 नकुर्वीतवृथाचेष्टानवार्यं जलिनापिवेत् १
 नोत्संगेभक्षयेद्भक्ष्यान्नजातुस्यात्कुतूहली ॥६३॥
 ननृत्येदथवागायेन्नवादित्राणिवादयेत् १
 नास्फोटयेन्नचक्ष्वेडेन्नचरत्तोविरावयेत् ॥६४॥
 नपादौधावयेत्कांस्येकदाचिदपिभाजने १
 नभिन्नभाण्डेभुंजीतनभावप्रतिदूषिते ॥६५॥
 उपानहोचवासश्चधृतमन्यैर्नधारयेत् १
 उपवीतमलंकारं स्रजं करकमेव च ॥६६॥
 नाविनीतैर्व्रजेद्भुयैर्नचक्षुर्वाधिपीडितैः १
 नभिन्नशृंगाक्षिस्तुरैर्नबालधिविरूपितैः ॥६७॥
 विनीतैस्तुव्रजेन्नित्यमाशुगैर्लक्षणां वितैः १
 वर्णरूपोपसम्पन्नैः प्रतोदेनातुदन्भृशम् ॥६८॥
 बालातपःप्रेतधूमोवर्ज्यभिन्नन्तंथासनम् १
 नच्छिंद्यान्नखलोमानिदन्तैर्नोत्पाटयेन्नखान् ॥६९॥
 नमृत्सोष्टं विमृद्नीयान्नच्छिंद्यात्कारजैस्तृणम् १
 नकर्मनिष्फलं कुर्यान्नप्रयत्न्यामसुखोदयं ॥७०॥

- लोष्टमर्द्धीतृणच्छेदीनखखादीचयोनरः १
- सविनाशं व्रजत्याशुमूचकोऽशुचिरेव च ॥७१॥
- नविगर्हकथांकुर्याद्वहिर्मील्यं न धारयेत् १
- गवांचयानं पृष्ठेन सर्वथैव विगर्हितम् ॥७२॥
- अद्वारेण च नातीयाद्दामं वा वेश्म वा वृतम् १
- रात्रौ च वृक्षमूलानि दूरतः परिवर्जयेत् ॥७३॥
- नाक्षैः क्रीडेत्कदाचित् स्वयं नोपानहो हरेत् १
- शयनस्थो न भुंजीत न पाणिस्थं न चासने ॥७४॥
- सर्वचितिलसम्बद्धन्नाद्यादस्तमिते रवौ १
- न च नग्नः शयीते ह न चोच्छिष्टः क्वचिद्भजेत् ॥७५॥
- आर्द्रपादस्तु भुंजीत नार्द्रपादस्तु मंविशेत् १
- आर्द्रपादस्तु भुंजानो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥७६॥
- अचक्षुर्विषयं दुर्गन्धं प्रपद्येत कर्हिचित् १
- न विष्मूत्रमुदीक्षेत न बाहुभ्यां न दीं तरेत् ॥७७॥
- अधितिष्ठेन्न केशास्तु न भस्मास्थिकपालिकाः १
- न कार्पासास्थि न तुषान्दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥७८॥
- न संवसेच्च पतितैर्न चाण्डालैर्न पुच्छशैः १
- न मूर्खैर्न वलितैश्च नान्त्यैर्न न्यावमायिभिः ॥७९॥

नशूद्राद्यमतिन्दद्यान्नोच्छिष्टं न हविष्कृतम् १
 नचास्थोपदिशेद्भर्मनचास्यव्रतमादिशेत् ॥८०॥
 योऽस्यधर्ममाचष्टेयश्चैवादिशतिव्रतम् १
 सोऽसंवृतं नामतमः सहते नैव मज्जति ॥८१॥
 नसंहताभ्याम्पाणिभ्यां कण्डूयेदात्मनः शिरः १
 नस्पृशेच्चैतदुच्छिष्टो न च स्नायाद्विनाततः ॥८२॥
 कैशयहान्प्रहारांश्च शिरस्येतान् विवर्जयेत् १
 शिरः स्नातश्च तैलेन नागं किंचिदपि स्पृशेत् ॥८३॥
 नराज्ञः प्रतिगृह्णीयाद् राजन्यप्रसूतितः १
 शूनाचक्रध्वजवतां वेशेनैव च जीवताम् ॥८४॥
 दंशशूनासमंचक्रन्दश्चक्रसमो ध्वजः १
 दशध्वजसमो वेशो दशवेशसमो नृपः ॥८५॥
 दशशूनासहस्राण्यो वाहयति शौनिकः १
 तेन तुल्यः स्मृतो राजा घोरस्तस्य प्रतिग्रहः ॥८६॥
 योराज्ञः प्रतिगृह्णाति लुब्धस्योच्छ्रावर्तिनः १
 सपर्यायेण याती भान्नरकानेकविंशतिम् ॥८७॥
 तामिह मन्धतामिह महारौरवशूरवो १
 नरकं कालसूत्रं च महानरकमेव च ॥८८॥

संजीवनं महावीचिन्तपनं सम्प्रतापनम् ॥ १ ॥

संहातंच सकाकोलंकुञ्जमलम्पूतिमृत्तिकम् ॥ ८९ ॥

लोहशंकुमृजीषंच पन्थानं शास्त्रमलीनदीम् ॥ १ ॥

असिपत्रवनंचैव लोहदारकमेव च ॥ ९० ॥

एतद्विदन्तो विद्वांसो ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥ १ ॥

नराज्ञः प्रतिगृह्णन्ति प्रेत्य श्रेयो भिकांक्षिणः ॥ ९१ ॥

ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मीथौ चानुचिन्तयेत् ॥ १ ॥

कायक्लेशाञ्च तन्मुलान् वेदतत्त्वार्थमेव च ॥ ९२ ॥

उत्थायावश्यं कृत्वा कृतशौचः समाहितः ॥ १ ॥

पूर्वासंध्यां जपं स्तिष्ठेत्स्वकाले चापरांचिरम् ॥ ९३ ॥

ऋषयो दीर्घसंध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुयुः ॥ १ ॥

प्रज्ञाय शशकीर्तिं च ब्रह्मवर्चसमेव च ॥ ९४ ॥

श्रावण्याम्प्रौष्ठपद्यावाप्युपाकृत्य यथाविधि ॥ १ ॥

युक्तच्छन्दस्य धीयत भासान्विप्रोऽर्जपंचमान् ॥ ९५ ॥

पुथेतुच्छन्दसां कुर्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः ॥ १ ॥

माघशुक्लस्य वा प्राप्ते पूर्वीं प्रथमे हनि ॥ ९६ ॥

यथाशास्त्रन्तु कृत्वैव मुत्सर्गं चन्दसां वहिः ॥ १ ॥

विरमेत्पक्षिणीं रात्रिन्तद्वाप्येकमहर्निशम् ॥ ९७ ॥

- अतउर्द्ध्वन्तुच्छन्दंसिशुकेषुनियतःपठेत् १
 वेदांगानिचसर्वाणिकृष्णपक्षेषुसम्पठेत् ॥९८॥
 नाविस्पष्टमधीयीतनशूद्रजनसन्निधौ १
 ननिशान्तेपरिश्रान्तोब्रह्माधीत्यपुनःस्वप्यात् ॥९९॥
 यथोदितेनविधिनानित्यंछन्दस्कृतम्पठेत् १
 ब्रह्मछन्दस्कृतंचैवद्विजोयुक्तोऽसनापदि ॥१००॥
 इमांनित्यमनध्यायानधीयानोविवर्जयेत् १
 अध्यापनंचकुवीणःशिष्याणांविधिपूर्वकम् ॥१०१॥
 कर्णश्रवेऽनिलेरात्रौदिवापांसुसमूहने १
 एतौवर्षीस्वनध्यायावध्यायज्ञाःप्रचक्षते ॥१०२॥
 विद्युत्स्तनितवर्षेषुमहोत्कानांचसंप्लवे १
 आकालिकमनध्यायमेतेषुमनुरब्रवीत् ॥१०३॥
 एतांस्त्वभ्युदितान्विद्याद्यदाप्रादुष्कृताग्निषु १
 तदाविद्यादनध्यायमनृतौचाभ्रदर्शने ॥१०४॥
 निर्घातेभूमिचलनेज्योतिषांचोपसर्जने १
 एतानाकालिकान्विद्यादनध्यायानृतावपि ॥१०५॥
 प्रादुष्कृतेष्वग्निषुतुविद्युत्स्तनितनिस्वने १
 सज्योतिःस्यादनध्यायःशेषेरात्रौयथादिवा ॥१०६॥

नित्यानध्यायएवस्याद्वाभेषुनगरेषुच १

धर्मनैपुण्यकामानाम्पूतिगन्धेचसर्वदा ॥१०७॥

अन्तर्गतशवेग्रामेवृषलस्यचसन्निधौ १

अनध्यायोरुद्यमानेसमवायेजनस्यच ॥१०८॥

उदकेमध्यरात्रेचविष्मूत्रस्यविसर्ज्जने १

उच्छिष्टःश्राद्धभुक्चैवमनसाऽपिनचिन्तयेत् ॥१०९॥

प्रतिगृह्यद्विजोविद्वानेकोद्दिष्टस्यकेतनम् १

त्र्यहंनकीर्तयेद्ब्रह्मराशोराहोऽसूतके ॥११०॥

यावदेकानुदिष्टस्यगन्धोलेपश्चतिष्ठति १

विप्रस्यविदुषोदेहेतावद्ब्रह्मनकीर्तयेत् ॥१११॥

शयानःप्रौढपादश्चकृत्वाचैवावसक्थिकाम् १

नाधीयीतामिषंजग्ध्वासूतकान्नाद्यमेवच ॥११२॥

नीहारेवाणशब्देचसंध्ययोरेवचोभयोः १

अमावास्याचतुर्दश्योःपौर्णमास्यष्टकामुच ॥११३॥

अमावास्यागुरुंहन्तिशिथंहन्तिचतुर्दशी १

ब्रह्माष्टकापौर्णमास्यौतस्मात्ताःपरिवर्जयेत् ॥११४॥

पांशुवर्षेदिशान्दाहेगोमायुविरुतेतथा १

श्वखरोष्ठेचरूवतिपंतौचनपठेद्विजः ॥११५॥

- नाधीयति श्मशानान्तेयामान्तेगोव्रजेऽपि वा १
 वसित्वामैथुनं दासः श्राद्धिकम्प्रतिगृह्य च ॥११६॥
 प्राणिवायदिवाऽप्राणियत्किंचिच्छ्राद्धिकं भवेत् १
 तदालभ्याप्य नध्यायः पाण्यास्योहिद्विजः स्मृतः ॥११७॥
 चौरैरुपप्लुतेयामेसंभ्रमे चाग्निकारिते १
 आकालिकमनध्यायं विद्यात्सर्वीजुतेषु च ॥११८॥
 उपाकर्म्मणि चोत्सर्गेऽत्रिरात्रं क्षेपणं स्मृतम् १
 अष्टकासु त्वहोरात्रमृत्वन्तासु चरात्रिषु ॥११९॥
 नाधीयीताश्वमारूढो न वृक्षं न च हस्तिनम् १
 ननावं न खरं नोष्ट्रं नेरिणस्थो न यानगः ॥१२०॥
 न विवादेन कलहेन सेनायां न संगरे १
 न भुक्तमात्रे नाजीर्णेन वमित्वानसूतके ॥१२१॥
 अतिथिंचाननुज्ञाप्य मारुते वातिवाभृशम् १
 रुधिरे च म्लुते गात्राच्छस्त्रेण च परिक्षते ॥१२२॥
 सामध्वनावृग्यजुषीनाधीयीत कदाचन १
 वेदस्याधीत्य वाऽप्यन्तमारण्यकमधीत्य च ॥१२३॥
 ऋग्वेदो देवदैवत्यो यजुर्वेदस्तुमानुषः १
 सामवेदः स्मृतः पित्र्यस्तस्मात्स्याशुचिर्ध्वनिः ॥१२४॥

एतद्विदन्तोविद्वांसस्त्रयीनिष्कर्षमन्वहम् १

क्रमशः पूर्वमभ्यस्य पश्चाद्वेदमधीयते ॥१२५॥

पशुमण्डूकमाजीरश्वसर्पनकुलाखुभिः १

अन्तरागमने विद्यादनध्यायमहन्निशम् ॥१२६॥

द्वावेव वर्जयेन्नित्यमनध्यायौ प्रयत्नतः १

स्वाध्यायभूमिं चाशुद्धामात्मानं चाशुचिं द्विजः ॥१२७॥

अमावस्यामष्टमीं च पौर्णमासीं चतुर्दशीम् १

ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नातको द्विजः ॥१२८॥

न स्नानमाचरेद्भुक्तानातुरो न महानिशि १

न वा सोभिः सहा जस्त्रं नाविज्ञाते जलाशये ॥१२९॥

देवतानां गुरोराज्ञः स्नातकाचार्ययोस्तथा १

नाक्रामेत्कामतश्चायां बभ्रुणो दीक्षितस्य च ॥१३०॥

मध्यन्दिनेऽर्द्धरात्रे च श्राद्धभुक्त्वा च सामिषम् १

संध्योर्भयोश्चैव न सेवेत चतुष्पथम् ॥१३१॥

उद्धर्तनमपस्नानं विष्मूत्रैरक्तमेव च १

श्लेष्मनिष्ठ्यूतवान्ता निनाधितिष्ठेत्तु कामतः ॥१३२॥

वैरिणं नोपसेवेत सहायं चैव वैरिणः १

अधार्मिकन्तस्करं च परस्यैव च योषितम् ॥१३३॥

- नहीदृशमनायुथंलोकेकिंचनविद्यते १
- यादृशम्पुरुषस्येहपरदारोपसेवनम् ॥१३४॥
- क्षत्रियंचैवसर्पचब्राह्मणंचबहुश्रुतम् १
- नावमन्येतवैभूषण्यःकृशानपिकदाचन ॥१३५॥
- एतत्तयंहिपुरुषंनिर्द्देहदवमानितम् १
- तस्मादेतत्त्रयंनित्यंनावमन्येतबुद्धिमान् ॥१३६॥
- नात्मानमवमन्येतपूर्वाभिरसमृद्धिभिः १
- आमृत्योःश्रियमन्विच्छेन्नेनामन्येतदुर्लभाम् ॥१३७॥
- सत्यंब्रूयात्प्रियंब्रूयान्नब्रूयात्सत्यमप्रियम् १
- प्रियंचनानृतंब्रूयादेषधर्मःसनातनः ॥१३८॥
- भद्रम्भद्रमितिब्रूयाद्भद्रमित्येववावदेत् १
- शुष्कवैरंविवादंचनकुर्यात्केनचित्सह ॥१३९॥
- नातिकल्यंनानातिसायंनानातिमध्यन्दिनेस्थिते १
- नाज्ञातेनसमंगच्छेन्नेकोनवृषलैःसह ॥१४०॥
- हीनांगानतिरिक्तांगान्विद्यांहीनान्वयोऽधिकान् १
- रूपद्रव्यविहीनांश्चातिहीनांश्चनाक्षिपेत् ॥१४१॥
- नस्पृशेत्पाणिनोच्छिष्टोविप्रोगोब्राह्मणानलान् १
- नचापिपश्येदशुचिःसुस्थोज्योतिर्गणान्दिवि ॥१४२॥

- स्पृष्टैतानशुचिर्नित्यमग्निः प्राणानुपस्पृशेत् १
- गात्राणि चैव सर्वाणि नाभिम्पाणितलेन तु ॥१४३॥
- अनातुरः स्वानि खानि न स्पृशेदनिमित्ततः १
- रोमाणि च रहस्यानि सर्वाण्येव विवर्जयेत् ॥१४४॥
- मंगलाचारयुक्तः स्यात्प्रयतात्मा जितेन्द्रियः १
- जपेच्च जुहुयाच्चैव नित्यमग्निमतन्द्रितः ॥१४५॥
- मंगलाचारयुक्तानां नित्यं च प्रयतात्मनाम् १
- जपतां जुहुतां चैव विनिपातो न विद्यते ॥१४६॥
- वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं यथाकालमतन्द्रितः १
- तं ह स्याद्दुःपरन्धर्ममुपधर्म्मोऽन्य उच्यते ॥१४७॥
- वेदाभ्यासेन सततं शौचेन तपसैव च १
- अद्रोहेण च भूतानां जातिं स्मरति पौर्विकीम् ॥१४८॥
- पौर्विकीं संस्मरन् जातिं ब्रह्मैवाभ्यसते पुनः १
- ब्रह्माभ्यासेन चाजस्रमनन्तं सुखमश्नुते ॥१४९॥
- सावित्राञ्शान्तिहोमांश्च कुर्यात्पर्वसु नित्यशः १
- पितृभ्यै वा ष्टकास्वर्चे नित्यमन्वष्टकासु च ॥१५०॥
- दूरादावसथान्मूत्रं दूरात्पादावसेचनम् १
- उच्छिष्टान्ननिषेकं च दूरादेव समाचरेत् ॥१५१॥

- मैत्रम्प्रसाधनंस्नानन्दन्तधावनमंजनम् १
 पूर्वीरुष्ट्रकुर्वन्तिदेवतानांचपूजनम् ॥१५२॥
 दैवतान्यभिगच्छेत्तुधार्मिकांश्चिजोत्तमान् १
 ईश्वरंचैवरक्षार्थं गुरूनेवचपर्वसु ॥१५३॥
 अभिवादयेद्बृह्दंश्चदद्याच्चैवासनंस्वकम् १
 कृतांजलिरूपासीतगच्छतःपृष्ठतोऽन्वियात् ॥१५४॥
 श्रुतिस्मृत्युदितंसम्यङ्निबद्धंस्वेषुकर्मसु १
 धर्ममूलन्निषेवेतसदाचारमतन्दितः ॥१५५॥
 आचारात्सभतेत्यायुराचारादीप्सिताःप्रजाः १
 आचाराद्धनमक्षय्यमाचारोहन्त्यलक्षणम् ॥१५६॥
 दुराचारोहिपुरुषोलोकेभवतिनिन्दितः १
 दुःखभागीचसततंयाधितोऽल्पायुरेवच ॥१५७॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपियःसदाचारवान्नरः १
 श्रद्धधानोऽनसूयश्चशतंवर्षाणिजीवति ॥१५८॥
 यद्यत्परवशंकर्मतत्तद्यत्नेनवर्जयेत् १
 यद्यदात्मवशन्तुस्यात्तत्तत्सेवेतयत्नतः ॥१५९॥
 सर्वम्परवशन्दुःखंसर्वमात्मवशंसुखम् १
 एतद्विद्यात्समामेनलक्षणंसुखदुःखयोः ॥१६०॥

यत्कर्मकुर्वतोऽस्य स्यात्परितोषोऽन्तरात्मनः १

तत्प्रयत्नेन कुर्वीत विपरीतन्तुवज्जयेत् ॥१६१॥

आचार्यं च प्रवक्तारं पितरं मातरं गुरुम् १

न हिंस्याद्ब्राह्मणान् गान्धर्वसर्वं चैव तपस्विनः ॥१६२॥

नास्तिक्यवेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम् १

द्वेषं च भयं च मानं च क्रोधं च क्षयं च वर्जयेत् ॥१६३॥

परस्य दण्डं नोद्यच्छेत्कुक्षो नैनं निपातयेत् १

अन्यत्र पुत्राच्छिष्याश्च शिष्यार्थं ताडयेत्तु तौ ॥१६४॥

ब्राह्मणायावगुर्यैव द्विजातिर्बध्नाम्यथा १

शतं वर्षाणि तामिस्तेन रकेऽपरिवर्तते ॥१६५॥

ताडयित्वा तृणेनापि संस्मृन्मतिपूर्वकम् १

एकविंशतमाजातीः पापयोनिषु जायते ॥१६६॥

अयुध्यमानस्योत्पाद्य ब्राह्मणस्याऽमृगं गतः १

दुःखं मुमहदाप्नोति प्रेत्याप्राप्ततथानरः ॥१६७॥

शोणितं यावतः पांशून्संगृह्णाति महीतलात् १

तावतोऽब्दानमुत्रान्यैः शोणितोत्पादकोऽन्यते ॥१६८॥

न कदाचिद्विजेत स्माद्विज्ञानवगुरेदपि १

न ताडयेत्तृणेनापि न गात्रात्स्त्रावयेदसृक् ॥१६९॥

अधार्मिकोनरोयोहियस्यचाप्यनृतन्धनम् १

हिंसारतश्चयोनित्यन्नेहासौसुखमेधते ॥१७०॥

नसीदन्नपिधर्मेणमनोऽधर्मेनिवशयेत् १

अधार्मिकाणाम्पापानामाशुपश्यन्विपर्ययम् ॥१७१॥

नाधर्मश्चरितोलोकेसद्यःफलतिगौरिव १

शनैरावर्तमानस्तुकर्तुर्मूलानिकृन्तति ॥१७२॥

यदिनात्मनिपुत्रेषुनचेत्पुत्रेषुनप्तृषु १

नत्वेवतुकृतोऽधर्मःकर्तुर्भवतिनिष्फलः ॥१७३॥

अधर्मेणैधतेतावन्नतोभद्राणिपश्यति १

ततःसपत्नान्जयतिसमूलस्तुविनश्यति ॥१७४॥

सत्यधर्मीय्यवृत्तेषुशौचेचैवारमेत्सदा १

शिथांश्चशिथाद्धर्मेणवाग्बाहूदरमंयतः ॥१७५॥

परित्यजेदर्थकामौयौस्यातान्धर्मवर्जितौ १

धर्मचाप्यसुखोदकलोकविकृष्टमेवच ॥१७६॥

नपाणिपादचपलोननेत्रचपलोनृजुः १

नस्याद्वाक्पलञ्चैवनपरद्रोहकर्मधीः ॥१७७॥

येनास्यपितरोयातायेनयाताःप्रितामहाः १

तेनयायात्सतांमार्गन्तेनगच्छन्नरिथते ॥१७८॥

- ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्मातुलातिथिसंश्रितैः १
 बालवृद्धातुरैर्वैद्यैर्ज्ञातिसम्बन्धिवान्धवैः ॥१७९॥
 मातापितृभ्यांयामीभिर्भ्रात्रापुत्रेणभार्यया १
 दुहित्रादासवर्गेणविवादंनसमाचरेत् ॥१८०॥
 एतैर्विवादान्सन्त्यज्यसर्वपापैःप्रमुच्यते १
 एभिर्जितैश्चजयतिसर्वान् लोकानिमान्गृही ॥१८१॥
 आचार्योब्रह्मलोकेशःप्राजापत्येपिताप्रभुः १
 अतिथिस्त्विन्द्रलोकेशोदेवलोकस्यचर्त्विजः ॥१८२॥
 यामयोऽप्सरसालोकेवैश्वदेवस्यबान्धवाः १
 सम्बन्धिनोह्यपालोकेपृथिव्यामातृमातुलौ ॥१८३॥
 आकाशेशास्तुविज्ञेयाबालवृद्धकृशातुराः १
 भ्राताज्येष्ठःसमःपित्राभार्यापुत्रःस्वकातनुः ॥१८४॥
 द्यावास्वादासवर्गश्चदुहिताकृपणम्परम् १
 तस्मादेतैरधिक्षिप्तःसहेतासंज्वरःसदा ॥१८५॥
 प्रतियहसमर्थोऽपिप्रसंगन्तत्रवर्जयेत् १
 प्रतियहेणह्यस्याशुब्रह्मन्तेजःप्रशाम्यति ॥१८६॥
 नद्रथाणामविज्ञायविधिन्धर्म्यंप्रतियहे १
 प्राज्ञःप्रतियहंकुर्यादवसीदन्नपिक्षुधा ॥१८७॥

हिरण्यंभूमिमश्वंगामन्नंवासस्तिलान्घृतम् १

प्रतिगृह्णन्विद्वास्तुभस्मीभवतिदारुवत् ॥१९८८॥

हिरण्यमायुरन्नंचभूर्गोश्चाप्योषतस्तनुम् १

अश्वश्चक्षुस्त्वचंवासोघृतन्तेजस्तिलाःप्रजाः ॥१९८९॥

अतपास्त्वनधीयानःप्रतियहरुचिर्दिजः १

अम्भस्यश्मप्लवेनेवसहतेनैवमज्जति ॥१९९०॥

तस्मादविद्वान्विभियाद्यस्मात्तस्मात्प्रतियहान् १

स्वल्पकेनाप्यविद्वान्हिपंकेगौरिवसीदति ॥१९९१॥

नवार्यपिप्रयच्छेत्तुवैउालव्रतिकेद्विजे १

नवकव्रतिकेविप्रेनावेदविदिधर्मवित् ॥१९९२॥

त्रिष्वप्येतेषुदत्तंहिविधिनाप्यर्जितिन्यनम् १

दातुर्भवत्यनर्थायपरत्रादातुरेवच ॥१९९३॥

यथाप्लवेनौपलेननिमज्जत्युदकेतरन् १

तथानिमज्जतोऽधस्तादज्ञौदातृप्रतीच्छकौ ॥१९९४॥

धर्मध्वजीसदालुब्धश्चात्रिकोलोकदम्भकः १

वैउालव्रतिकोज्ञेयोहिंस्रःसर्वाभिसन्धकः ॥१९९५॥

अधोदृष्टिर्नैष्कृतिकःस्वार्थसाधनतत्परः १

शठोमिथ्याविनीतश्चकव्रतचरोद्विजः ॥१९९६॥

येवकव्रतिनोविप्रायेचमाज्जीरलिंगिनः १

तेपतन्त्यन्धतामित्तेतेनपापेनकर्मणा ॥१९७॥

नधर्मस्यापदेशेनपापंकृत्वाव्रतंचरेत् १

व्रतेनपापम्प्रच्छाद्यकुर्वन्स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥१९८॥

प्रेत्येहचेदृशाविप्रागर्हन्तेब्रह्मवादिभिः १

छद्मनाचरितंयच्चव्रतंरक्षांसिगच्छति ॥१९९॥

अलिंगीलिंगिवेषेणयोवृत्तिमुपजीवति १

सलिंगिनांहरत्येनस्तिर्यग्योनौचजायते ॥२००॥

परकीयनिपानेषुनस्नायाच्चकदाचन १

निपानकर्तुःस्नात्वातुदुष्कृतांशंनलिप्यते ॥२०१॥

यानशय्यासनान्यस्यकूपोद्यानगृहाणिच १

अदत्तान्युपभुंजानएनसःस्यातुरीयभाक् ॥२०२॥

नदीषुदेवखातेषुतडागेषुसरःसुच १

स्नानंसमाचरेन्नित्यंगर्तप्रस्रवणेषुच ॥२०३॥

यमान्सेवेतसततंननित्यंनियमान्बुधः १

यमान्पतत्यकुर्वीणोनिष्टमान्केवलान्भजन् ॥२०४॥

नाश्रोत्रियततेयज्ञेयामयाजिकृतेतथा १

स्त्रियाक्लीवेनचहुतेभुंजीतब्राह्मणःकृचित् ॥२०५॥

- अश्लीकमेतत्साधूनांयत्र जुह्वत्यमीहविः १
 प्रतापनेतद्देवानान्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥२०६॥
 मत्तक्रुद्धातुराणांचनभुंजीतकदाचन १
 केशकीटावपन्नंचपदास्पृष्टंचकामतः ॥२०७॥
 भ्रूणघ्नावेक्षितंचैवसंस्पृष्टंचाप्युदक्यया १
 पतत्रिणावलीढंचशुनासंस्पृष्टमेवच ॥२०८॥
 गवाचान्नमुपघ्रातंचघृष्टान्नंचविशेषतः १
 गणान्नंगणिकान्नंचविदुषांचजुगुप्सितम् ॥२०९॥
 स्तेनगायनयोश्चान्नन्तक्ष्णोर्वर्द्धुषिकस्यच १
 दोक्षितस्यकदर्यस्यबद्धस्यनिगुप्तस्यच ॥२१०॥
 अभिशस्तस्यषण्डस्यपुंश्चत्यादाम्भिकस्यच १
 शुक्लम्पर्युषितंचैवशूद्रस्योच्छिष्टमेवच ॥२११॥
 चिकित्सकस्यमृगयोःक्रूरस्योच्छिष्टभोजिनः १
 उयान्नंसूतिकान्नंचपर्याचान्तमनिर्देशं ॥२१२॥
 अनर्चितंवृथाभांसमवीरायांश्चयोषितः १
 द्विषदन्नंगर्यन्नम्पतितान्नमवशुतम् ॥२१३॥
 पिशुनानृत्तिनोश्चान्नंक्रतुविक्रायिणस्तथा १
 शैलूषतुन्नवायान्नंकृतघ्नस्यान्नमेवच ॥२१४॥

- कम्भीरस्यनिषादस्यरंगावतारकस्यच १
 सुवर्णकर्तुर्वैणस्यशस्त्रविक्रयिणस्तथा ॥२१५॥
 श्ववतांशौण्डिकानांचचेलनिर्णेजकस्यच १
 रंजकस्यनृशंसस्ययस्यचोपपतिर्गृहे ॥२१६॥
 मृथन्तियेचोपपतिस्त्रीजितानांचसर्वशः १
 अनिर्देशंचप्रेतान्नभतुष्टिकरमेवच ॥२१७॥
 राजान्नन्तेजआदतेशूद्रान्नम्ब्रह्मवर्चसम् १
 आयुःसुवर्णकारान्नंयशश्चर्मावकर्तिनः ॥२१८॥
 कारुकान्नम्प्रजाहन्तिबलंनिर्णेजकस्यच १
 गणान्नंगणिकान्नंचलोकेभ्यःपरिकृन्तति ॥२१९॥
 पूयंचिकित्सकस्यान्नम्पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रियं १
 विष्ठावार्जुषिकस्यान्नंशस्त्रविक्रयिणोमलं ॥२२०॥
 यष्टभ्योन्येत्वभोज्यान्नाःक्रमशःपरिकीर्तिताः १
 तेषान्त्वगस्थिरोभाणिवदन्त्यन्नमनीषिणः ॥२२१॥
 भुक्त्वान्तोन्यतमस्यान्नममत्याक्षपणंत्र्यहम् १
 मत्याभुक्त्वाचरेत्कृच्छ्रंरेतोविण्मूत्रमेवच ॥२२२॥
 नाद्याच्छूद्रस्यपक्वान्नंविद्वानश्राद्धिनोद्विजः १
 आददीताममेवास्मादवृतावेकरात्रिकं ॥२२३॥

- ओत्रियस्य कदर्यस्य वदान्यस्य च वार्जुषेः १
 मीमांसित्वोभयवदेवाः सममन्नमकल्पयन् ॥२२४॥
 तान् प्रजापतिराहृत्य माकृद्विषमं समम् १
 अद्वापूतं वदान्यस्य हतमश्नयेतरत् ॥२२५॥
 अश्नयेष्टं च पूर्त्तं च नित्यं कुर्यादतन्द्रितः १
 अद्वाकृतेष्वक्षयेते भवतः स्वागतेर्जनैः ॥२२६॥
 दानधर्मनिषेवेत नित्यमैष्टिकपौर्तिकम् १
 परितुष्टेन भावेन पात्रमासाद्य शक्तितः ॥२२७॥
 यत्किंचिदपि दातव्यं चाचितेनानसूयया १
 उत्पत्स्यते हितत्पात्रं यत्तारयति सर्वतः ॥२२८॥
 वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षय्यमन्नदः १
 तिलप्रदः प्रजामिष्टादीपदश्च सुकृतमम् ॥२२९॥
 भूमिदो भूमिमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः १
 गृहदोऽन्याणिवेश्मानिरूप्यदोरूपमुत्तमं ॥२३०॥
 वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्विसालोक्यमश्वदः १
 अनडुहः त्रियं पुष्टांगो दोब्रधस्य पिष्टपं ॥२३१॥
 यानशय्याप्रदो भार्यमैश्वर्यमभयप्रदः १
 धान्यदः शाश्वतं सौख्यं ब्रह्मदो ब्रह्मसार्ष्टिताम् ॥२३२॥

- सर्वेषामेवदानानाम्ब्रह्मदानंविशिष्यते ॥ २३३ ॥
 वार्यन्नगोमहीवासस्तिलकांचनसर्पिषाम् ॥ २३३ ॥
 येनयेनतुभावेनयद्यद्दानंप्रयच्छति ॥ २३४ ॥
 तत्रतेनैवभावेनप्राप्नोतिप्रतिपूजितः ॥ २३४ ॥
 योऽर्चितम्प्रतिगृह्णातिददात्यर्चितमेवच ॥ २३५ ॥
 तावुभौगच्छतःस्वर्गन्नरकन्तुविपर्यये ॥ २३५ ॥
 नविस्मयेततपसावदेदिष्टाचनानृतम् ॥ २३६ ॥
 नातोऽप्यपवदेद्भिप्रान्नदत्त्वापरिकीर्तयेत् ॥ २३६ ॥
 यज्ञोऽनृतेनक्षरतितपःक्षरतिविस्मयात् ॥ २३७ ॥
 आयुर्विप्रापवादेनदानंचपरिकीर्तनात् ॥ २३७ ॥
 धर्मशनैःसंचिनुयाद्वल्मीकमिवपुत्रिकाः ॥ २३८ ॥
 परलोकसहायार्थं सर्वभूतान्यपीडयन् ॥ २३८ ॥
 नामुत्रहिसहायार्थं पितामाताचतिष्ठतः ॥ २३९ ॥
 नपुत्रदारन्नज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठतिकेवलः ॥ २३९ ॥
 एकःप्रजायतेजन्तुरेकएवप्रलीयते ॥ २४० ॥
 एकोऽनुभुङ्क्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतम् ॥ २४० ॥
 मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्ठसमंक्षितौ ॥ २४१ ॥
 विमुखाबांधवायान्तिधर्मस्तमनुगच्छति ॥ २४१ ॥

- तस्माद्धर्मसहायार्थं नित्यं सचिनुयाच्छनैः १
- धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥२४२॥
- धर्मप्रधानं पुरुषन्तपसाहतं किं त्विषम् १
- परलोकं न यत्याशुभास्वन्तं खशरीरिणम् ॥२४३॥
- उत्तमैरुत्तमैर्नित्यं सम्बन्धानाचरेत्सह १
- निनीषुः कुलमुत्कर्षमधमानधमांस्त्यजेत् ॥२४४॥
- उत्तमानुत्तमान् गच्छन्हीनान्हीनांश्च वर्जयेत् १
- ब्राह्मणः श्रेष्ठतामेति प्रत्यवायेन शूद्रताम् ॥२४५॥
- दृढकारी मृदुदीन्तः क्रूराचारैरसं वसन् १
- अहिंसादमदानाभ्यां जयेत्स्वर्गं तथा वतः ॥२४६॥
- एधोदकं मूलफलमन्नमभ्युद्यतं च यत् १
- सर्वतः प्रतिगृहीयान्मध्वथाभयदक्षिणाम् ॥२४७॥
- आहृताभ्युद्यताभिक्षां पुरस्तादप्रचोदिताम् १
- मेने प्रजापतिर्याह्वामपि दुष्कृतकर्मणः ॥२४८॥
- नाश्नन्ति पितरस्तस्य दशवर्षीणि पञ्च च १
- न च हयं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥२४९॥
- शय्यां गृहान्कुशान्गंधानपः पुष्पं मणीन्दधि १
- धानामत्स्यान्पयोमांसं शाकं चैव न निर्णुदेत् ॥२५०॥

गुरून्भृत्यांश्चोज्जिहीर्षन्नर्चिथन्देवतातिथीन् १

सर्वतःप्रतिगृहीयान्नतुतृप्येत्स्वयन्ततः ॥२५१॥

गुरुषुत्वभ्यतीतेषुविनावातैर्गृहीवसन् १

आत्मनोवृत्तिमन्विच्छन्गृहीयात्साधुतःसदा ॥२५२॥

आर्जिकःकुलमित्रंचभोपालोदासनापितौ १

एतेभूद्रेषुभोज्यान्नायश्चात्मानंनिवेदयेत् ॥२५३॥

यादृशोऽस्यभवेदात्मायादृशंचचिकीर्षितम् १

यथाचोपचरेदेनन्तथात्मानंनिवेदयेत् ॥२५४॥

योऽन्यथासन्तमात्मानमन्यथासत्सुभाषते १

सपापकृत्तमोलोकेस्तेनआत्मापहारकः ॥२५५॥

वाच्यथानियताःसर्वेवाङ्मूलावाग्निनिःसृताः १

तान्तुयःस्तेनयेद्वाचंसर्वस्तेयकृन्नरः ॥२५६॥

महर्षिपितृदेवानांगत्वानृष्यंयथाविधि १

पुत्रेसर्वसमासज्यवसेन्माध्यस्थ्यमाश्रितः ॥२५७॥

एकाकीचिन्तयेन्नित्यंविविक्तेहितमात्मनः १

एकाकीचिन्तयानोहिपरंश्रेयोऽधिगच्छति ॥२५८॥

एषोदितागृहस्थस्यवृत्तिर्विप्रस्यशाश्वती १

स्नातकव्रतकल्पश्चसत्त्ववृद्धिकरःशुभः ॥२५९॥

अनेनविप्रोवृत्तेनवर्त्तयन्वेदशास्त्रवित् १

अपेतकल्मषो नित्यम्ब्रह्मलोकोमहीयते ॥२६०॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांपंचमोऽध्यायः ॥

- शुत्वैतानृषयोधर्मीन्स्नातकस्ययथोदितान् १
 इदमूचुर्महात्मानमनलप्रभवम्भृगुम् ॥१॥
 एवंयथोक्तंविप्राणांस्वधर्ममनुतिष्ठताम् १
 कथंमृत्युःप्रभवनिवेदशास्त्रविदाम्प्रभो ॥२॥
 सतानुवाचधर्मीत्मानमहर्षीन्मानवोभृगुः १
 श्रूयतांयेनदोषेणमृत्युर्विप्रान्जिघांसति ॥३॥
 अनभ्यासेनवेदानामाचारस्यचवर्जनात् १
 आलस्यादन्नदोषाच्चमृत्युर्विप्रान्जिघांसति ॥४॥
 लशुनंगृजनंचैवपलाण्डुंकवकानिच १
 अभक्ष्याणिद्विजातीनाममेध्यप्रभवाणिच ॥५॥
 लोहितान्वृक्षनिर्यीसान्वृश्चनप्रभवांस्तथा १
 शैलुंगबंचपेयूषम्प्रयत्नेनविवर्जयेत् ॥६॥
 वृथाकृसरसंयावम्पायसापूपमेवच १
 अनुपाकृतमांसानिदेवान्नानिहवींषिच ॥७॥

- अनिर्दिशायामगोः क्षीरमौष्ट्रमैकशफन्तथा १
- आविकंसन्धिनीक्षीरं विवत्सायाश्च गोः पयः ॥८॥
- आरण्यानां च सर्वेषां भृगाणां माहिषं विना १
- स्त्रीक्षीरं चैव वर्ज्यानि सर्वशुक्तानि चैव हि ॥९॥
- दधिभक्ष्यं च शुक्तेषु सर्वं च दधिसम्भवम् १
- यानि चैवाभिषूयन्ते पुष्पमूलफलैः शुभैः ॥१०॥
- क्रथादानं शकुनीन् सर्वास्तथायामनिवासिनः १
- अनिर्दिष्टाश्चैकशफांष्टिदृष्टिभं च विवर्जयेत् ॥११॥
- कलविंकं प्लवंहं संचक्रांगं यामकुक्षुटम् १
- सारसं रज्जुवालं च दात्यूहं शुक्सारिके ॥१२॥
- प्रतुदानं जालपादांश्च कोयष्टिं खविष्किरान् १
- निमज्जतश्च मत्स्यादानं शौनं वल्लूरमेव च ॥१३॥
- वकं चैव बलाकां च काकोलं खंजरीटकम् १
- मत्स्यादानं विट्पराहंश्च मत्स्यानेव च सर्वशः ॥१४॥
- यो यस्य मांसमश्नाति स तन्मांसादुच्यते १
- मत्स्यादः सर्वमांसादस्तस्मान्मत्स्यान् विवर्जयेत् ॥१५॥
- पाठीनरोहितावाद्योनियुक्तौ ह्येकथयोः १
- राजीवान् सिंहतुण्डांश्च शल्कांश्चैव सर्वशः ॥१६॥

नभस्येदेकवरानज्ञातांमृगद्विजान् १

भक्ष्येष्वपिसमुद्दिष्टान्सर्वान्पंचनखांस्तथा ॥१७॥

श्वाविधंशल्यकंगोधाखङ्गकूर्मशशांस्तथा १

भक्ष्यानपंचनखेष्वहुरनुष्टांशैकतोदतः ॥१८॥

कत्राकंविड्वराहंचलशुनंयामकुक्कुटम् १

पलाण्डुगृजनंचैवमत्याजगध्वापतेद्विजः ॥१९॥

अमत्यैतानिषड्जगध्वाकृच्छंसान्तपनंचरेत् १

यदिचान्द्रायणंकापिशेषेषूपवसेदहः ॥२०॥

संवत्सरस्यैकमपिचरेत्कृच्छंद्विजोत्तमः १

अज्ञातभुक्तशुद्ध्यर्थज्ञातस्यतुविशेषतः ॥२१॥

यजार्थब्राह्मणेर्बध्याःप्रशस्तामृगपक्षिणः १

भृत्यानांचैववृत्त्यर्थमगस्त्योखाचरत्पुरा ॥२२॥

बभ्रुवुर्हिपुरोडाशाभक्ष्याणामृगपक्षिणाम् १

पुराणेष्वपियज्ञेषुब्रह्मक्षत्रसवेषुच ॥२३॥

यत्किंचित्स्नेहसंयुक्तम्भक्ष्यम्भोज्यमगर्हितम् १

तत्पर्युषितमप्याद्यंहविःशेषंचयद्भवेत् ॥२४॥

चिरस्थितमपित्वाद्यमस्नेहात्तद्विजातिभिः १

यवगोधूमजंसर्वम्पयसश्चैवविक्रियाः ॥२५॥

- एतदुक्तं द्विजातीनाम्भक्ष्याभक्ष्यमशेषतः १
 मासस्यातः प्रवक्ष्यामि विधिम्भक्षणवर्जने ॥२६॥
 प्रोक्षितम्भक्षयेन्मांसम्ब्राह्मणानां च काम्यया १
 यथाविधि नियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये ॥२७॥
 प्राणस्यान्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् १
 स्थावरं जंगमं चैव सर्वं प्राणस्य भोजनम् ॥२८॥
 चराणामन्नमचरादंष्ट्रिणामप्यदंष्ट्रिणः १
 अहस्ताश्च सहस्तानां शूराणां चैव भीरवः ॥२९॥
 नात्ता दुष्टत्यदन्नाद्यान्प्राणिनोऽहन्यहन्यपि १
 धात्रैव सृष्टा स्वाद्यान्प्राणिनोऽन्तार एव च ॥३०॥
 यज्ञाय जग्धिर्मांसस्येत्येष देवो विधिः स्मृतः १
 अतोऽन्यथा प्रवृत्तिस्तुराक्षसो विधिरुच्यते ॥३१॥
 क्रीत्वा स्वयं वाऽप्युत्पाद्य परोपकृतमेव वा १
 देवान्पितॄन्मार्चयित्वा स्वादन्मांसन दुष्यति ॥३२॥
 नाद्याद विधिना मांसं विधिज्ञोऽनापदि द्विजः १
 जग्ध्वाऽप्यविधिना मांसं प्रेत्येतैरुद्यतेऽवशः ॥३३॥
 न तादृशं भवत्येनो मृगहन्तुर्जनार्थिनः १
 यादृशं भवति प्रेत्य वृथा मांसानि खादतः ॥३४॥

- नियुक्तस्तु यथान्याययोमांसनातिमानवः १
- सप्रेत्यपशुतांयातिसम्भवानेकविंशतिम् ॥३५॥
- असंस्कृतान्पशून्मंत्रैनीद्याद्विप्रःकदाचन १
- मंत्रैस्तुसंस्कृतानद्याच्छाश्वतंविधिमास्थितः ॥३६॥
- कुर्याद्वृतपशुसंगेकुर्यात्पिष्टपशुन्तथा १
- नत्वेवतुवृथाहन्तुमपशुमिच्छेत्कदाचन ॥३७॥
- यावन्तिपशुरोमाणितावत्कृत्वोहमारणम् १
- वृथापशुघ्नःप्राप्नोतिप्रेत्यजन्मनिजन्मनि ॥३८॥
- यज्ञार्थमपशवःसृष्टाःस्वयमेवस्वयम्भुवा १
- यज्ञोऽस्यभूत्यैसर्वस्यतस्माद्यज्ञेबधोऽबधः ॥३९॥
- ओषध्यःपशवोवृक्षास्तिर्यचःपक्षिणस्तथा १
- यज्ञार्थंनिधनम्प्राप्ताःप्राप्नुवन्त्युच्छ्रितीःपुनः ॥४०॥
- मधुपर्केचयज्ञेचपितृर्देवतकर्म्मणि १
- अत्रैवपशवोहिंस्यानान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः ॥४१॥
- एष्वर्थेषुपशून्हिंसन्वेदतन्वार्थविद्विजः १
- आत्मानंचपशून्शैवगमयत्युत्तमांगतिम् ॥४२॥
- गृहेगुरावरण्येवानिवसन्नात्मवान्द्विजः १
- नावेदविहितांहिंसामापद्यपिसमाचरेत् ॥४३॥

यावेदविहिताहिंसानियतास्मिंश्चराचरे १
 अहिंसामेवतांविद्याद्वेदाद्वर्मोहिनिर्वभौ ॥४४॥
 योऽहिंसकानिभूतानिहिनस्त्यात्मसुखेच्छया १
 सजीवंश्चमृतञ्चैवनक्वचित्सुखमेधते ॥४५॥
 योबन्धनबधक्लेशान्प्राणिनान्नचिकीर्षति १
 ससर्वस्यहितप्रेप्सुःसुखमत्यन्तमप्नुते ॥४६॥
 यद्भ्रायतिथत्कुरुतेरतिम्बध्नातियत्रच १
 तदवाप्नोत्ययत्नेनयोहिनस्तिनकिंचन ॥४७॥
 नाकृत्वाप्राणिनांहिंसाभ्मांसमुत्पद्यतेक्वचित् १
 नचप्राणिबधःस्वर्ग्यस्तस्मान्मांसंविवर्जयेत् ॥४८॥
 समुत्पत्तिंचमांसस्यबधबन्धौचदेहिनाम् १
 प्रसमीक्ष्यनिवर्तेतसर्वमांसस्यभक्षणात् ॥४९॥
 नभक्षयतियोमांसंविधिंहित्वापिशाचवत् १
 सलोकेप्रियतांयातिबाधिभिश्चनपीड्यते ॥५०॥
 अनुमन्ताविशसितानिहन्ताक्रयविक्रयी १
 संस्कृतीचोपहृतीचखादकश्चेतिघातकाः ॥५१॥
 स्वमांसम्परमांसनयोवर्जयितुमिच्छति १
 अनभ्यर्चयितृन्देवान्स्ततोऽन्योनास्त्यपुण्यकृत् ॥५२॥

वर्षेवर्षेऽश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः १

मांसानिचनखादेद्यस्तयोःपुण्यफलंसमम् ॥५३॥

फलमूलाशनैर्मेधैर्मुन्यन्नानांचभोजनैः १

नतत्फलमवाप्नोतियन्मांसपरिवर्जनात् ॥५४॥

मांसभक्षयिताभुत्रयस्यमांसमिहाव्यहम् १

एतन्मांसस्यमांसत्वम्प्रवदन्तिमनीषिणः ॥५५॥

नमांसभक्षणेदोषोनमद्येनचमैश्वने १

प्रवृत्तिरेषाभूतानान्निवृत्तिस्तुमहाफला ॥५६॥

प्रेतशुद्धिम्प्रवक्ष्यामिद्रव्यशुद्धिन्तथैवच १

चतुर्णीमपिवर्णीनांयथावदनुपूर्वशः ॥५७॥

दन्तजातेऽनुजातेचकृतचूडेचसंस्थिते १

अशुद्धाबान्धवाःसर्वेसूतकेचतथोच्यते ॥५८॥

दशाहंशावमाशौचंसपिण्डेषुविधीयते १

आर्वीक्संचयनादस्थान्यहमेकाहमेवच ॥५९॥

सपिण्डतातुपुरुषेसप्तमेविनिवर्तते १

समानोदकभावस्तुजन्मनाम्नोरवेदने ॥६०॥

यथेदंशावमाशौचंसपिण्डेषुविधीयते १

जननेऽप्येवमेवस्यान्नपुणांशुद्धिमिच्छताम् ॥६१॥

- सर्वेषांशावमाशौचंमातापित्रोस्तुसूतकम् १
 सूतकंमातुरेवस्यादुपस्पृश्यपिताशुचिः ॥६२॥
 निरस्यतुपुमान्शुक्रमुपस्पृश्यैवशुध्यति १
 वैजिकादभिसम्बन्धादनुसंध्यादधंत्र्यहम् ॥६३॥
 अङ्गचैकेनरात्र्याचत्रिरात्रैरेवचत्रिभिः १
 शवस्पृशोविशुध्यन्तित्र्यहादुदकदायिनः ॥६४॥
 गुरोःप्रेतस्यशिथस्तुपितृमेधंसमाचरन् १
 प्रेतहारैःसमन्तत्रदशरात्रेणशुध्यति ॥६५॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिगर्भस्त्रावेविशुध्यति १
 रजस्युपरतेसाध्वीस्नानेनस्त्रीरजस्वला ॥६६॥
 नृणामकृतचूडानांविशुद्धिर्नैशिकीस्मृता १
 निर्वृतचूडकानान्त्रिरात्राच्छुद्धिरिथते ॥६७॥
 पुनर्द्विवार्षिकप्रेतन्निदध्युबीन्धवावहिः १
 अलंकृत्यशुचौभूमावस्थिसंजयनाद्यते ॥६८॥
 नास्यकार्योऽग्निसंस्कारो न च कार्योदकक्रिया १
 अरण्येकाष्टवन्त्यक्षाक्षपेयुर्न्यहंभवच ॥६९॥
 नात्रिवर्षस्यकर्तव्याबान्धवैरुदकक्रिया १
 जातदन्तस्यवाकुर्युर्नीम्निवाऽपिकृतेसति ॥७०॥

सब्रह्मचारिण्येकाहमतीतेक्षपणंस्मृतम् १

जन्मन्येकोदकानान्तुत्रिरात्राङ्कुष्ठिरिथते ॥७१॥

स्त्रीणामसंस्कृतानान्तुत्र्यहाङ्कुष्ठ्यन्तिबान्धवाः १

यथोक्तेनैवकल्पेनशुध्यन्तितुसनाभयः ॥७२॥

अक्षारलवणान्नाःस्युर्निमज्जेयुश्चतेत्र्यहम् १

मांसाशनंचनाप्नोयुःशयीरंश्चपृथक्क्षितौ ॥७३॥

सन्निधावेषवैकल्पःशावाशौचस्यकीर्तितः १

असन्निधावयंज्ञेयोविधिःसम्बन्धिवान्धवैः ॥७४॥

विगतन्तुविदेशस्थंशृणुयाद्योस्वनिर्दशम् १

यच्छेषन्दशरात्रस्यतावदेवाशुचिर्भवेत् ॥७५॥

अतिक्रान्तेदशाहेचत्रिरात्रमशुचिर्भवेत् १

संवत्सरेयतीतेतुस्पृष्टैवापोविशुध्यति ॥७६॥

निर्दशंज्ञातिमरणंश्रुत्वापुत्रस्यजन्मच १

सवासाजलमाप्लुत्यशुद्धोभवतिमानवः ॥७७॥

बालेदेशान्तरस्थेचपृथक्पिण्डेचसंस्थिते १

सवासाजलमाप्लुत्यसद्यएवविशुध्यति ॥७८॥

अन्तर्दशाहेस्यातांचेतपुनर्मरणजन्मनी १

तावत्स्यादशुचिर्विप्रोयावत्तस्यादनिर्दशम् ॥७९॥

त्रिरात्रमाहुराशौचमाचार्य्येसंस्थितेसति १

तस्यपुत्रेचपत्न्यांचदिवारात्रमितिस्थितिः ॥८०॥

श्रोत्रियेतूपसम्पन्नेत्रिरात्रमशुचिर्भवेत् १

मातुलेपक्षिणींरात्रिंशिथत्विग्बान्धवेषुच ॥८१॥

प्रेतेराज्जनिसज्ज्योतिर्यस्यस्याद्विषयेस्थितः १

अश्रोत्रियेत्वहःकृत्स्नमनूचानेतथागुरौ ॥८२॥

शुध्येद्विप्रोदशाहेनद्वादशाहेनभूमिपः १

वैश्यःपंचदशाहेनशूद्रोभासेनशुध्यति ॥८३॥

नवर्जयेदघाहानिप्रत्यूहेन्नाग्निषुक्रियाः १

नचतत्कर्मकुर्वीणःसनाभ्योऽप्यशुचिर्भवेत् ॥८४॥

दिवाकीर्तिमुदक्यांचपतितंसूतिकान्तथा १

शवन्तत्स्पृष्टिनंचैवस्पृष्टास्नानेनशुध्यति ॥८५॥

आचम्यप्रयतो नित्यंजपेदशुचिदर्शने १

सौरान्मंत्रानयथोत्साहम्पाठमानीश्चशक्तिः ॥८६॥

नारंस्पृष्टास्थिसस्नेहंस्नात्वाविप्रोविशुध्यति १

आचम्यैवतुनिःस्नेहंगामाल्पार्कमीक्ष्यवा ॥८७॥

आदिष्टीनोदकंकुर्यादाव्रतस्यसमापनात् १

समाप्तेतूदकंकृत्वात्रिरात्रेणैवशुध्यति ॥८८॥

- वृथासंकरजातानाम्प्रव्रज्यासुचतिष्ठताम् १
 आत्मनस्त्यागिनांचैवनिवर्तेतोदकक्रिया ॥८९॥
 पाषण्डमाश्रितानांचचरन्तीनांचकामतः १
 गर्भभर्तृद्रुहांचैवसुरापीनांचयोषिताम् ॥९०॥
 आचार्यस्वमुपाध्यायम्पितरम्मातरंगुरुम् १
 निर्हृत्यतुव्रतीप्रेतान्नव्रतेनवियुज्यते ॥९१॥
 दक्षिणेनमृतंमूढम्पुरद्वारेणनिर्हरेत् १
 पश्चिमोत्तरपूर्वेस्तुयथायोगं द्विजन्मनः ॥९२॥
 नराज्ञामघदोषोऽस्तिव्रतिनान्नचसत्रिणाम् १
 ऐन्द्रंस्थानमुपासीनाब्रह्मभूताहितेसदा ॥९३॥
 राक्षोमाहात्मिकेस्थानेसद्यःशौचंविधीयते १
 प्रजानाम्परिरक्षार्थमासनंचान्नकारणम् ॥९४॥
 डिम्बाहवहतानांचविद्युतापार्थिवेनच १
 गोब्राह्मणस्यचैवार्थेयस्यचेच्छतिपार्थिवः ॥९५॥
 सोमाग्न्यकीनिलेन्द्राणांविज्ञाप्यत्योर्यमस्यच १
 अष्टानांलोकपालानांवपुधारयतेनृपः ॥९६॥
 लोकेशाधिष्ठितोराजानास्याशौचंविधीयते १
 शौचाशौचंहिमर्त्यानांलोकेशप्रभवाप्ययम् ॥९७॥

- उद्यतैराहवेशस्त्रैःक्षत्रधर्महतस्यच १
- सद्यःसन्तिष्ठतेयज्ञस्तथाशौचमितिस्थितिः ॥९८॥
- विप्रःशुध्यत्यपःस्पृष्टाक्षत्रियोवाहनायुधम् १
- वैश्यःप्रतोदंरश्मीन्वायष्टिंशूद्रःकृतक्रियः ॥९९॥
- एतद्वोभिहितंशौचंसपिण्डेषुद्विजोत्तमाः १
- असपिण्डेषुसर्वेषुप्रेतशुद्धिर्निबोधत ॥१००॥
- असपिण्डंद्विजम्प्रेतंविप्रोनिर्हृत्यबन्धुवत् १
- विशुध्यतित्रिरात्रेणमातुराप्तांश्चबान्धवान् ॥१०१॥
- यद्यन्नमत्तितेषान्तुदशाहेनैवशुध्यति १
- अनदन्नन्नमद्वैवनचेत्तस्मिन्गृहेवसेत् ॥१०२॥
- अनुगम्येच्छयाप्रेतंज्ञातिमज्ञातिमेववा १
- स्नात्वासचैलःस्पृष्टाग्निघृतम्प्राश्यविशुध्यति ॥१०३॥
- नविप्रंस्वेषुतिष्ठत्सुमृतंशूद्रेणनाययेत् १
- अस्वर्ग्याह्वतिःसास्याच्छूद्रसंस्पर्शदूषिता ॥१०४॥
- ज्ञानन्तपोग्निराहारोमृन्मनोवार्युपांजनम् १
- वायुःकर्माकालौचशुद्धेःकर्तृदेहिनाम् ॥१०५॥
- सर्वेषामेवशौचानामर्थशौचम्परंस्मृतम् १
- योऽर्थेशुचिर्हिसशुचिर्नमृद्भारिशुचिःशुचिः ॥१०६॥

- क्षान्त्याशुध्यन्तिविद्वांसोदानेनाकार्यकारिणः १
- प्रच्छन्नपापाजप्येनतपसावेदवित्तमाः ॥१०७॥
- मृतोयैःशुध्यतेशोऽन्नदीवेगेनशुध्यति १
- रजसास्त्रीमनोदुष्टासंन्यासेनद्विजोत्तमः ॥१०८॥
- अङ्घ्रिगीत्राणिशुध्यन्तिमनःसत्येनशुध्यति १
- विद्यातपोभ्याम्भूतात्माबुद्धिर्ज्ञानेनशुध्यति ॥१०९॥
- एषशौचस्यवःप्रोक्तःशारीरस्यविनिर्णयः १
- नानाविधानान्द्रव्याणांशुद्धेःशृणुतनिर्णयम् ॥११०॥
- तैजसानांमणीनांचसर्वस्याश्ममयस्यच १
- भस्मनाऽङ्घ्रिर्मृदाचैवशुद्धिरुक्तामनीषिभिः ॥१११॥
- निर्लेपंकांचनम्भाण्डमद्विरेवविशुध्यति १
- अञ्जमश्ममयंचैवराजतंचानुपस्कृतम् ॥११२॥
- अपामग्नेश्चसंयोगाद्धेमरूप्यंचनिर्वभौ १
- तस्मात्तयोःस्वयोन्यैवनिर्णैकोगुणवत्तरः ॥११३॥
- ताम्रायःकांस्यरेत्यानांत्रपुणःसीसकस्यच १
- शौचंयथार्हकर्मयंक्षाराम्लोदकवारिभिः ॥११४॥
- द्रवाणांचैवसर्वेषांशुद्धिरुत्पवनंस्मृतम् १
- प्रोक्षणंसंहतानांचदारवाणांचतक्षणम् ॥११५॥

- माज्जीनंयज्ञपात्राणाम्पाणिनायज्ञकर्मणि १
- चमसानांयहाणांचशुद्धिःप्रक्षालनेनतु ॥११६॥
- चरूणांक्षुक्लुवाणांचशुद्धिरूष्णेनवारिणा १
- स्यशूर्पशकटानांचमुसलोलूखलस्यच ॥११७॥
- अग्निस्तुप्रोक्षणंशौचम्बहूनान्धान्यवाससाम् १
- प्रक्षालनेनत्वल्पानामग्निःशौचंविधीयते ॥११८॥
- चैलवच्चर्मणांशुद्धिर्वैदलानान्तथैवच १
- शाकमूलफलानांचधान्यवच्छुद्धिरिष्यते ॥११९॥
- कौशेयाविकयोरूषैःकुतपानामरिष्टकैः १
- श्रीफलैरंशुपट्टानांक्षौभाणांगौरसर्षपैः. ॥१२०॥
- क्षौमवच्छंखशृंगाणामस्थिदन्तमयस्यच १
- शुद्धिर्विजानताकार्यागोभूत्रेणोदकेनवा ॥१२१॥
- प्रोक्षणातृणकाष्ठंचपलालंचैवशुध्यति १
- माज्जीनोपांजनैर्वैश्वपुनःपाकेनमृन्मयम् ॥१२२॥
- मद्यैर्मूत्रैःपुरीषैर्वीष्टीवनैःपूयशोणितैः १
- संसृष्टंनैवशुध्येतपुनःपाकेनमृन्मयम् ॥१२३॥
- संमार्जनोपांजनेनसेकेनोत्सेखनेनच १
- गवांचपरिवासेनभूमिःशुध्यतिपंचभिः ॥१२४॥

पक्षिजग्धंगवाघ्रातमवधूतमवशुतम् १

दूषितंकेशकीटैश्चमृत्प्रक्षेपेणशुध्यति ॥१२५॥

यावन्नापैत्यमेध्यान्ताङ्गन्धोलेपश्चतत्कृतः १

तावन्मृद्वारिचादेयंसवीसुद्रव्यशुद्धिषु ॥१२६॥

त्रीणिदेवाःपवित्राणिब्राह्मणानामकल्पयन् १

अदृष्टमङ्घ्रिर्निर्णिक्तिंयच्चवाचाप्रशस्यते ॥१२७॥

आपःशुद्धाभूमिगतावैतृष्ण्यंयासुगोभवेत् १

अयाप्ताश्चेदमेध्वेनगन्धवणरिसान्विताः ॥१२८॥

नित्यंशुद्धःकारुहस्तःपण्यंयच्चप्रसारितम् १

ब्रह्मचारिगतम्भेष्ट्यंनित्यंमेध्यमितिस्थितिः ॥१२९॥

नित्यमास्यंशुचिसूत्रीणांशकुनिःफलपातने १

प्रस्रवेचशुचिर्वत्सःश्वामृगग्रहणेशुचिः ॥१३०॥

श्वभिर्हृतस्ययन्मांसंशुचितन्मनुरब्रवीत् १

क्रथाङ्घ्रिश्चहतस्यान्यैश्चण्डालाद्यैश्चदस्युभिः ॥१३१॥

उर्ध्वनाभेर्यानिखानितान्मिमेध्यानिसर्वशः १

यान्यधस्तान्यमेध्यानिदेहांच्चैवमलाश्रुताः ॥१३२॥

भक्षिकाविप्रुषश्चायागौरश्वःसूर्यरश्मयः १

रजोभूवीयुरग्निश्चस्पर्शमेध्यानिनिर्दिशेत् ॥१३३॥

- विष्णूत्रोत्सर्गशुद्धर्थमृद्वार्यादेयमर्थवत् १
- दैहिकानांमलानाचशुद्धिषुद्वादशस्वपि ॥१३४॥
- वसाशुक्रमसृङ्मज्जाभूत्रविद्रक्कर्णविण्णखाः १
- स्लेष्माशुदूषिकास्वेदोद्वादशैतेनृणांमलाः ॥१३५॥
- एकालिंगेगुदेतिस्रस्तथैकत्रकरेदश १
- उभयोःसप्तदातयामृदःशुद्धिमभीप्सता ॥१३६॥
- एतच्छौचंगृहस्थानांद्भिगुणंब्रह्मचारिणाम् १
- त्रिगुणंस्याद्वनस्थानायतीनान्तुचतुर्गुणम् ॥१३७॥
- कृत्वाभूत्रम्पुरीषंवाखान्याचान्तउपस्पृशेत् १
- वेदमध्येथमाणश्चअन्नमश्नंश्चसर्वदा ॥१३८॥
- त्रिराचामेदपःपूर्वद्विःप्रमृज्यात्ततोमुखम् १
- शारीरंशौचमिच्छन्हिस्त्रीशूद्रस्तुसकृत्सकृत् ॥१३९॥
- शूद्राणांमासिकंकार्यवपनंन्यायवर्तिनाम् १
- वैश्यवच्छौचकल्पश्चद्विजोच्छिष्टंचभोजनम् ॥१४०॥
- नोच्छिष्टंकुर्वतेमुख्याविप्रुषोऽपेतन्तिथाः १
- नश्मश्रूणिगतान्यास्यन्नदन्तान्तरधिष्ठितम् ॥१४१॥
- स्पृशन्तिविन्दवःपादौयआचामयतःपरान् १
- भौमिकैस्तेसमाक्षेयानतैरप्रयतोभवेत् ॥१४२॥

- उच्छिष्टेनतुसंस्पृष्टोद्वयहस्तःकथंचन १
- अनिधायैवतद्वयमाचान्तःशुचितामियात् ॥१४३॥
- वान्तोविरिक्तःस्नात्वातुघृतप्राशनमाचरेत् १
- आचामेदेवभुक्त्वाऽन्नंस्नानंमैथुनिनःस्मृतम् ॥१४४॥
- सुप्त्वाक्षुत्वाचभुक्त्वाचनिष्ठीयोक्त्वाऽनृतानिच १
- पीत्वाऽपोऽध्येयमाणञ्चाचामेत्प्रयतोऽपिसन् ॥१४५॥
- एषशौचविधिःकृत्स्नोद्वयशुद्धिस्तथैवच १
- उक्तोवःसर्ववर्णीनांस्त्रीणान्धर्मान्निबोधत ॥१४६॥
- बाल्यावायुवत्यावावृद्धयावाऽपियोषिता १
- नस्वातंत्र्येणकर्तृणंकिंचित्कार्यंगृहेष्वपि ॥१४७॥
- बाल्येपितुर्वशेतिष्ठेत्पाणिग्राहस्ययौवने १
- पुत्राणाम्भर्तृरिप्रेतेनभजेत्स्त्रीस्वतंत्रताम् ॥१४८॥
- पित्राभर्त्रीसुतैर्वीऽपिनेच्छेद्विरहमात्मनः १
- एषांहिविरहेणस्त्रीगर्भेकुर्यादुर्भेकुले ॥१४९॥
- सदाप्रहृष्टयाभनयंगृहकार्येषुदक्षया १
- सुसंस्कृतोपस्करयाव्ययेचामुक्तहस्तया ॥१५०॥
- यस्मैदद्यात्पितात्वेनाभ्रातावानुमतेऽपितुः १
- तंशुश्रूषेतजीवन्तंसंस्थितंचनलंघयेत् ॥१५१॥

- मंगलार्थस्वस्त्ययनंयज्ञश्चासाम्प्रजापतेः १
- प्रयुज्यतेविवाहेषुप्रदानंस्वाम्यकारणम् ॥१५२॥
- अनृतावृतुकालेचमंत्रसंस्कारकृत्पतिः १
- मुखस्यनित्यन्दातेहपरलोकेचयोषितः ॥१५३॥
- विशीलःकामवृत्तोवागुणैर्वीपरिवर्जितः १
- उपचर्यःस्त्रियासाध्यासततन्देववत्पतिः ॥१५४॥
- नास्तिस्त्रीणाम्पृथग्यज्ञोनव्रतन्नाप्युपोषितम् १
- पतिंशुश्रूषतेयेनतेनस्वर्गेमहीयते ॥१५५॥
- पाणियाहस्यसाध्वीस्त्रीजीवतोवामृतस्यवा १
- पतिलोकमभीप्सन्तीनाचरेत्किंचिदप्रियम् ॥१५६॥
- कामन्तुक्षपयेद्देहम्पुष्पमूलफलैःशुभैः १
- नतुनामापिगृहीयात्पत्यौप्रेतेपरस्यतु ॥१५७॥
- आसीतामरणात्क्षान्तानियताब्रह्मचारिणी १
- योधर्मैकपत्नीनांकांक्षन्तीतमनुत्तमम् ॥१५८॥
- अनेकानिसहस्राणिकुमारब्रह्मचारिणाम् १
- दिवंगतानिविप्राणामकृत्वाकुलसन्ततिम् ॥१५९॥
- मृतेभर्तृरिसाध्वीस्त्रीब्रह्मचर्येयवस्थिता १
- स्वर्गं गच्छत्यपुत्राऽपियथातेब्रह्मचारिणः ॥१६०॥

- अपत्यलोभाद्यातुल्लोभतीरमतिवर्तते ।
 सेहनिन्दामवाप्नोतिपतिलोकाच्चहीयते ॥१६१॥
- नान्योत्पन्नाप्रजास्तीहनचाप्यन्यपरिमहे ।
 नद्वितीयसाध्वीनांकुचिद्गतोपदिश्यते ॥१६२॥
- पतिंहित्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्टंयानिषेवते ।
 निन्दैवसाभवेत्लोकेपरपूर्वेतिचोच्यते ॥१६३॥
- यभिचारानुभर्तुःस्त्रीलोकेप्राप्नोतिनिन्द्यताम् ।
 शृगालयोनिमप्राप्नोतिपापरोमैःपीड्यते ॥१६४॥
- पतियानाभिचरतिमनोवाग्देहसंयता ।
 साभर्तृलोकमाप्नोतिसद्भिःसाध्वीतिचोच्यते ॥१६५॥
- अनेननारीवृत्तेनमनोवाग्देहसंयता ।
 इहाम्यांकीर्तिमाप्नोतिपतिलोकम्परत्रच ॥१६६॥
- एवंवृत्तांसवर्णास्त्रीद्विजातिःपूर्वमारिणीम् ।
 दाहयेदग्निहोत्रेणयज्ञपात्रैश्चधर्मवित् ॥१६७॥
- भार्यायैपूर्वमारिण्यैदत्वाग्नीनन्त्यकर्मणि ।
 पुनर्दीरक्रियांकुर्यात्पुनराधानमेवच ॥१६८॥

अनेनविधिनानित्यम्पंचयज्ञान्नहापयेत् १

द्वितीयमायुषोभागंकृतदारोगृहेवसेत् ॥१६९॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायाम् ॥

॥ शौचविधिःपंचमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांषष्ठोऽध्यायः ॥

एवंगृहाश्रमेस्थित्वाविधिवत्स्नातकोद्विजः १

वनेवसेत्तुनियतोयथावद्विजितेन्द्रियः ॥१॥

गृहस्थस्तुयदापश्येद्वलीपलितमात्मनः १

अपत्यस्यैवचापत्यन्तदारण्यंसमाश्रयेत् ॥२॥

सन्त्यज्यग्राम्यमाहारंसर्वचैवपरिच्छदम् १

पुत्रेषुभार्यानिक्षिप्यवनंगच्छेत्सहैववा ॥३॥

अग्निहोत्रंसमादायगृहं चाग्निपरिच्छदम् १

ग्रामादरण्यन्निःसृत्यनिवसेन्नियतेन्द्रियः ॥४॥

मुन्यन्नेर्विविधैर्मेध्यैःशाकमूलफलेनवा १

एतानेवमहायज्ञान्निर्वपेद्विधिपूर्वकम् ॥५॥

वसीतचर्मचीरंवासायंस्नायात्प्रगेतथा १

जटाञ्चबिभृयान्नित्यंश्मश्रुलोमनखानिच ॥६॥

यद्भक्ष्यंस्यात्ततोदद्याद्वलिम्बिभक्ष्वाचशक्तितः १

अमूलफलभिक्षाभिरर्चयेदाश्रमागतान् ॥७॥

स्वाध्यायेनित्ययुक्तः स्याद्दान्तोभैत्रः समाहितः १

दातानित्यमनादाता सर्वभूतानुकम्पकः ॥८॥

वैतानिकं च जुहुयाद्ग्नहोत्रं यथाविधि १

दशमिस्कंदयन्पर्वपौर्णमासंचयोगतः ॥९॥

ऋक्षेष्ट्यायायणंचैव चातुर्मीस्यानिचाहरेत् १

उत्तरायणंचक्रमशो दाक्षस्यायनमेव च ॥१०॥

वासन्तशारदैर्मेध्यैर्मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः १

पुरोडाशांश्चरुं चैव विधिवन्निर्वपेत्पृथक् ॥११॥

देवताभ्यस्तुतुत्वावन्यं मेध्यतरंहविः १

शेषमात्मनियुं जीतलवणंच स्वयंकृतम् ॥१२॥

स्थलजौदकशाकानि पुष्पमूलफलानि च १

मेध्यवृक्षोद्भवान्यद्यात्स्नेहांश्च फलसम्भवान् ॥१३॥

वर्जयेन्मधुमांसंच भौमानिकवकानि च १

भूस्तृणं शिगुकंचैव श्लेष्मातकफलानि च ॥१४॥

त्यजेदाश्वयुजे मासि मुन्यन्नमूर्ध्वसंचितम् १

जीर्णानि चैव वासांसि शाकमूलफलानि च ॥१५॥

न फालकृष्टमशनीयादुत्सृष्टमपिकेनचित् १

नयामजातान्यार्तौऽपि मूलानि च फलानि च ॥१६॥

अग्निपक्वाशनोवास्यात्कालपक्वभुगेववा १

अश्मकुट्टोभवेद्वाऽपिदन्तोलूखलिकोऽपिवा ॥१७॥

सद्यःप्रक्षालकोवास्यान्माससंचयिकोऽपिवा १

षण्मासनिचयोवास्यात्समानिचयएववा ॥१८॥

नक्तंचान्नंसमश्नीयाद्दिवावाहृत्यशक्तिः १

चतुर्थकालिकोवास्यात्स्याद्वाऽप्यष्टमकालिकः ॥१९॥

चान्द्रायणविधानैवीशुक्लेकृष्णेचवर्तयेत् १

पक्षान्तयोर्वीऽप्यश्नीयाद्यवागूंकृथितांसकृत् ॥२०॥

पुष्पमूलफलैर्वीऽपिकेवलैर्वर्तयेत्सदा १

कालपक्वैःस्वयंशोणैर्वैखानसमतेस्थितः ॥२१॥

भूमौविपरिवर्तेततिष्ठेद्वाप्रपदैर्दिनम् १

स्थानासनाभ्यांविहरेत्सवनेषूपयन्नपः ॥२२॥

मीष्मेपंचतपास्तुस्याद्वर्षीस्वभ्रावकाशिकः १

आर्द्रवासास्तुहेमन्तंक्रमशोवर्ज्यंस्तपः ॥२३॥

उपस्पृशंस्त्रिषवणम्पितृनूदेवांश्चतर्पयेत् १

तपश्चरंश्चोयतरंशोषयेद्देहमात्मनः ॥२४॥

अग्नींश्चात्मनिवैतानान्समारोप्ययथाविधि १

अनग्निरनिकेतःस्यान्मुनिर्मूलफलाशनः ॥२५॥

अप्रयत्नःसुखार्थेषुब्रह्मचारीधराशयः १
 शरणेष्वममश्चैववृक्षमूलनिकेतनः ॥२६॥
 ताप्रसेष्वेवविप्रेषुयात्रिकम्भैक्षमाहरेत् १
 गृहमेधिषुचान्येषुद्विजेषुवनवासिषु ॥२७॥
 यामादाहृत्यवाञ्छनीयादष्टौयासान्वनेवसन् १
 प्रतिगृह्यपुटेनैवपाणिनाशकलेनवा ॥२८॥
 एताश्चान्याश्चसेवेतदीक्षाविप्रोवनेवसन् १
 विविधाश्चौपनिषदीरात्मसंसिद्धयेश्रुतीः ॥२९॥
 ऋषिभिर्ब्राह्मणैश्चैवगृहस्थैरेवसेविताः १
 विद्यातपोविवृद्धर्थशरीरस्यचशुद्धये ॥३०॥
 अपराजितांवास्थायव्रजेद्दिशमजिह्वगः १
 आनिपाताच्छरीरस्ययुक्तोवार्यनिलाशनः ॥३१॥
 आसामहर्षिचर्याणान्त्यक्त्वा न्यतमयातनुम् १
 वीतशोकभयोविप्रोब्रह्मलोकेमहीयते ॥३२॥
 वनेषुतुविहृत्यैवन्तृतीयम्भागगायुषः १
 चतुर्थमायुषोभागन्त्यक्त्वासंगान्परिव्रजेत् ॥३३॥
 आश्रमादाश्रमंगत्वाहतहोमोजिनेन्द्रियः १
 भिक्षाबलिपरिश्रान्तःप्रव्रजन्प्रेत्यवर्द्धते ॥३४॥

- ऋणानित्रीण्यपाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत् १
 अनपाकृत्यमोक्षन्तुसेवमानोव्रजत्यधः ॥३५॥
 अधीत्यविधिवद्देवान्पुत्रांश्चोत्पाद्यधर्मतः १
 इष्ट्वाचशक्तितोयज्ञैर्मनोमोक्षेनिवेशयेत् ॥३६॥
 अनधीत्यद्विजोवेदाननुत्पाद्यतथासुतान् १
 अनिष्ट्वाचैवयज्ञैश्चमोक्षमिच्छन्व्रजत्यधः ॥३७॥
 प्राजापत्यानिरूप्येष्टिसर्ववेदसदक्षिणाम् १
 आत्मन्यग्नीन्सम्रारोप्यब्राह्मणःप्रव्रजेद्ब्रह्मात् ॥३८॥
 योदत्वासर्वभूतेभ्यःप्रव्रजत्यभयंगृहात् १
 तस्यतेजोमयालोकाभवन्तिब्रह्मवादिनः ॥३९॥
 यस्मादण्वपिभूतानां द्विजान्नोत्पद्यतेभयम् १
 तस्यदेहाद्विमुक्तस्यभयन्नास्तिकुतश्चन ॥४०॥
 आगारादभिनिष्क्रान्तःपवित्रोपचितोमुनिः १
 समुपोदेषुकामेषुनिरपेक्षःपरिव्रजेत् ॥४१॥
 एकएवचरेन्नित्यंसिद्धयर्थसहायवान् १
 सिद्धिमेकस्यसम्पश्यन्नजहातिनहीयते ॥४२॥
 अनग्निरनिकेतंःस्याद्ब्रह्ममन्नार्थमाश्रयेत् १
 उपेक्षकोऽशंकुमुकोमुनिर्भावसमाहितः ॥४३॥

- कपालंवृक्षमूलानिकुचेलमसहायता १
 समताचैवसर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्यलक्षणम् ॥४४॥
 नाभिनन्देतमरणन्नाभिनन्देतजीवितम् १
 कालमेवप्रतीक्षेतनिर्देशम्भृतकोयथा ॥४५॥
 दृष्टिंपूतंन्यसेत्पादंवस्त्रपूतंजलम्पिवेत् १
 सत्यपूतांवदेद्वाचंमनःपूतंसमाचरेत् ॥४६॥
 अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन १
 नचेमन्देहमाश्रित्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ॥४७॥
 क्रुध्यन्तंनप्रतिक्रुध्येदाक्रुष्टःकुशलंवदेत् १
 सप्तद्वारावकीर्णाचनवाचमनृतांवदेत् ॥४८॥
 अध्यात्मरतिरासीनोनिरपेक्षोनिरामिषः १
 आत्मनैवसहायेनसुखार्थीविचरेदिह ॥४९॥
 नचोत्पातनिमित्ताभ्यांननक्षत्रांगविद्यया १
 नानुशासनवादाभ्याम्भिक्षंलिप्सेतकर्हिचित् ॥५०॥
 नतापसैब्रीह्मणैर्वीवयोभिरपिवाश्वभिः १
 आकीर्णीम्भिक्षुकैर्वीन्यैरागारमुपसंव्रजेत् ॥५१॥
 कृप्तकेशनखश्मश्रुःपात्रीदण्डीकुसुम्भवान् १
 विचरेन्नियतोनित्यंसर्वभूतान्यपीडयन् ॥५२॥

- अतैजसानिपात्राणितस्यस्युर्निर्व्रणानिच १
 तेषामङ्घ्रिःस्मृतंशौचंचमसानामिवाध्वरे ॥५३॥
 अलाबुन्दारूपात्रंचमृन्मयंवैदलन्तथा १
 एतानियतिपात्राणिमनुःस्वायम्भुवोब्रवीत् ॥५४॥
 एककालंचरेद्वैक्षंनप्रसज्जेतविस्तरे १
 भैक्षेप्रसक्तोहियतिर्विषयेष्वपिसज्जति ॥५५॥
 विधूमेसन्नमुसलेयंगारेभुक्तवज्जने १
 वृत्तेशरावसम्पातेभिक्षान्नित्यंयतिश्चरेत् ॥५६॥
 अलाभेनविषादीस्याल्लाभेचैवनहर्षयेत् १
 प्राणयात्रिकमात्रःस्यान्मात्रासंगाद्विनिर्गतिः ॥५७॥
 अभिपूजितलाभांस्तुजुगुप्सेतैवसर्वशः १
 अभिपूजितलाभैश्चयतिर्मुक्तोऽपिबध्यते ॥५८॥
 अल्पान्नाभ्यवहारेणरहःस्थानासनेनच १
 ह्रियमाणानिविषयैरिन्द्रियाणिनिवर्तयेत् ॥५९॥
 इन्द्रियाणान्निरोधेनरागद्वेषक्षयेनच १
 अहिंसयाचभूतानाममृतत्वायकल्पते ॥६०॥
 अवेक्षेतगतीर्नृणांकर्मदोषसमुद्भवाः १
 निरयेचैवपतनंयातनाश्रयमक्षये ॥६१॥

विप्रयोगमिप्रियैश्चैवसंयोगंचतथाऽप्रियैः १

जरयाचाभिभवनंयाधिभिश्चोपपीडनम् ॥६२॥

देहादुत्क्रमणंचास्मात्पुनर्गर्भंचसम्भवम् १

योनिकोटिसहस्रेषुसृतीश्चास्यान्तरात्मनः ॥६३॥

अधर्मप्रभवंचैवदुःखयोगंशरीरिणाम् १

धर्मार्थप्रभवंचैवसुखसंयोगमक्षयम् ॥६४॥

सूक्ष्मतांचान्ववेक्षेतयोगेनपरमात्मनः १

देहेषुचसमुत्पत्तिमुत्तमेष्वधमेषुच ॥६५॥

दूषितोऽपिचरेद्धर्मयत्रतत्राश्रमेरतः १

समःसर्वेषुभूतेषुनलिंगन्धर्मकारणम् ॥६६॥

फलंकतकवृक्षस्ययद्यप्यंबुप्रसादकम् १

ननामग्रहणादेवतस्यवारिप्रसीदति ॥६७॥

संरक्षणार्थंजन्तूनांरात्रावहनिवासदा १

शरीरस्यात्यक्षेचैवसमोक्ष्यवमुधांचरेत् ॥६८॥

अङ्गारात्र्याचयान्जन्तून्हिनस्त्यज्ञानतोयतिः १

तेषांस्नात्वाबिशुद्ध्यर्थंप्राणायामान्षडांचरेत् ॥६९॥

प्राणायामाब्राह्मणस्यत्रयोऽपिविधिवत्कृताः १

याहृतिप्रणवैर्युक्ताविज्ञेयम्परमन्तपः ॥७०॥

दखन्तेध्मायमानानां धातूनां हियथामलाः १

तथेन्द्रियाणां दखन्ते दोषाः प्राणस्य निग्रहात् ॥७१॥

प्राणायामैर्देहे दोषान्धारणाभिश्च किल्बिषम् १

प्रत्याहारेण संसर्गान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥७२॥

उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयाम कृतात्मभिः १

ध्यानयोगेन सम्पश्येद्भूतिमस्यान्तरात्मनः ॥७३॥

सम्यग्दर्शनसम्पन्नः कर्मभिर्न निबध्यते १

दर्शनेन विहीनस्तु संसारमप्रतिपद्यते ॥७४॥

अहिंसयेन्द्रियासंगैर्वैदिकैश्चैव कर्मभिः १

तपसश्चरणैश्चोद्यैः माधयन्तीहतत्पदम् ॥७५॥

अस्थिस्थूणं स्नायुयुतं मांसशोणितलेपनम् १

चर्मावनज्जंदुर्गन्धिपूर्णमूत्रपुरीषयोः ॥७६॥

जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम् १

रजस्वलमनित्यं च भूतावासमिमन्त्यजेत् ॥७७॥

नदीकूलं यथा वृक्षी वृक्षं वा शकुनिर्यथा १

तथा त्यजन्निमन्देहं कृच्छ्राद्वा हाद्विमुच्यते ॥७८॥

प्रियेषु स्वेषु सुकृतमप्रियेषु च दुष्कृतम् १

विसृज्य ध्यानयोगेन ब्रह्माभ्येतिसनातनम् ॥७९॥

यदाभविनभवतिसर्वभावेषुनिःस्पृहः १

तदासुखमवाप्नोतिप्रेत्यचेहचशाश्वतम् ॥८०॥

अनेनविधिनासर्पास्त्यक्त्वासंगान्शनैःशनैः १

सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तोब्रह्मण्येवावतिष्ठते ॥८१॥

ध्यानिकंसर्वमेवैतद्यदेतदभिशब्दितम् १

नखनध्यात्मवित्कश्चित्क्रियाफलमुपाप्नुते ॥८२॥

अधियज्ञम्ब्रह्मजपेदाधिदैविकमेवच १

अध्यात्मिकंचसततंवेदान्ताभिहितंचयत् ॥८३॥

इदंशरणमज्ञानामिदमेवविजानताम् १

इदमन्विच्छतांस्वर्गमिदमानन्त्यमिच्छताम् ॥८४॥

अनेनक्रमयोगेनपरिव्रजतियोद्विजः १

सविधूयेहपाप्मानम्परम्ब्रह्माधिगच्छति ॥८५॥

एषधम्मग्निशिशोवोयतीनानियतात्मनाम् १

वेदसंन्यासिकानान्तुकर्मयोगन्निबोधत ॥८६॥

ब्रह्मचारोगृहस्थश्चवानप्रस्थोयतिस्तथा १

एतेगृहस्थप्रभवाश्चत्वारःपृथगाश्चमाः ॥८७॥

सर्वेऽपिक्रमशस्वेतेयथाशास्त्रं निषेविताः १

यथोक्तकारिणं विप्रं नयन्ति परमांगतिम् ॥८८॥

सर्वेषामपि चैतेषां वेदस्मृतिविधानतः १

गृहस्थ उच्यते श्रेष्ठः सत्रीनेतान्विभर्ति हि ॥८९॥

यथानदी नदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम् १

तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥९०॥

चतुर्भिरपि चैवैतैर्नित्यमाश्रमभिर्द्विजैः १

दशलक्षणकोधर्मैः सेवितयः प्रयत्नतः ॥९१॥

धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनियमः १

धीर्विद्या सत्यमक्रोधोदशकन्धर्मलक्षणम् ॥९२॥

दशलक्षणानि धर्मस्य ये विप्राः समधीयते १

अधीत्य चानुवर्तन्ते ते यान्ति परमांगतिम् ॥९३॥

दशलक्षणकन्धर्ममनुतिष्ठन्समाहितः १

वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेद नृणो द्विजैः ॥९४॥

संन्यस्य सर्वकर्माणि कर्मदोषानपानुदन् १

नियतो वेदमभ्यस्य पुत्रैश्वर्यैः सुखं वसेत् ॥९५॥

एवंसंन्यस्यकर्मणिस्वकार्यपरमोऽस्पृहः ।

संन्यासेनापहत्यैनःप्राप्नोतिपरमांगतिम् ॥९६॥

एषवोऽभिहितोऽधर्मोब्राह्मणस्यचतुर्विधः ।

पुण्योऽक्षयफलःप्रेत्यराज्ञान्धर्मनिबोधत ॥९७॥

॥ इतिमानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायासंहितायाम् ॥

॥ षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्म्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायांसप्तमोऽध्यायः ॥

राजधर्म्मान्प्रवक्ष्यामियथावृत्तोभवेन्नृपः १
 सम्भवश्चयथातस्यसिद्धिश्चपरमायथा ॥१॥
 ब्राह्मम्प्राप्तेनसंस्कारंक्षत्रियेणयथाविधि १
 सर्वस्यास्ययथान्त्रायंकर्तव्यम्परिरक्षणम् ॥२॥
 अराजकेहिलोकेऽस्मिन्सर्वतोविद्रुतेभयात् १
 रक्षार्थमस्यसर्वस्यराजानमसृजत्प्रभुः ॥३॥
 इन्द्रानिलयमार्कीणामग्नेश्चवरुणस्यच १
 चन्द्रवितेशयोश्चैवमात्रानिर्हृत्यशाश्वतीः ॥४॥
 यस्मादेषांसुरेन्द्राणाम्मात्राभ्योनिर्मितोनृपः १
 तस्मादभिभवत्येषसर्वभूतानितेजसा ॥५॥
 तपत्यादित्यवच्चैषचक्षूंषि वमनांसिच १
 नचैनम्भुविशक्नोतिकश्चिदप्यभिवीक्षितुम् ॥६॥
 सोऽग्निर्भवतिवायुश्चसोऽर्कःसोमःसधर्म्मराट् १
 सकुवेरःसवरुणःसमहेन्द्रःप्रभावतः ॥७॥

- बालोऽपिनावमन्तयोमनुष्यइतिभूमिपः १
 महतीदेवताखेपानररूपेणतिष्ठति ॥८॥
 एकमेवदहत्यग्निर्नरंदुरूपसर्पिणम् १
 कुलन्दहतिराजाग्निःसपशुद्रव्यसंचयम् ॥९॥
 कार्यसोऽवेक्ष्यशक्तिंचदेशकालौचतन्वतः १
 कुरुतेधर्मसिद्ध्यर्थंविश्वरूपम्पुनःपुनः ॥१०॥
 यस्यप्रसादेपद्माश्रीर्विजयश्चपराक्रमे १
 मृत्युश्चवसतिक्रोधेसर्वतेजोमयोहिसः ॥११॥
 तंयस्तुङ्घेष्टिसंमोहात्सविनश्यत्यसंशयम् १
 तस्यत्याशुविनाशायराजाप्रकुरुतेमनः ॥१२॥
 तस्माद्धर्मयमिष्टेषुसंयवस्येन्नराधिपः १
 अनिष्टंचाप्यनिष्टेषुतन्धर्मनविचालयेत् ॥१३॥
 तस्यार्थेसर्वभूतानांगोप्तारन्धर्ममात्मजम् १
 ब्रह्मतेजोमयन्दण्डमसृजत्पूर्वमीश्वरः ॥१४॥
 तस्यसर्वाणिभूतानिस्थावराभिचराणित्र १
 भयान्नोगायकल्पन्तेस्वधर्मान्नचलन्तिच ॥१५॥
 तन्देशकालौशक्तिंचविद्यांचावेक्ष्यतन्वतः १
 यथार्हतःसम्प्रणयेन्नरेष्वन्यायवर्तिषु ॥१६॥

सराजापुरूषोदण्डःसनेताशासिताचसः १

चतुर्णीमाश्रमाणांचधर्मस्यप्रतिभूःस्मृतः ॥१७॥

दण्डःशास्तिप्रजाःसर्वादण्डएवाभिरक्षति १

दण्डःसुप्तेषुजागर्तिदण्डन्धर्मविदुर्बुधाः ॥१८॥

समीक्ष्यसधृतःसम्यक्सर्वारंजयतिप्रजाः १

असमीक्ष्यप्रणीतस्तुविनाशयतिसर्वतः ॥१९॥

यदिनप्रणयेद्राजादण्डुदण्डयेष्वतन्द्रितः १

शूलेमत्स्यानिवापक्ष्यनृदुर्बलान्बलवत्तराः ॥२०॥

अद्यात्काकःपुरोडाशंश्वाचलिह्वाञ्चविस्तथा १

स्वाम्यंचनस्यात्कस्मिञ्चित्प्रवर्तेताधरोत्तरम् ॥२१॥

सर्वोदण्डजितोलोकोदुर्लभोहिमुचिर्नरः १

दण्डस्यहिभयात्सर्वजगद्भोगायकल्पते ॥२२॥

देवदानवगन्धर्वीरक्षांसिपतगोरगाः १

तेऽपिभोगायकल्पन्तेदण्डेनैवनिपीडिताः ॥२३॥

दुष्टेयुःसर्ववर्णीभिक्षेरनसर्वसेतवः १

सर्वलोकप्रकोपश्चभवेद्दण्डस्यविभ्रमात् ॥२४॥

यत्रश्यामोलोहिताक्षोदण्डश्चरतिपापहा १

प्रजास्तत्रनमुष्यन्तिनेताचेत्साधुपश्यति ॥२५॥

तस्याहुःसम्प्रणेतारंराजानंसत्यवादिनम् १
 समीक्ष्यकारिणम्प्राज्ञन्धर्मकामार्थकोविदम् ॥२६॥
 तंराजाप्रणयनसम्यक्त्रिवर्गेणाभिवर्द्धते १
 कामात्माविषमःक्षुद्रोदण्डेनैवनिहन्यते ॥२७॥
 दण्डोहिमुमहतेजोदुर्ध्वश्चाकृतात्मभिः १
 धर्माद्विचलितंहन्तिनृपमेवसबान्धवम् ॥२८॥
 ततोदुर्गचराष्ट्रंचलोकंचसचराचरम् १
 अन्तरिक्षगतांश्चैवमुनीन्देवांश्चपीडयेत् ॥२९॥
 सोऽसहायेनमूढेनलुब्धेनाकृतबुद्धिना १
 नशक्योन्यायतोनेतुंसक्तेनविषयेषुच ॥३०॥
 शुचिनासत्यसन्धेनयथाशास्त्रानुसारिणा १
 प्रणेतुंशक्यतेदण्डःसुसहायेनधीमता ॥३१॥
 स्वराष्ट्रेन्यायवृत्तःस्याद्दृशदण्डश्चशत्रुषु १
 मुहृत्त्वजिलःस्निग्धेषुबालणेषुक्षमान्वितः ॥३२॥
 एवंवृत्तस्यनृपतेःशिलोऽब्धेनापिजीवतः १
 विस्तीर्यतेयशोलोकेतैलविन्दुरिवाभसि ॥३३॥
 अतस्तुविपरीतस्यनृपतेरजितात्मनः १
 संक्षिप्यतेयशोलोकेघृतविन्दुरिवाभसि ॥३४॥

स्वेस्वेधर्मे निविष्टानां सर्वेषामनुपूर्वशः ।

वर्णिनामाश्रमाणां च राजासृष्टोभिरक्षिता ॥३५॥

तेन यद्यत्समृत्येन कर्तव्यं रक्षता प्रजाः ।

तत्तद्बोहम्प्रवक्ष्यामि यथा वदनुपूर्वशः ॥३६॥

ब्राह्मणान् पर्युपासीत प्रातरुत्थाय पार्थिवः ।

त्रैविद्यवृद्धान् विदुषस्तिष्ठेत्तेषां च शासने ॥३७॥

वृद्धांश्च नित्यं सेवेत विप्रान् वेदविदः शुचीन् ।

वृद्धसेवी हि स तत्र रक्षोभिरपि पूज्यते ॥३८॥

तेभ्योऽधिगच्छेद्विनयं विनीतात्माऽपि नित्यशः ।

विनीतात्मा हि नृपतिर्न विनश्यति कर्हिचित् ॥३९॥

बहवो विनयान्नष्टा राजानः सपरिच्छदाः ।

वनस्था अपि राज्यानि विनयात्प्रतिपेदिरे ॥४०॥

वेणो विनष्टो विनयान्नहुषश्चैव पार्थिवः ।

सुदासो यवनश्चैव सुमुखो निमिरेव च ॥४१॥

पृथुस्तु विनयाद्राज्यम्प्राप्तवान् मनुरेव च ।

कुवेरश्च धनैश्चर्य्यम्ब्राह्मण्यं चैव गाधिजः ॥४२॥

त्रैविद्येभ्यस्त्रयीं विद्यान्दुनीतिं च शाश्वतीम् ।

आन्वीक्षिकीं चात्मविद्यां वातीरम्भांश्च लोकतः ॥४३॥

- इन्द्रियाणां जये योगं समातिष्ठेद्दिवानिशम् १
जितेन्द्रियो हि सक्रोतिवशे स्थापयितुं प्रजाः ॥४४॥
दशकामसमुत्थानितथाऽशौक्रोधजानिव १
यस नानिदु रन्तानि प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥४५॥
कामजेषु प्रसक्तो हि यस्य सनेषु महीपतिः १
वियुज्यतेऽर्थधर्माभ्यां क्रोधजेष्व्वात्मनैव तु ॥४६॥
मृगयाऽक्षादिवास्वप्नः परिवादः स्त्रियो मदः १
तौर्यत्रिकं वृथाऽट्याच कामजो दशको गणः ॥४७॥
पैशुन्यं साहसं द्रोह ईर्ष्याऽसूयाऽर्थदूषणम् १
वाग्दण्डजं च पारुथ्यं क्रोधजोऽपि गणोऽष्टकः ॥४८॥
द्वयोरप्येतयोर्मूलं सर्वेकवयो विदुः १
तं यत्नेन जयेत्सो भन्तस्त्रावेतावुभौ गणौ ॥४९॥
पानमक्षाः स्त्रियश्चैव मृगया च यथाक्रमम् १
एतत्कष्टतमं विद्याच्चतुष्कं कामजो गणे ॥५०॥
दण्डस्य पातनं चैव वाक्पारुथ्यार्थदूषणे १
क्रोधजोऽपि गणे विद्यात्कष्टमेतत्त्रिकं सदा ॥५१॥
सप्तकस्यास्य वर्गस्य सर्वत्रैवानुषंगिनः १
पूर्वपूर्वगुस्तरं विद्याद्भ्रमसन्मात्मवान् ॥५२॥

यसनस्यचमृत्योश्चयसनंकष्टमुच्यते १

यसन्यधोऽधोव्रजतिस्वर्यात्ययसनीमृतः ॥५३॥

मौलाश्चास्त्रविदःशूरास्त्रब्धलक्षान्कुलोद्गतान् १

सचिवान्सप्तचाष्टौवाप्रकुर्वीतपरोक्षितान् ॥५४॥

अपियत्सुकरंकर्मतदप्येकेनदुष्करम् १

विशेषतोऽसहायेनकिमुराज्यमहोदयम् ॥५५॥

तैःसार्द्धंचिन्तयेन्नित्यंसामान्यंसन्धिविग्रहम् १

स्थानंसमुदयंगुप्तिंलब्धप्रशमनानिच ॥५६॥

तेषांस्वस्वमभिप्रायमुपलभ्यपृथक्पृथक् १

समस्तानांचकार्येषुविदध्याद्धितमात्मनः ॥५७॥

सर्वेषान्तुविशिष्टेनब्राह्मणेनविपश्चिता १

मंत्रयेत्परमंमंत्रंराजाषाड्गुण्यसंयुतम् ॥५८॥

नित्यंतस्मिन्समाश्वस्तःसर्वकार्याणिनिक्षिपेत् १

तेनसार्द्धंविनिश्चित्यततःकर्मसमारभेत् ॥५९॥

अन्यानपिप्रकुर्वीतशुचीन्प्राज्ञानवस्थितान् १

सम्यगर्थसमाहर्तृन्मात्यान्सुपरोक्षितान् ॥६०॥

निर्वर्तेतास्ययावद्भिरितिकर्तव्यतानृभिः १

तावतोऽन्दित्रान्दक्षान्प्रकुर्वीतविचक्षणान् ॥६१॥

- तेषामर्थेनियुं जीबशूरानूदक्षानूकुलोद्गतान् १
 शुचीनाकरकर्मन्तेभीरूनन्तर्निवेशने ॥६२॥
 दूतचैवप्रकुर्वीतसर्वशास्त्रविशारदम् १
 इंगिताकारचेष्टांशुचिन्दक्षंकुलोद्गतम् ॥६३॥
 अनुरक्तःशुचिर्दक्षःस्मृतिमानूदेशकालवित् १
 वपुष्मानूवीतभीवीग्मीदूतोरज्ञःप्रशस्यते ॥६४॥
 अमात्येदण्डआयत्तोदण्डेवैनयिकीक्रिया १
 नृपतौकोषराष्ट्रेचदूतेसन्धिविपर्ययो ॥६५॥
 दूतएवहिसन्धत्तेभिनत्येवचसंहतान् १
 दूतस्तत्कुरतेकर्मभिद्यन्तेयेनवानवा ॥६६॥
 सविद्यादस्यकृत्येषुनिगूढेगितचेष्टितैः १
 आकारमिंगितंचेष्टांभृत्येषुचचिकीर्षितम् ॥६७॥
 बुद्ध्वाचसर्वन्तत्त्वेनपरराजचिकीर्षितम् १
 तथाप्रयत्नमातिष्ठेद्यथात्मानंनपीडयेत् ॥६८॥
 जांगलंसस्यसम्पन्नमार्यप्रायमनाविलम् १
 रम्यमानतसामन्तंस्वाजीयन्देशभावसेत् ॥६९॥
 धनुर्दुर्गमहीदुर्गमब्दुर्गवाक्षमेववा १
 नृदुर्गगिरिदुर्गवासमाश्रित्यवसेत्पुरम् ॥७०॥

सर्वेणतुप्रयत्नेनगिरिदुर्गसमाश्रयेत् १

एषांहिबाहुगुण्येनगिरिदुर्गविशिष्यते ॥७१॥

त्रोण्याद्यान्याश्रितास्त्वेषांमृगगतीश्रयाप्सराः १

त्रोण्युत्तराणिक्रमशःप्लवंगमनरामराः ॥७२॥

यथादुर्गाश्रितानेतान्नोपहिंसन्तिशत्रवः १

तथाऽरयो न हिंसन्तिनृपदुर्गसमाश्रितम् ॥७३॥

एकःशतंयोधयतिप्राकारस्थोधनुर्धरः १

शतन्दशसहस्राणितस्माद्दुर्गविधीयते ॥७४॥

तत्स्यादायुधसम्पन्नन्धनधान्येनवाहनैः १

ब्राह्मणैःशिल्पिभिर्यज्ञैर्यवसेनोदकेनच ॥७५॥

तस्यमध्येसुपर्याप्तंकारयेद्बृहमात्मनः १

गुप्तंसर्वर्तुकिंशुभ्रंजलवृक्षसमन्वितम् ॥७६॥

तदध्यास्योद्बहेद्भार्यातवर्णालक्षणान्विताम् १

कुलेमहतिसम्भूतां हृद्यारूपगुणान्विताम् ॥७७॥

पुरोहितंचकुर्वीतवृणुयादेवचत्विजम् १

तेऽस्यगृह्णाणिकर्माणिकुर्युर्वैतानिकानिच ॥७८॥

यजेतराजाक्रतुभिर्विविधैराप्तदक्षिणैः १

धर्मार्थं चैवविप्रेभ्योदद्याद्भोगान्धनानिच ॥७९॥

- सांवत्सरिकमाप्तैश्चराष्ट्रादाहारयेदलिम् १
- स्याच्चाभ्यायापरोलोकेवर्तेतपितृवन्नृषु ॥८०॥
- अध्यक्षान्विविधान्कुर्यात्तत्रतत्रविपश्चितः १
- तेऽस्यसर्वाण्यवेक्षेरन्नृणांकार्याणिकुर्वताम् ॥८१॥
- आवृत्तानांगुरुकुलाद्विप्राणांपूजकोभवेत् १
- नृपाणामक्षयोत्प्रेषनिधिर्ब्रीहोऽभिधीयते ॥८२॥
- नतंस्तेनानचामित्राहरन्तिनचनश्यति १
- तस्माद्राज्ञानिधातव्योब्राह्मणेष्वक्षयोनिधिः ॥८३॥
- नस्कन्दतेनयथतेनविनश्यतिकर्हिचित् १
- वरिष्ठमग्निहोत्रेभ्योब्राह्मणस्यमुखेहुतम् ॥८४॥
- सममब्राह्मणेदानं द्विगुणम्ब्राह्मणब्रुवे १
- प्राधीतेशतसाहस्रमनन्तंवेदपारगे ॥८५॥
- पात्रस्यहिविशेषेणश्रद्धधानतयैवच १
- अल्पंवाबहुवाप्रेत्यदानस्यावाप्यतेफलम् ॥८६॥
- सप्तोत्तमाधमैराजात्वाहूतःपालयन्प्रजाः १
- ननिवर्तेतसंयामात्क्षात्रन्धर्ममनुस्मरन् ॥८७॥
- संयामेष्वनिवर्तित्वम्प्रजानांचैवपालनम् १
- शुश्रूषाब्राह्मणानांचराज्ञांश्रेयस्करम्परम् ॥८८॥

- आहवेषुमिथोऽन्योऽन्यंजिघांसन्तोमहीक्षितः १
 युध्यमानाःपरंशक्तपास्वर्गयान्त्यपराङ्मुखाः ॥८९॥
 नकूटैरायुधैर्हन्याद्युध्यमानोरणेरिपून् १
 नकर्णिभिर्नीपिदिग्धैर्नीग्निज्वलिततेजनैः ॥९०॥
 नचहन्यात्स्थलारूढन्नक्लीवंनकृतांजलिम् १
 नमुक्तकेशन्नासीनन्नतवास्मीतिवादिनम् ॥९१॥
 नसुप्तन्नविसन्नाहन्ननग्नन्ननिरायुधम् १
 नायुध्यमानम्पश्यन्तन्नपरेणसमागतम् ॥९२॥
 नायुधव्यसनप्राप्तन्नार्तन्नातिपरिक्षतम् १
 नभीतन्नपरावृत्तंसतान्धर्ममनुस्मरन् ॥९३॥
 यस्तुभीतःपरावृत्तःसंयामेहन्यतेपरैः १
 भर्तुर्यदुष्कृतंकिञ्चित्तत्सर्वम्प्रतिपद्यते ॥९४॥
 यच्चास्यसुकृतंकिञ्चिरमुत्रार्थमुपार्जितम् १
 भर्तातत्सर्वमादत्तेपरावृत्तहतस्यंतु ॥९५॥
 रथाश्वंहस्तिनञ्छत्रन्धनन्धान्यम्पशून्स्त्रियः १
 सर्वद्रव्यप्रणिकुप्यंचयोयज्जयतितस्यतत् ॥९६॥
 राज्ञश्चदधुरूज्जारमित्येषावैदिकीश्रुतिः १
 राज्ञाचसर्वयोधेभ्योदातव्यमपृथग्जितम् ॥९७॥

- एषोऽनुपस्कृतः प्रोक्तो यो धधर्मः सनातनः १
- अस्माद्धर्मान्न च वेतक्षत्रियो धनुरणे रिपून् ॥९८॥
- अलब्धं चैव लिप्सेत लब्धं रक्षेत्प्रयत्नतः १
- रक्षितं वर्जयेच्चैव वृद्धम्पात्रेषु निक्षिपेत् ॥९९॥
- एतच्चतुर्विधं विद्यात्पुरुषार्थप्रयोजनम् १
- अस्य नित्यमनुष्ठानं सम्यक्कुर्यादतन्द्रितः ॥१००॥
- अलब्धमिच्छेद्दण्डेन लब्धं रक्षेदवेक्षया १
- रक्षितं वर्जयेद्ब्रह्मा वृद्धन्दानेन निक्षिपेत् ॥१०१॥
- नित्यमुद्यतदण्डः स्यान्नित्यं विवृतपौरुषः १
- नित्यं संवृतसंवार्यो नित्यञ्छिद्रानुसार्यरेः ॥१०२॥
- नित्यमुद्यतदण्डस्य कृत्स्नमुद्विजते जगत् १
- तस्मात्सर्वाणि भूतानि दण्डेनैव प्रसाधयेत् ॥१०३॥
- अमाययैव वर्तेत न कथंचन मायया १
- बुध्येतारिप्रयुक्तां च मायान्नित्यं स्वसंवृतः ॥१०४॥
- नास्य छिद्रम्परो विद्याद्विद्यां छिद्रम्परस्य तु १
- गूहेत्कूर्मश्चाङ्गानिरक्षेद्विवरमात्मनः ॥१०५॥
- वक्वच्चिन्तयेदर्थी न सिंहवच्चपराक्रमेत् १
- वृक्वच्चावलुम्पेत् शशवच्च विनिष्पतेत् ॥१०६॥

एवंविजयमानस्ययेऽस्यस्युःपरिपन्थिनः १

तानानयेद्वशंसर्वान्सामादिभिरुपक्रमैः ॥१०७॥

यदितेतुनतिष्ठेयुरूपायैःप्रथमैस्त्रिभिः १

दण्डेनैवप्रसह्येताञ्छनकैर्वशमानयेत् ॥१०८॥

सामादीनामुपायानांचतुर्णामपिपण्डिताः १

सामदण्डौप्रशंसन्तिनित्यंराष्ट्राभिवृद्धये ॥१०९॥

यथोद्धरतिनिर्दिताकक्षन्धान्यंचरक्षति १

तथारक्षेन्नृपोराष्ट्रंहन्याच्चपरिपन्थिनः ॥११०॥

मोहाद्राजास्वराष्ट्रंयःकर्षयत्यनवेक्षया १

सोऽचिराद्भश्यतेराज्याञ्जीविताच्चसबान्धवः ॥१११॥

शरीरकर्षणात्प्राणाःक्षीयन्तेप्राणिनांयथा १

तथाराज्ञामपिप्राणाःक्षीयन्तेराष्ट्रकर्षणात् ॥११२॥

राष्ट्रस्यसंयहेनित्यंविधानमिदमाचरेत् १

सुसंगृहीतराष्ट्रोहिपार्थिवःसुखमेधते ॥११३॥

द्वयोत्त्रयाणामर्षवानांमध्येमल्ममधिष्ठितम् १

तथायामशतानांचकुर्याद्राष्ट्रस्यसंयहम् ॥११४॥

यामस्याधिपतिकुर्याद्दशयामपतिन्तथा १

विंशतीशंशतेशंचसहस्रपतिमेवच ॥११५॥

यामेदोषान्समुत्पन्नान्यामिक्कःशनकैःस्वयम् १

शंसेद्भामदशेशायदशेशोविंशतीशिनम् ॥११६॥

विंशतीशस्तुतत्सर्वशतेशायनिवेदयेत् १

शंसेद्भामशतेशस्तुसहस्रपतयेस्वयम् ॥११७॥

यानिराजप्रदेयानिप्रत्यहंयामवासिभिः १

अन्नपानेन्धनादीन्यामिक्कस्तान्यवाप्नुयात् ॥११८॥

दशीकुलन्तुभुंजीतविंशीपंचकुलानिच १

यामंयामशताध्यक्षःसहस्राधिपतिःपुरम् ॥११९॥

तेषांयाम्याणिकार्य्याणिपृथक्कार्य्याणिचैवहि १

राज्ञोऽन्यःसचिवःस्निग्धस्तानिपश्येदतन्द्रितः ॥१२०॥

नगरेनगरेचैकंकुर्य्यात्सर्वीर्थचिन्तकम् १

उच्चैःस्थानंघोररूपंनक्षत्राणामिवग्रहम् ॥१२१॥

सताननुपरिक्रामेत्सर्वानेवसदास्वयम् १

तेषांवृत्तम्परिणयेत्सम्यग्माष्ट्रेषुतच्चरैः ॥१२२॥

राज्ञोहिरक्षाधिकृताःपरस्वम्द्रायिनःशंठाः १

भृत्याभवन्तिप्रायेणतेभ्योरक्षेद्रिमाःप्रजाः ॥१२३॥

येकार्यिकेभ्योऽर्थमेवगृह्णीयुःपापचेतसः १

तेषांसर्वस्वमादायराजाकुर्य्यात्प्रवासनम् ॥१२४॥

राजकर्मसुयुक्तानांस्त्रीणाम्प्रेथजनस्यच १

प्रत्यहंकल्पयेद्भृतिंस्थानकर्म्मीनुरूपतः ॥१२५॥

पणोदेयोऽवकृष्टस्यषडुत्कृष्टस्यवेतनम् १

षण्मासिकस्तथाद्वादधान्यद्रोणस्तुमासिकः ॥१२६॥

क्रयविक्रयमध्वानम्भक्तंचसपरिवयम् १

योगक्षेमंचसम्प्रेक्ष्यवणिजोदापयेत्करान् ॥१२७॥

यथाफलेनयुज्येतराजाकर्त्ताचकर्मणाम् १

तथाऽवेक्ष्यनृपोराष्ट्रेकल्पयेत्सततंकरान् ॥१२८॥

यथाऽल्पाल्पमदन्त्याद्यंवायूर्योकोवत्सषट्पदाः १

तथाऽल्पाल्पोऽहीतयोराष्ट्राद्राज्ञाऽब्दिकःकरः ॥१२९॥

पंचाशद्भागआदेयोराज्ञापशुहिरण्ययोः १

धान्यानामष्टमोभागःषष्ठोद्वादशएववा ॥१३०॥

आददोताथषद्भागन्द्रुमांसमधुसर्पिषाम् १

गन्धौषधिरसानांचपुष्पमूलफलस्यच ॥१३१॥

पत्रशाकतृणानांचचर्मणांवैदलस्यच १

मृन्मयानांचभाण्डानांसर्वस्याश्ममयस्यच ॥१३२॥

भ्रियमाणोऽप्याददीतनराजाश्रोत्रियात्करम् १

नचक्षुधान्त्यसंसीदेच्छ्रोत्रियोविषयेवसन् ॥१३३॥

यस्यराज्ञस्तुविषयेश्रोत्रियःसीदतिक्षुधा १
 तस्यापितत्क्षुधाराष्ट्रमचिरेणैवसीदति ॥१३४॥
 श्रुतवृत्तेविदित्वाऽस्यवृत्तिन्धर्म्याम्प्रकल्पयेत् १
 संरक्षेत्सर्वतश्चैनम्पितापुत्रमिवौरसम् ॥१३५॥
 संरक्ष्यमाणोराज्ञायंकुरुतेधर्ममन्वहम् १
 तेनायुर्वर्द्धतेराज्ञोद्विणंराष्ट्रमेवच ॥१३६॥
 यत्किंचिदपिवर्षस्यदापयेत्करसंज्ञितम् १
 व्यवहारेणजीवन्तंराजाराष्ट्रेपृथग्जनम् ॥१३७॥
 कारुकाञ्छिल्पिनश्चैवशूद्राश्चात्मोपजीविनः १
 एकैकंकारयेत्कर्म्ममासिमासिमहीपतिः ॥१३८॥
 नोच्छिन्द्यादात्मनोमूलम्परेषांचातितृष्णया १
 उच्छिन्दन्त्यात्मनोमूलमात्मानन्तांश्चपीडयेत् ॥१३९॥
 तीक्ष्णश्चैवमृदुश्चस्यात्कार्य्यवीक्ष्यमहीपतिः १
 तीक्ष्णश्चैवमृदुश्चैवराजाभवतिसम्मतः ॥१४०॥
 अमात्यमुख्यन्धर्मज्ञम्प्राज्ञन्दान्तंकुलोक्तम् १
 स्थापयेदासनेतस्मिन्खिन्नःकार्य्येक्षणेनृणाम् ॥१४१॥
 एवंसर्वविधायेदमितिकर्त्तव्यमात्मनः १
 युक्तश्चैवाप्रमत्तश्चपरिरक्षेदिमाःप्रजाः ॥१४२॥

विक्रोशन्त्योयस्यराष्ट्राद्वियन्तेदस्युभिःप्रजाः १

संपश्यतःसभृत्यस्यमृतःसनतुजीवति ॥१४३॥

सत्रियस्यपरोधर्मःप्रजानामेवपालनम् १

निर्दिष्टफलभोक्ताहिराजाधर्मेणयुज्यते ॥१४४॥

उत्थायपश्चिमेयामेकृतशौचःसमाहितः १

हुताग्निब्रीहणांश्चार्च्यप्रविशेत्सशुभांसभाम् ॥१४५॥

तत्रस्थितःप्रजाःसर्वाःप्रतिनन्द्यविसर्जयेत् १

विसृज्यचप्रजाःसर्वामंत्रयेत्सहमंत्रिभिः ॥१४६॥

गिरिपृष्ठंसमारुह्यप्रासादंवारहोगतः १

अरण्येनिःशलाकेवामंत्रयेदविभावितः ॥१४७॥

यस्यमंत्रंनजानन्तिसभागम्यपृथग्जनाः १

सकृत्स्नांपृथिवीभुंक्तेकोषहीनोऽपिपार्थिवः ॥१४८॥

जडमूकान्धबधिरास्तिर्यग्योनान्वयोऽतिगान् १

स्त्रीम्लेच्छयाधितयंगान्मंत्रकालेऽपसारयेत् ॥१४९॥

भिन्दन्त्यवमतानंत्रन्तैर्यग्योनास्तथैवच १

स्त्रियश्चैवविशेषेणतस्मात्तत्रादृतोभवेत् ॥१५०॥

मध्यन्दिनेऽर्द्धरात्रैवाविश्रान्तोविगतकुम्भः १

चिन्तयेद्धर्मकामार्थान्सार्द्धन्तैरेकएववा ॥१५१॥

- परस्परविरुद्धानान्तेषांचसमुपाज्जनिम् १
- कन्यानांसम्प्रदानंचकुमाराणांचरक्षणम् ॥१५२॥
- दूतसम्प्रेषणंचैवकार्यशेषन्तथैवच १
- अन्तःपुरप्रचारंचप्रणिधीनांचचेष्टितम् ॥१५३॥
- कृत्स्नंचाष्टविधंकर्मपंचवर्गंचतत्त्वतः १
- अनुरागापरागौचप्रचारम्मण्डलस्यच ॥१५४॥
- मध्यमस्यप्रचारंचविजिगीषोश्चेष्टितम् १
- उदासीनप्रचारंचशत्रोश्चैवप्रयत्नतः ॥१५५॥
- एताःप्रकृतयोमूलम्मण्डलस्यसमासतः १
- अष्टौचान्याःसमाख्याताद्वादशैवतुताःस्मृताः ॥१५६॥
- अमात्यराष्ट्रदुर्गार्थदण्डाख्याःपंचचापराः १
- प्रत्येकंकथिताखेताःसंक्षेपेणद्विसप्ततिः ॥१५७॥
- अनन्तरमरिंविद्यादरिसेविनमेवच १
- अरेरनन्तरग्नित्रमुदासीनन्तयोःपरम् ॥१५८॥
- तान्सर्वानभिसन्दध्यात्सामादिभिरुपक्रमैः १
- यस्तेश्चैवसमस्तैश्चपौरुषेणनयेनच ॥१५९॥
- सन्धिंचवियहंचैवयानमासनमेवच १
- द्वैधीभावंसंश्रयंचषड्गुणांश्चिन्तयेत्सदा ॥१६०॥

आसनंचैवयानंचसन्धिंवियहमेवच १

कार्यवीक्ष्यप्रयुंजीतद्वैधंसंश्रयमेवच ॥१६१॥

सन्धिन्तुद्विविधंविद्याद्राजावियहमेवच १

उभेयानासनेचैवद्विविधःसंश्रयःस्मृतः ॥१६२॥

समानयानकर्माचविपरीतस्तथैवच १

तदात्वायतिसंयुक्तःसन्धिर्ज्ञेयोद्विलक्षणः ॥१६३॥

स्वयंकृतश्चकार्यार्थमकालेकालएववा १

मित्रस्यचैवापकृतेद्विविधोवियहःस्मृतः ॥१६४॥

एकाकिनश्चात्ययिकेकार्येप्राप्तेयदृच्छया १

संहतस्यचमित्रेणद्विविधंयानमुच्यते ॥१६५॥

क्षीणस्यचैवक्रमशोदैवात्पूर्वकृतेनवा १

मित्रस्यचानुरोधेनद्विविधंस्मृतमासनम् ॥१६६॥

बलस्यस्वामिनश्चैवस्थितिःकार्यार्थसिद्धये १

द्विविधंकीर्त्यतेद्वैधंषाड्गुण्यगुणवेदिभिः ॥१६७॥

अर्थसम्पादनार्थंचपीड्यमानस्यशत्रुभिः १

साधुषुचपदेशार्थंद्विविधःसंश्रयःस्मृतः ॥१६८॥

यदाऽवगच्छेदायत्यामाधिक्यन्धुवमत्मानः १

तदात्वेचात्पिकाम्पीडान्तदासन्धिसमाश्रयेत् ॥१६९॥

- यदाप्रकृष्टामन्येतसर्वीस्तुप्रकृतीर्भृशम् १
 अत्युच्छ्रितन्तथात्मानन्तदाकुर्वीतवियहम् ॥१७०॥
 यदगमन्येतभावेनहृष्टम्पुष्टंवलंस्वकम् १
 परस्यविपरीतंचतदायायाद्रिपुम्प्रति ॥१७१॥
 यदातुस्यात्परिक्षीणोवाहनेनबलेनच १
 तदासीतप्रयत्नेनशनकैःसान्त्वयन्नरीन् ॥१७२॥
 मन्येतारिंयदाराजासर्वथाबलवत्तरम् १
 तदाद्विधाबलंकृत्वासाधयेत्कार्यमात्मनः ॥१७३॥
 यदापरबलानान्तुगमनीयतमोभवेत् १
 तदातुसंश्रयेत्क्षिप्रन्धार्म्मिकंबलिनंनृपम् ॥१७४॥
 नियहम्प्रकृतीनांचकुर्याद्योःरिबलस्यच १
 उपसेवेततन्नित्यंसर्वयत्नैर्गुर्यथा ॥१७५॥
 यदितत्रापिसम्पश्येद्दोषंसंश्रयकारितम् १
 मुयुञ्जमेवतत्रापिनिर्विशंकःसमाचरेत् ॥१७६॥
 सर्वोपायेस्तथाकुर्यान्नीतिज्ञःपृथिवीपतिः १
 यथाभ्याभ्यधिकानस्युर्मित्रोदासीनशत्रवः ॥१७७॥
 आयतिसर्वकार्यीणान्तदात्वंचविचारयेत् १
 अतीतानांचसर्वेषांगुणदोषौचतन्वतः ॥१७८॥

- आयत्यांगुणदोषज्ञस्तदात्वेक्षिप्रनिश्चयः १
- अतीतेकार्यशेषज्ञःशत्रुभिर्नाभिभूयते ॥१७९॥
- यथैनन्नाभिसन्दध्युर्मित्रोदासीनशत्रवः १
- तथासर्वसंविदध्यादेःसामासिकोनयः ॥१८०॥
- यदातुयानमातिष्ठेदरिराष्ट्रम्प्रतिप्रभुः १
- तदाग्नेनविधानेनयायादरिपुरंशनैः ॥१८१॥
- मार्गशीर्षेषुभेमासियायाद्यात्रामहीपतिः १
- फाल्गुनंवाज्यचैत्रंवामासौप्रतियथाबलम् ॥१८२॥
- अन्येष्वपितुकालेषुयदापश्येद्भुवंजयम् १
- तदायायाद्विगृह्यैवयसनेचोत्थितेरिपोः ॥१८३॥
- कृत्वाविधानम्भूलेतुयात्रिकंचयथाविधि १
- उपगृह्यास्पदंचैवचारान्सम्यग्विधायच ॥१८४॥
- संशोध्यत्रिविधंमार्गंषड्विधंचबलंस्वकम् १
- साम्परायिककल्पेनयायादरिपुरंशनैः ॥१८५॥
- शत्रुसेविनिमित्रेचगूढेयुक्ततरोभवेत् १
- गतप्रत्यागतेचैवसहिकृष्टतरोरिपुः ॥१८६॥
- दण्डयूहेनतन्मार्गयायानुशकटेनवा १
- वराहमकराभ्यांवासूच्यावागरूडेनवा ॥१८७॥

- यतश्चभयमाशंकेत्ततोविस्तारयेद्वलम् १
- पद्मेनचैवग्रहेननिविशेतसदास्वयम् ॥१८८॥
- सेनापतिबलाध्यक्षोसर्वदिक्षुनिवेशयेत् १
- यतश्चभयमाशंकेत्प्राचीन्तांकल्पयेद्विशम् ॥१८९॥
- गुल्मांश्चस्थापयेद्दाप्तान्कृतसंज्ञान्समन्ततः १
- स्थानेयुद्धेचकुशलानभीरून्विकारिणः ॥१९०॥
- संहतान्योधयेदल्पान्कामंविस्तारयेद्बहून् १
- सूच्यावज्जेणचैवैतान्ग्रहेनग्रहययोधयेत् ॥१९१॥
- स्यन्दनाश्वैस्समेयुध्येदनूपेनौद्विपैस्तथा १
- वृक्षगुल्मावृतेचापैरसिचर्मीयुधैःस्थले ॥१९२॥
- कुरुक्षेत्रांश्चमत्स्यांश्चपंचालाञ्चूरमेनजान् १
- दीर्घास्त्रघूंश्चैवनरानयानीकेषुयोधयेत् ॥१९३॥
- प्रहर्षयेद्वलंग्रहतांश्चसम्यक्परीक्षयेत् १
- चेष्टाश्चैवविजानीयादरीन्योधयतामपि ॥१९४॥
- उपरुध्यारिमासीतराष्ट्रं चास्योपपीडयेत् १
- दूषयेच्चास्यसततंयवसान्नोदकेन्धनम् ॥१९५॥
- भिन्द्याच्चैवतडागानिप्राकारपरिखास्तथो १
- समवस्कन्दयेच्चैनंरात्रौवित्रासयेत्तथा ॥१९६॥

- उपजप्यानुपजपेद्ध्येतैवचतत्कृतम् १
युक्तेचदैवेयुध्येतजयप्रेप्सुरपेतभीः ॥१९७॥
साम्नादानेनभेदेनसमस्तैरथवापृथक् १
विजेतुम्प्रयतेतारीन्नयुद्धेनकदाचन ॥१९८॥
अनित्योविजयोयस्माद्दृश्यतेयुध्यमानयोः १
पराजयश्चसंग्रामेतस्माद्युद्धंविवर्जयेत् ॥१९९॥
त्रयाणामप्युपायानाम्पूर्वोक्तानामसम्भवे १
तथायुध्येतसम्पन्नोविजयेतरिपून्यथा ॥२००॥
जित्वासम्पूजयेद्देवान्ब्राह्मणांश्चैवधार्मिकान् १
प्रदद्यात्परिहारांश्चख्यापयेदभयानिच ॥२०१॥
सर्वेषान्तुविदित्वैषांसमासेनचिकीर्षितम् १
स्थापयेत्तत्रतद्वंश्यंकुर्याच्चसमयक्रियाम् ॥२०२॥
प्रमाणानिचकुर्वीततेषान्धर्म्यान्यथोदितान् १
रत्नैश्चपूजयेदेनम्प्रधानपुरुषैःसह ॥२०३॥
आदानमप्रियकरन्दानंचप्रियकारकम् १
अभीषितानामर्थानां कालेयुक्तम्प्रशस्यते ॥२०४॥
सर्वकर्मैदमायतंविधानेदैवमानुषे १
तयोर्दैवमचिन्त्यन्तुमानुषेविद्यतेक्रिया ॥२०५॥

- भूवाऽपिब्रजेद्युक्तःसन्धिकृत्वाप्रयत्नतः १
 मित्रं हिरण्यभूमिं वा सम्पश्यंस्त्रिविधम्फलम् ॥२०६॥
 पार्थिण्याहं च सम्प्रेक्ष्य तथा क्रन्दं च मण्डले १
 मित्रादथाप्य मित्राद्यायात्राफलमवाप्नुयात् ॥२०७॥
 हिरण्यभूमि सम्प्राप्त्या पार्थिवो न तथैधते १
 यथा मित्रं ध्रुवं लब्ध्वा कृशमप्यायति क्षमम् ॥२०८॥
 धर्मज्ञं च कृतज्ञं च तुष्टप्रकृतिमैव च १
 अनुरक्तं स्थिरारम्भं लघुमित्रं प्रशस्यते ॥२०९॥
 प्राज्ञं कुलीनं शूरं च दक्षन् दातारमेव च १
 कृतज्ञं धृतिमन्तं च कष्टमाहुररिम्बुधाः ॥२१०॥
 आर्यतापुरुषज्ञानं शौर्यं करुणवेदिता १
 स्थौललक्ष्यं च सततमुदासीनगुणोदयः ॥२११॥
 क्षेम्यांसस्य प्रदानित्यम्पशुवृद्धिकरोमपि १
 परित्यजेन्नृपो भूमिमात्मार्यमविचारयन् ॥२१२॥
 आपदर्थं न्धनं रक्षेद्द्वारान् रक्षेन्नैरपि १
 आत्मानं सततं रक्षेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥२१३॥
 सहस्रैः समुत्पन्नाः प्रसमीक्ष्यापदोभृशम् १
 संयुक्तांश्च वियुक्तांश्च सर्वोपायान्सृजेद्बुधः ॥२१४॥

उपेतारमुपेयंचसर्वोपायांश्चकृत्स्नशः १

एतत्त्रयंसमाश्रित्यप्रयतेतार्थसिद्धये ॥२१५॥

एवंसर्वमिदं राजासहसन्मंत्र्यमंत्रिभिः १

बायाम्याप्लुत्यमध्याह्नेभोक्तुमन्तःपुरंविशेत् ॥२१६॥

तत्रात्मभूतैःकालक्षैरहार्यैःपरिचारकैः १

सुपरीक्षितमन्नाद्यमद्यान्मंत्रैर्विषापहैः ॥२१७॥

विषघ्नैरगदैश्चास्यसर्वद्रव्याणियोजयेत् १

विषघ्नानिचरत्नानिनियतोधारयेत्सदा ॥२१८॥

परीक्षिताःस्त्रियश्चैनंयजनोदकधूपनैः १

वेषाभरणसंशुद्धाःस्पृशेयुःसुसमाहिताः ॥२१९॥

एवमप्रयत्नंकुर्वीतियानशय्यासनाशने १

स्नानेप्रसाधनेचैवसर्वालंकारकेषुच ॥२२०॥

भुक्तवान्विहरेच्चैवस्त्रीभिरन्तःपुरेसह १

विद्वृत्यतुयथाकालम्पुनःकार्य्याणिचिन्तयेत् ॥२२१॥

अलंकृतश्चसम्पश्येदायुधीयम्पुनर्जनम् १

वाहनानिचसर्वाणिशस्त्राण्याभरणानिच ॥२२२॥

सन्ध्यांचोपास्यशृणुयादन्तर्वेश्मनिशस्त्रभृत् १

रहस्याख्यायिनांचैवप्रणिधीनांचवेष्टितम् ॥२२३॥

गत्वाकक्षान्तरन्त्वन्यत्समनुज्ञाप्यतंजनम् १
 प्रविशेद्भोजनार्थं वस्त्रावृतोऽन्तःपुरम्पुनः ॥२२४॥
 तत्रभुक्त्वापुनः किञ्चित्त्र्यर्घ्यघोषैः प्रहर्षितः १
 संविशेत्तु यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतक्लमः ॥२२५॥
 एतद्विधानमातिष्ठेद्दरोगः पृथिवीपतिः १
 अस्वस्थः सर्वमेतत्तु भृत्येषु विनियोजयेत् ॥२२६॥

॥ इति मानवेधर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायाम् ॥

॥ राजधर्मो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायानष्टमोऽध्यायः ॥

यवहारान्दिदृक्षुस्तुब्राह्मणेःसहपार्थिवः १

मंत्रज्ञैर्मन्त्रिभिश्चैवविनीतःप्रविशेत्सभाम् ॥१॥

तत्रासीनःस्थितोवापिपाणिमुद्यम्यदक्षिणम् १

विनीतवेषाभरणःपश्येत्कार्याणिकार्यिणाम् ॥२॥

प्रत्यहन्देशदृष्टैश्चशास्त्रदृष्टैश्चेतुभिः १

अष्टादशसुमार्गेषुनिबद्धानिपृथक्पृथक् ॥३॥

तेषामाद्यमृणादानन्निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः १

सम्भूयचसमुत्थानन्दतस्यानपकर्मच ॥४॥

वेतनस्यैवचादानंसंचिदश्चयतिक्रमः १

क्रयविक्रयानुशयोविवादःस्वामिपालयोः ॥५॥

सीमाविवादधर्मश्चपारुषेदण्डवाचिके १

स्तेयंचसाहसंचैवस्त्रीसंग्रहणमेवच ॥६॥

स्त्रीपुन्धर्मोविभागश्चदूतमाह्वयएवच १

पदान्यष्टादशैतानिव्यवहारस्थिताविह ॥७॥

एषुस्थानेषुभूयिष्ठंविवादंचस्तानृणाम् १
 धर्मशास्वतमाश्रित्यकुर्यात्कार्यविनिर्णयम् ॥८॥
 यदात्रयन्नकुर्यात्तुनृपतिःकार्यदर्शनम् १
 तदानियुंज्याद्विद्वांसम्ब्राह्मणंकार्यदर्शने ॥९॥
 सोऽस्यकार्याणिसम्पश्येत्सभ्यैरेवत्रिभिर्वृतः १
 सभामेवप्रविश्याम्यामासीनःस्थितएववा ॥१०॥
 यस्मिन्देशेनिषीदन्तिविप्रावेदविदस्त्रयः १
 राज्ञश्चाधिकृतोविद्वान्ब्रह्मणस्तांसभांविदुः ॥११॥
 धर्म्मोविद्वत्स्वधर्म्मेणसभांयत्रोपतिष्ठते १
 शल्यंचास्यनकृन्तन्तिविद्वास्तत्रसभासदः ॥१२॥
 सभांवानप्रवेष्टव्यंवक्तव्यंवासमंजसम् १
 अब्रुवन्विब्रुवन्वाग्पिनरोभवतिकित्विषी ॥१३॥
 यत्रधर्म्मोऽल्पधर्म्मेणसत्यंयत्रानृतेनच १
 हन्यतेप्रेक्ष्यमाणानांहतास्तत्रसभासदः ॥१४॥
 धर्म्मेऽवहतोहन्तिधर्म्मोरक्षन्तिरक्षितः १
 तस्माद्धर्म्मेनहन्तयोमानोधर्म्मेहतोऽबधीत् ॥१५॥
 वृषोहिभगवान्धर्मस्तस्ययःकुरुतेऽलम् १
 वृषलन्तंविदुर्देवास्तस्माद्धर्म्मेन्नलोपयेत् ॥१६॥

एकएवसुहृद्भर्मीनिधनेऽप्यनुयातियः १

शरीरेणसमन्नाशंसर्वमन्यद्विगच्छति ॥१७॥

पादोऽधर्मस्यकर्त्रीरम्पादःसाक्षिणमृच्छति १

पादस्सभासदस्सर्वान्पादोराजानमृच्छति ॥१८॥

राजाभवत्यनेनास्तुमुच्यन्तेचसभासदः १

एनोगच्छतिकर्तारन्निन्दार्होयत्रनिन्द्यते ॥१९॥

जातिमात्रोपजीवीवाकामस्याद्वासणब्रुवः १

धर्मप्रवक्तानृपतेर्नतुशूद्रःकथंचन ॥२०॥

यस्यशूद्रस्तुकुरुतेराज्ञोधर्मविवेचनम् १

तस्यसीदतितद्राष्ट्रम्पंकोगौरिवपश्यतः ॥२१॥

यद्राष्ट्रंशूद्रभूयिष्ठंनास्तिकाक्रान्तमद्विजम् १

विनश्यत्याशुतत्कृत्स्नन्दुर्भिक्षयाधिपीडितम् ॥२२॥

धर्मासनमधिष्ठायसंतीतांगःसमाहितः १

प्रणम्यलोकपालेभ्यःकार्यदर्शनमारभेत् ॥२३॥

अर्थानर्थावुभौबुद्धाधर्माधर्मौचिकेवलौ १

वर्णक्रमेणसर्वाणिपश्येत्कार्याणिकार्यिणाम् ॥२४॥

वास्तेर्विभावयेत्पिंगेर्भावमन्तर्गतंनृणाम् १

स्वरवर्णेगिताकारेश्चक्षुषावेष्टितेनच ॥२५॥

आकारैरिङ्गितैर्गत्याचेष्टयाभाषितेनच १
 नेत्रवक्त्रविकारेष्वगृह्यतेऽन्तर्गतम्भनः ॥२६॥
 बालदायादिकंरिक्थन्तावद्राजाऽनुपालयेत् १
 यावत्सस्यात्सभावृत्तोयावच्चातीतशेषवः ॥२७॥
 वशाऽपुत्रासुचैवंस्याद्रक्षणनिष्कुलासुच १
 पतिव्रतासुचस्त्रीषुविधवास्वातुरासुच ॥२८॥
 जीवन्तीनान्तुतासांयेतद्धरेयुःस्वबान्धवाः १
 ताञ्छिथ्याच्चौरदण्डेनधार्मिकःपृथिवीपतिः ॥२९॥
 प्रणष्टस्वामिकंरिक्थंराजात्र्यब्दन्निधापयेत् १
 अर्वाक्त्र्यब्दाद्धरेत्स्वामीपरेणनृपतिर्हरेत् ॥३०॥
 ममेदमितियोब्रूयात्सोऽनुयोज्योयथाविधि १
 संवाद्यरूपसंख्यादीन्स्वामीतद्व्यमर्हति ॥३१॥
 अवेद्यानोनष्टस्यदेशकालंचतत्त्वतः १
 वर्णरूपम्प्रमाणंचतत्समन्दण्डमर्हति ॥३२॥
 आददीताथषड्भागम्प्रणष्टाधिगतान्पुः १
 दशमन्द्वादशंवाऽपिसतान्धर्ममनुस्मरन् ॥३३॥
 प्रणष्टाधिगतन्द्रयन्तिष्ठेद्युक्तैरधिष्ठितम् १
 यांस्तत्रचौरान्गृहीयात्तान्नाजेभेनघातयेत् ॥३४॥

- ममायमितियोब्रूयान्निधिंसत्येनमानवः १
- तस्याददीतषड्भागंराजाद्वादशमेववा ॥३५॥
- अनृतन्तुवदन्दण्ड्यःस्ववित्तस्यांशमष्टमम् १
- तस्यैववानिधानस्यसंख्यायाल्पीयसींकलाम् ॥३६॥
- विद्वांस्तुब्राह्मणोदृष्ट्वापूर्वोपनिहितन्निधिम् १
- अशेषतोऽप्याददीतसर्वस्याधिपतिर्हिसः ॥३७॥
- यन्तुपश्येन्निधिंराजापुराणंनिहितंक्षितौ १
- तस्माद्विजेभ्योदत्वार्द्धमर्द्धकोषेप्रवेशयेत् ॥३८॥
- निधीनान्तुपुराणानान्धातूनामेवचक्षितौ १
- अर्द्धभायक्षणाद्राजाभूमेरधिपतिर्हिसः ॥३९॥
- दातव्यंसर्ववर्णेभ्योराज्ञाचौरैर्हृतन्धनम् १
- राजातदुपयुंजानश्चौरस्याप्नोतिकित्विषम् ॥४०॥
- जातिजानपदान्धर्माञ्छ्रेणीधर्माश्चधर्मवित् १
- समीक्ष्यकुलधर्माश्चस्वधर्ममप्रतिपादयेत् ॥४१॥
- स्वानिकर्माणिकुर्वीणादूरेसन्तोऽपिमानवाः १
- प्रियाभवन्तिलोकस्यस्वेस्त्रेकर्मण्यवस्थिताः ॥४२॥
- नोत्पादयेत्स्वयंकार्यंराजानाप्यस्यपूरुषः १
- नचप्रापितमन्येनयसेदर्थकथंचन ॥४३॥

- यथानयंत्यसृक्पातैर्मृगस्यमृगयुःपदम् १
 नयेतथाऽनुमानेनधर्मस्यनृपतिःपदम् ॥४४॥
 सत्यमर्थंचसम्पश्येदात्मानमथसाक्षिणः १
 देशंरूपंचकालंचव्यवहारविधौस्थितः ॥४५॥
 सद्भिराचरितंयत्स्याद्भार्मिकैश्चद्विजातिभिः १
 तद्देशकुलजातीनामविरुद्धमप्रकल्पयेत् ॥४६॥
 अधमणीर्थसिद्धर्थमुत्तमर्णेनचोदितः १
 दापयेद्भनिकस्यार्थमधमणीद्विभावितम् ॥४७॥
 यैर्यैरूपायैरर्थस्वम्प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः १
 तैस्तैरूपायैःसंगृह्यदापयेदधमर्णिकम् ॥४८॥
 धर्मेणव्यवहारेणच्छलेनाचरितेनच १
 प्रयुक्तंसाधयेदर्थमपंचमेनबलेनच ॥४९॥
 यःस्वयंसाधयेदर्थमुत्तमर्णोऽधमर्णिकात् १
 नसराज्ञप्रभियोक्तव्यःस्वकंसंसाधयन्धनम् ॥५०॥
 अर्थेऽपवयमानन्तुकरणेनविभावितम् १
 दापयेद्भनिकस्यार्थंन्दणउलेशंचशक्तिः ॥५१॥
 अपह्नवेऽधमर्णस्यदेहीत्युक्तस्यसंसदि १
 अभियोक्तादिशेद्देश्यंकरणंवाऽन्यदुद्दिशेत् ॥५२॥

- अदेश्यं यच्च दिशति निर्दिश्यापद्गते च यः १
- यच्चाधरोत्तरानर्थान् विगीतान्नावबुध्यते ॥५३॥
- अपदिश्यापदेश्यं च पुनर्यस्त्वपधावति १
- सम्यक्प्रणिहितं चार्थम्पृष्टः सन्नाभिनन्दति ॥५४॥
- असम्भाषे साक्षिभिश्च देशे सम्भाषते मिथः १
- निरूच्यमानम्प्रश्नं च नेच्छेद्यच्चापि निष्पतेत् ॥५५॥
- ब्रूहीत्युक्तञ्च न ब्रूयादुक्तं च न विभावयेत् १
- न च पूर्वापरं विद्यात्तस्मादर्थोत्सहीयते ॥५६॥
- साक्षिणः सन्ति मेत्युक्त्वादिशेत्युक्तो दिशेन्नयः १
- धर्मस्थः कारणैरेतैर्हीनन्तमपि निर्दिशेत् ॥५७॥
- अभियोक्तान् चेद्ब्रूयादध्योदण्ड्यश्च धर्मतः १
- न चेत्त्रिपक्षात्प्रब्रूयाद्धर्मप्रतिपराजितः ॥५८॥
- यो यावन्निद्रुवीतार्थमिथ्यायावति वा वदेत् १
- तौ नृपेण सधर्मज्ञो दाप्यो तद्विगुणन्दमम् ॥५९॥
- पृष्टोऽप्ययमानस्तु कृतावस्थो धनैषिणा १
- त्र्यवरेः साक्षिभिर्भायो नृपब्राह्मणसन्निधौ ॥६०॥
- या दृशा धनिभिः कार्या व्यवहारेषु साक्षिणः १
- ता दृशान्सम्प्रवक्ष्यामि यथावाच्यमृतं च तेः ॥६१॥

- गृहिणःपुत्रिणोमौलाःक्षत्रविदशूद्रयोनयः १
 अर्थ्युक्ताःसाक्ष्यमर्हन्तिनयेकेचिदनापदि ॥६२॥
 आप्ताःसर्वेषुवर्णेषुकार्यीःकार्येषुसाक्षिणः १
 सर्वधर्मविदोऽनुब्धाविपरीतास्तुवर्जयित् ॥६३॥
 नार्थसम्बन्धिनोनाप्तानसहायानवैरिणः १
 नदृष्टदोषाःकर्तव्यानयाध्यातीनदूषिताः ॥६४॥
 नसाक्षीनृपतिःकार्योऽनकारूककुशीलवौ १
 नश्रोत्रियोनलिंगस्थोनसंगेभ्योविनिर्गतः ॥६५॥
 नाध्यधीनोनवक्तव्योनदस्युर्नविकर्मकृत् १
 नवृद्धोनशिशुर्नैकोनान्त्योनविकलेन्द्रियः ॥६६॥
 नातर्त्तोनमत्तोनोन्मत्तोनशुनृष्णोपपीडितः १
 नश्रमातर्त्तोनकामातर्त्तोनक्रुद्धोनापितस्करः ॥६७॥
 स्त्रीणांसाक्ष्यंस्त्रियःकुर्युर्द्विजानांसद्भाद्रिजाः १
 शूद्राश्चसन्तःशूद्राणामन्त्यानामन्त्ययोनयः ॥६८॥
 अनुभावीलुयःकश्चित्कुर्यात्साक्ष्यंविवाद्भिनाम् १
 अन्तर्वेश्मन्यरण्येवाशरीरस्यापिचात्यये ॥६९॥
 स्त्रियाऽप्यसम्भवेकार्यम्बालेनस्थविरेणवा १
 शिथेणबन्धुनावाऽपिदासेनभृतकेनवा ॥७०॥

- बालवृद्धातुराणांचसाक्ष्येषुवदताम्मुषा १
 जानीयादस्थिरांवाचमुत्सिक्तमनसान्तया ॥७१॥
 साहसेषुचसर्वेषुस्तेयसंयहणेषुच १
 वाग्दण्डयोश्चपारुथेनपरीक्षेतसाक्षिणः ॥७२॥
 बहुत्वम्परिगृह्णीयात्साक्षिद्वैधेनराधिपः १
 समेषुतुगुणोत्कृष्टान्गुणिद्वैधेद्विजोत्तमान् ॥७३॥
 समक्षदर्शनात्साक्ष्यंश्रवणाच्चैवसिध्यति १
 तत्रसत्यंब्रुवन्साक्षीधर्म्मार्थाभ्यान्नहीयते ॥७४॥
 साक्षीदृष्टश्रुतादन्यद्विब्रुवन्नार्यसंसदि १
 अवाङ्मरकमभ्येतिप्रेत्यस्वगीच्चहीयते ॥७५॥
 यत्रानिबद्धोऽपीक्षेतशृणुयाद्वाऽपिकिंचन १
 पृष्ठस्तत्रापितडूयाद्यथादृष्टंयथाश्रुतम् ॥७६॥
 एकोऽनुबध्यस्तुसाक्षीस्याद्वत्यःशुच्योऽपिनस्त्रियः १
 स्त्रीबुद्धेरस्थिरत्वात्तुदोषैश्चान्येऽपियेवृताः ॥७७॥
 स्वभावेनैवयडूयुस्तद्वास्त्रंयावहारिकम् १
 अतोयदन्यद्विब्रूयुर्धर्म्मार्थान्तदपार्थकम् ॥७८॥
 सभान्तःसाक्षिणःप्राप्तानर्थिप्रत्यर्थिऽग्निधौ १
 प्राड्विवाकोऽनुयुंजीतविधिनाग्नेनसान्त्वयन् ॥७९॥

यद्वयोरनयोर्वेत्यक्रार्थेऽस्मिन्वेष्टितमिथः १

तद्वृतसर्वसत्येनयुष्माकंलत्रसाक्षिता ॥८०॥

सत्यंसाक्ष्येब्रुवन्साक्षीलोकतान्प्रोतिपुष्कलान् १

इहचानुत्तमांकीर्तिर्निवागेषाब्रह्मपूजिता ॥८१॥

साक्ष्येऽनृतं वदन्पाशैर्बध्यतेवारुणैर्भृशम् १

विवशःशतमाजातीस्तस्मात्साक्ष्यं वदेद्वृतम् ॥८२॥

सत्येनपूयतेसाक्षीधर्मःसत्येनवर्द्धते १

तस्मात्सत्यंहिवक्तव्यं सर्ववर्णेषुसाक्षिभिः ॥८३॥

आत्मैवसत्त्वात्मनःसाक्षीगतिरात्मातथात्मनः १

माज्वमंस्थाःस्वमात्मानंनृणांसाक्षिणमुत्तमम् ॥८४॥

मन्यन्तेवैपापकृतोनकश्चित्पश्यतीतिनः १

तांस्तुदेवाःप्रपश्यन्तिस्वस्यैवान्तरपूरुषः ॥८५॥

द्यौर्भूमिरापोहृदयंचन्द्राकीर्णयमानिलाः १

रात्रिःसन्ध्येचधर्मश्चवृत्तज्ञाःसर्वदेहिनाम् ॥८६॥

देवब्राह्मणसान्निध्येसाक्ष्यमपृच्छेद्वृतं द्विजान् १

उदङ्मुखान्प्राङ्मुखान्वापूर्वीह्नेवैशुचिःशुचीन् ॥८७॥

ब्रूहीतिब्राह्मणमपृच्छेत्सत्यम्ब्रूहीतिपार्थिवम् १

गोवीजकांचनैर्वैश्वंशूद्रं सर्वैस्तुपातकैः ॥८८॥

ब्रह्मघ्नोयेस्मृतालोकायेचस्त्रीबालघातिनः १
 मित्रद्रुहःकृतघ्नस्यतेतेस्युर्बुवतोमृषा ॥८९॥
 जन्मप्रभृतियत्किंचित्पुण्यम्भद्रत्वयाकृतम् १
 ततैसर्वशुनोगच्छेद्यदिब्रूयास्त्वमन्यथा ॥९०॥
 एकोऽहमस्मीत्यात्मानंयत्त्वंकल्याणमन्यसे १
 नित्यंस्थितस्तेहृद्वेषपुण्यपापेक्षितामुनिः ॥९१॥
 यमोवैवस्वतोदेवोयस्तवैषहृदिस्थितः १
 तेनचेदविवादस्तेमागंगाग्माकुरुनगमः ॥९२॥
 नग्नोमुण्डःकपालेनभिक्षार्थीक्षुत्पिपासितः १
 अन्धःशत्रुकुलंगच्छेद्यःसाक्ष्यमनृतंवदेत् ॥९३॥
 अवाक्शिरास्तमस्यन्धेकिल्विषीनरकंव्रजेत् १
 यःप्रश्नंवितथम्ब्रूयात्पृष्ठःसन्धर्मनिश्चये ॥९४॥
 अन्धोमत्स्यानिवाप्नोतिसनरःकंटकैःसह १
 योभाषतेऽर्थवैकल्पमप्रत्यक्षंसंभंगतः ॥९५॥
 यस्यविद्वान्हिषदतःक्षेत्रज्ञोनाभिंशंकते १
 तस्मान्नदेवाःश्रेयांसंलोकेन्यम्पुरुषंविदुः ॥९६॥
 यावतोबान्धवान्यस्मिन्नुहन्तिसाक्ष्येऽनृतंवदन् १
 तावतःसंख्ययातस्मिन्मृणुसौम्यानुपूर्वशः ॥९७॥

- पंचपश्वनृतेहन्तिदशहन्तिगवानृते १
 शतमश्वानृतेहन्तिहस्रम्पुरुषानृते ॥९८॥
 हन्तिजातानजातांश्चहिरण्यार्थेनृतंवदन् १
 सर्वभूम्यनृतेहन्तिमास्मभूम्यनृतंवदीः ॥९९॥
 अप्सुभूमिवदित्याहुःस्त्रीणाम्भोगेचमैशुने १
 अशेषुचैवरत्नेषुसर्वेष्वशमयेषुच ॥१००॥
 एतान्दोषानवेक्ष्यत्वंसर्वाननृतभाषणे १
 यथाश्रुतंयथादृष्टंसर्वमेवाजसावद ॥१०१॥
 गोरक्षकान्वाणिजिकांस्तथाकारुकुशीलवान् १
 प्रैथान्वाहुषिकांश्चैवविप्रान्शूद्रवदाचरेत् ॥१०२॥
 तद्वदन्धर्मतोऽर्थेषुजानन्नप्यन्यथानरः १
 नस्वर्गाच्च्यवतेलोकाद्देवींवाचंवदन्तिताम् ॥१०३॥
 शूद्रविद्वक्षत्रविप्राणायत्रर्तौभवेद्वधः १
 तत्रवक्तव्यमनृतन्तद्विसत्यांश्चिशिष्यते ॥१०४॥
 वाग्देवत्यैश्चरुभिर्यजेरंस्तेसरस्वतीम् १
 अनृतस्यैनसस्तस्यकुर्वीणानिष्कृतिम्पराम् ॥१०५॥
 कृष्माण्डैर्विपिजुहुयादृतमग्नौयथाविधि १
 उदित्युचावावारुण्यात्र्यचेनाद्देवतेनवा ॥१०६॥

- त्रिपक्षाद्ब्रुवन्साक्ष्यमृणादिषुनरोगदः १
- तद्व्याम्रान्पुन्यात्सर्वन्दशबन्धंचसर्वतः ॥१०७॥
- यस्य दृश्येत सप्ताहादुक्तवाक्यस्य साक्षिणः १
- रोगोऽग्निर्ज्ञातिमरणमृणन्दाप्योदमंचसः ॥१०८॥
- असाक्षिकेषुत्वर्थेषु मिथो विवदमानयोः १
- अविन्दंस्तत्त्वतस्सत्यंशपथेनापिलम्भयेत् ॥१०९॥
- महर्षिभिश्च देवैश्च कार्यार्थं शपथाः कृताः १
- वसिष्ठश्चापि शपथं शेपे पैयवने नृपे ॥११०॥
- न वृथा शपथं कुर्यात्स्वल्पेऽप्यर्थेन रोबुधः १
- वृथा हि शपथं कुर्वन्प्रेत्य चेह च नश्यति ॥१११॥
- कामिनीषु विवाहेषु गवाम्भक्ष्येतथेन्धने १
- ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथेनास्ति पातकम् ॥११२॥
- सत्येन शापयेद्विप्रं क्षत्रियं वा हन्यायुधैः १
- गोवीजकांचनैर्वैश्यं शूद्रं सर्वेस्तु पातकैः ॥११३॥
- अग्निं वा हारयेदेनमप्सु चैनन्निमज्जयेत् १
- पुत्रदारस्य वाऽप्येनं शिरांसि स्पर्शयेत्पृथक् ॥११४॥
- यमिद्धो न दहत्यग्निरापो नोन्मज्जयन्ति च १
- न चार्तिमृच्छति क्षिप्रं स ज्ञेयः शपथेषु चिः ॥११५॥

- वत्सस्यल्यभिस्तस्यपुराभ्रात्रायवीयसा १
- नाग्निर्ददाहरोमापिसत्येनजगतःस्पृशः ॥११६॥
- यस्मिन्यस्मिन्निवादेतुकौटसाक्ष्यंकृतम्भवेत् १
- तत्तत्कार्यंनिवर्तेतकृतंचाप्यकृतम्भवेत् ॥११७॥
- लोभान्मोहाद्भयान्मैत्रात्कामात्क्रोधात्तथैवच १
- अज्ञानाद्बालभावाच्चसाक्ष्यंवितथमुच्यते ॥११८॥
- एषामन्यतमेस्थानेयःसाक्ष्यमनृतंवदेत् १
- तस्यदण्डविशेषांस्तुप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥११९॥
- लोभात्सहस्रन्दण्ड्यस्तुमोहात्पूर्वन्तुसाहसम् १
- भयाद्द्वौमध्यमौदण्डौमैत्रात्पूर्वचतुर्गुणम् ॥१२०॥
- कामाद्दशगुणम्पूर्वक्रोधानुत्तिगुणम्परम् १
- अज्ञानाद्द्वेशतेपूर्णेबालिश्याच्छतमेवतु ॥१२१॥
- एतानाहुःकौटसाक्ष्येप्रोक्तान्दण्डान्मनीषिभिः १
- धर्मस्यास्यभिचारार्थमधर्मनियमायच ॥१२२॥
- कौटसाक्ष्यंतुकुर्वीणास्त्रीन्वर्णीन्धार्मिकोनृपः १
- प्रवासयेद्दण्डयित्वाब्राह्मणन्तुविवासयेत् ॥१२३॥
- दशस्थानानिदण्डस्यमनुःस्वायम्भुवोऽब्रवीत् १
- त्रिषुवर्णेषुयानिस्युरक्षतोब्राह्मणोव्रजेत् ॥१२४॥

- उपस्थमुदरं जिह्वाहस्तौपादौचपंचमम् १
- चक्षुर्नीसाचकर्णौचधनन्देहस्तथैवच ॥१२५॥
- अनुबन्धम्परिज्ञायदेशकालौचतत्त्वतः १
- सारापराधौचालोक्यदण्डं दण्ड्येषुपातयेत् ॥१२६॥
- अधर्मदण्डं नलोकेयशोघ्नं कीर्तिनाशनम् १
- अस्वर्ग्यं च परत्रापितस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥१२७॥
- अदण्डधान् दण्डयन् राजा दण्ड्यांश्चैवाप्यदण्डयन् १
- अयशोमहदाप्नोति नरकं चैव गच्छति ॥१२८॥
- वाग्दण्डं प्रथमं कुर्याद्भिद्दण्डं तदनन्तरम् १
- तृतीयन्धनदण्डं तु बध्दण्डमतः परम् ॥१२९॥
- बधेनापियदात्वेतान् नियहीतुं न शक्यात् १
- तदेषु सर्वमप्येतत्प्रयुंजीतचतुष्टयम् ॥१३०॥
- लोकसंयवहारार्थ्याः संज्ञाः प्रथिताभुवि १
- ताम्ररूप्यसुवर्णानान्ताः प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥१३१॥
- आलान्तरगतेभ्योनोयत्सूक्ष्मन्दृश्यते रजः १
- प्रथमन्तत्प्रमाणानां त्रसरेणुम्प्रचक्षते ॥१३२॥
- त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षेकापरिमाणतः १
- ताराजसर्षपस्तिन्नस्ते त्रयो गौरसर्षपः ॥१३३॥

- सर्वपाःषड्यवोमध्यस्त्रियवन्त्वेककृष्णलम् १
- पंचकृष्णलकोभाषस्तेसुवर्णस्तुषोडश ॥१३४॥
- पलंसुवर्णीश्चत्वारःपलानिधरणन्दश १
- त्रैकृष्णलेसमधृतेविज्ञेयोरौप्यमाषकः ॥१३५॥
- तेषोडशस्याद्वरणम्पुराणश्चैवराजतः १
- कार्षापणस्तुविज्ञेयस्ताम्रिकःकार्षिकःपणः ॥१३६॥
- धरणानिदशज्ञेयःशतमानस्तुराजतः १
- चतुःसौवर्णिकोनिष्कोविज्ञेयस्तुप्रमाणतः ॥१३७॥
- पणानान्देशतेसार्धेप्रथमःसाहसःस्मृतः १
- मध्यमःपंचविज्ञेयःसहस्रन्त्वेवचोत्तमः ॥१३८॥
- ऋणेदेयेप्रतिज्ञातेपंचकंशतमर्हति १
- अपद्मवेतद्विगुणन्तन्मनोरनुशासनम् ॥१३९॥
- वसिष्ठविहितांवृद्धिंसृजेद्विद्विविद्धिनीम् १
- अशीतिभागंगृह्णीयान्मासाद्वर्जुषिकःशते ॥१४०॥
- द्विकंशतंवागृह्णीयात्सतान्धर्ममनुस्मरन् १
- द्विकंशतंहिगृह्णानोनभवत्यर्थकित्विषी ॥१४१॥
- द्विकंत्रिकंचतुष्कंचपंचकंचशतंसमम् १
- मासस्यवृद्धिं गृह्णीयाद्वर्णानामनुपूर्वशः ॥१४२॥

- नत्वेवाधौसोपकारेकौसीदीवृद्धिमाप्नुयात् १
- नचाधेःकालसंरोधान्निसर्गोऽस्तिनविक्रयः ॥१४३॥
- नभोक्तयोबलादाधिर्भुजानोवृद्धिमुत्सृजेत् १
- भूत्येनतोषयेच्चैनमाधिस्तेनोन्यथाभवेत् ॥१४४॥
- आधिश्चोपनिधिश्चोभौनकालात्ययमर्हतः १
- अवहार्योभवेतान्तौदीर्घकालमवस्थितौ ॥१४५॥
- सम्प्रीत्याभुज्यमानानिननश्यन्तिकदाचन १
- धेनुरष्ट्रोवहन्नश्वोयश्चदम्यःप्रयुज्यते ॥१४६॥
- यत्किंचिद्दशवर्षाणिसन्निधौप्रेक्षतेधनी १
- भुज्यमानम्परैस्तृष्णीन्नसतल्लब्धुमर्हति ॥१४७॥
- अजउश्चेदपोगण्डोविषयेचास्यभुज्यते १
- भग्नन्तद्भवहारेणभोक्तातद्वयमर्हति ॥१४८॥
- आधिःसीमाबालधननिक्षेपोपनिधिःस्त्रियः १
- राजस्वंश्चोत्रियस्वंचनभोगेनप्रणश्यति ॥१४९॥
- यःस्वामिनान्ननुज्ञातमाधिभुङ्क्तेऽविचक्षणः १
- तेनार्जवृद्धिर्मोक्त्यातस्यभोगस्यनिष्कृतिः ॥१५०॥
- कुसीदवृद्धिर्द्वैगुण्यंनात्येतिसकृदाहृता १
- धान्यैसदेलवेवाखेनातिक्रामतिपंचताम् ॥१५१॥

- कृतानुसारादधिकाथतिरिक्तानसिध्यति १
 कुसीदपथमाहुस्सम्पंचकंशतमर्हति ॥१५२॥
 नातिसावत्सरींवृद्धिन्नचादृष्टाम्पुनर्हरेत् १
 चक्रवृद्धिःकालवृद्धिःकारिताकायिकाचया ॥१५३॥
 ऋणन्दातुमशक्तोयःकर्तुमिच्छेत्पुनःक्रियाम् १
 सदत्वानिर्जितांवृद्धिंकरणम्परिवर्तयेत् ॥१५४॥
 अदर्शयित्वातत्रैवहिरण्यम्परिवर्तयेत् १
 यावतीसम्भवेद्वृद्धिस्तावतीन्दातुमर्हति ॥१५५॥
 चक्रवृद्धिसमारूढोदेशकालयवस्थितः १
 अतिक्रामनूदेशकालौनतत्फलमवाप्नुयात् ॥१५६॥
 समुद्रयानकुशलादेशकालार्थदर्शिनः १
 स्थापयन्तितुयांवृद्धिंसातत्राधिगमम्प्रति ॥१५७॥
 योयस्यप्रतिभूस्तिष्ठेद्दर्शनायेहमानवः १
 अदर्शयन्सतन्तस्यप्रयच्छेत्स्वधनाद्यम् ॥१५८॥
 प्रातिभाथंवृथादानमाक्षिकंसौरिकंचयन्न १
 दण्डशुल्कावशेषंचनपुत्रोदातुमर्हति ॥१५९॥
 दर्शनप्रातिभाथेतुविधिःस्यात्पूर्वचोदितः १
 दानप्रतिभुविप्रेतेदायादानपिदापयेत् ॥१६०॥

अदातरिपुनर्दीताविज्ञातप्रकृतावृणम् १

पञ्चात्प्रतिभुविप्रेतेपरीप्सेत्केनहेतुना ॥१६१॥

निरादिष्टधनश्चेत्तुप्रतिभूः स्यादलन्धनः १

स्वधनादेवतद्दद्यान्निरादिष्टइतिस्थितिः ॥१६२॥

मत्तोन्मत्तार्ताध्यधीनैर्बालेनस्थविरेणवा १

असम्बद्धकृतश्चैवथवहारोनासध्यति ॥१६३॥

सत्यानभाषाभवतियद्यपिस्यात्प्रतिष्ठिता १

वहिर्ब्रह्माथतेधर्मीन्नियताद्भावहारिकात् ॥१६४॥

योगाधमनविक्रीतंयोगदानप्रतियहम् १

यत्रवाभ्युपधिम्पश्येत्तत्सर्वंविनिवर्तयेत् ॥१६५॥

ग्रहीतायदिनष्टः स्यात्कुटुम्बार्थेकृतोद्ययः १

दातव्यम्बान्धवैस्तत्स्यात्प्रविभक्तैरपिस्वतः ॥१६६॥

कुटुम्बार्थेऽध्यधीनोऽपिथवहारंयमाचरेत् १

स्वदेशेवाविदेशेवातंज्यायान्नविचालयेत् ॥१६७॥

बल्यइत्तम्बलाहुत्तम्बलाद्यच्चापिलेखितम् १

सर्वान्बलकृतानर्थानकृतान्मनुरब्रवीत् ॥१६८॥

त्रयः परार्थेक्लिश्यन्तिसाक्षिणः प्रतिभूः कुलम् १

चत्वारस्तूपचीयन्तेविप्रआढ्योवणिङ्मृगः ॥१६९॥

- अनादेयन्नाददीतपरिक्षीणोऽपिपार्थिवः १
 नचादेयंसमृद्धोऽपिसूक्ष्ममप्यर्थमुत्सृजेत् ॥१७०॥
 अनादेयस्यचादानादादेयस्यचवर्जनात् १
 दौर्बल्यंख्याप्यतेराज्ञःसप्रेत्येहचनश्यति ॥१७१॥
 स्वादानाद्वर्णसंसर्गाद्दुर्बलानांचरक्षणात् १
 बलंसंजायतेराज्ञःसप्रेत्येहचवर्जते ॥१७२॥
 तस्माद्यमश्चस्वामीस्वयंहित्वाप्रियाप्रिये १
 वर्तेतयाम्ययावृत्त्याजितक्रोधोजितेन्द्रियः ॥१७३॥
 यस्त्वधर्मेणकार्याणिमोहात्कुर्यान्नराधिपः १
 अचिरात्तन्दुरात्मानंवशेकुर्वन्तिशत्रवः ॥१७४॥
 कामक्रोधौतुसंयम्ययोऽधीन्धर्मेणपश्यति १
 प्रजास्तमनुवर्तन्तेसमुद्रमिवसिन्धवः ॥१७५॥
 यःसाधयन्तंछन्देनवेदयेद्धनिकंनृपे १
 सराज्ञातच्चतुर्भागन्दाप्यस्तस्यचतुर्जनम् ॥१७६॥
 कर्मणाऽपिसमंकुर्याद्धनिकायाधमर्णिकः १
 समोऽवकृष्टजातिस्तुदद्याच्छ्रेयस्तुतच्छनैः ॥१७७॥
 अनेनविधिनाराजामिथोविवदतान्नृणाम् १
 साक्षिप्रत्ययसिद्धानिकार्याणिसमतान्नयेत् ॥१७८॥

कुलजेवृत्तसम्पन्नेधर्मज्ञेसत्यवादिनि १

महापक्षेधनिन्याय्येनिक्षेपन्निक्षेपेद्बुधः ॥१७९॥

योयथानिक्षेपेद्वस्तेयमर्थयस्यमानवः १

सतथैवयहीतयोयथादायस्तथाग्रहः ॥१८०॥

योनिक्षेपंयाच्यमानोनिक्षेपुर्नप्रयच्छति १

सयाचःप्राद्विवाकेनतन्निःक्षेपुर्नसन्निधौ ॥१८१॥

साक्ष्यभावेप्रणिधिभिर्वयोरूपसमन्वितैः १

अपदेशैश्चसंन्यस्यहिरण्यन्तस्यतत्त्वतः ॥१८२॥

सयदिप्रतिपद्येतयथान्यस्तंयथाकृतम् १

नतत्रविद्यतेकिंचिद्यत्परैरभियुज्यते ॥१८३॥

तेषान्नदद्याद्यदितुतद्विरण्यंयथाविधि १

उभौनिगृह्यदाप्यःस्यादितिधर्मस्यधारणा ॥१८४॥

निक्षेपोपनिधीनित्यंमदेयौप्रत्यनन्तरे १

नश्यतोविनिपातेतावनिपातेत्वनाशिनौ ॥१८५॥

स्वयमेवतुयोदद्यान्मृतस्यप्रत्यनन्तरे १

नसराज्ञानियोक्तयोननिक्षेपुश्चबन्धुभिः ॥१८६॥

अच्छलेनैवचान्विच्छेत्तमर्थम्प्रीतिपूर्वकम् १

विचार्यतस्यवावृत्तंसाम्नेवपरिसाधयेत् ॥१८७॥

- निक्षेपेष्वेषु सर्वेषु विधिः स्यात्परिसाधने १
- समुद्रेनाप्नुयात्किञ्चिदितस्मान्नसंहरेत् ॥१८८॥
- चौरैर्हृतं जलेनोढमग्निनादग्धमेव वा १
- नदद्याद्यदितस्मात्सनसंहरति किञ्चन ॥१८९॥
- निक्षेपस्यापहर्तारमनिक्षेप्तारमेव च १
- सर्वैरुपायैरन्विच्छेच्छपथैश्चैव वैदिकैः ॥१९०॥
- यो निक्षेपन्नार्पयति यश्चानिक्षिप्ययाचते १
- तावुभौ चौरवच्छास्यौ दाप्यौ वा तत्समन्दमम् ॥१९१॥
- निक्षेपस्यापहर्तारन्तत्समन्दापयेद्दमम् १
- तथोपनिधिहर्तारमविशेषेण पार्थिवः ॥१९२॥
- उपधाभिश्च यः कश्चित्परद्रव्यं हरेन्नरः १
- स सहायः सहन्तव्यः प्रकाशं विविधैर्बधैः ॥१९३॥
- निक्षेपो यः कृतो येन यावांश्च कुलसन्निधौ १
- तावानेव स विज्ञेयो विब्रुवन् दण्डमर्हति ॥१९४॥
- मिथोदायः कृतो येन गृहीतो मिथ एव वा १
- मिथ एव प्रदातव्यो यथादायस्तथा ग्रहः ॥१९५॥
- निक्षिप्तस्य धनस्यैवम्प्रीत्योपनिहितस्य च १
- राजा विनिर्णयं कुर्यादक्षिण्वन्यासधारिणम् ॥१९६॥

विक्रीणीतेपरस्यस्वंयोऽस्वांभीस्वाम्यसम्मतः १

नतन्नयेतसाक्ष्यन्तुस्तेनमस्तेनमानिनम् ॥१९७॥

अवहाय्योभिवेच्चैवसान्वयःषट्शतन्दमम् १

निरन्वयोऽनपसरःप्राप्तःस्याच्चौरकित्विषम् ॥१९८॥

अस्वामिनाकृतोयस्तुदायोविक्रयएववा १

अकृतःसतुविज्ञेयोयवहारेयथास्थितिः ॥१९९॥

सम्भोगोदृश्यतेयत्रनदृश्येतागमःक्वचित् १

आगमःकारणन्तत्रनसम्भोगइतिस्थितिः ॥२००॥

विक्रयाद्योधनंकिंचिद्दृष्टीयात्कुलसन्निधौ १

क्रयेणसविशुद्धंहिन्यायतोलभतेधनम् ॥२०१॥

अथमूलमनाहार्यमप्रकाशक्रयशोधितः १

अदण्ड्योमुच्यतेराज्ञानाष्टिकोलभतेधनम् ॥२०२॥

नान्यदन्येनसंसृष्टरूपंविक्रयमर्हति १

नच्चासारंनचन्यूनन्नदूरेनतिरोहितम् ॥२०३॥

अन्यांचेद्दृश्यित्कान्यावोदुःकन्याप्रदीयते १

उभेतेएकशुल्केनवहेदित्यब्रवीन्मनुः ॥२०४॥

नोन्मत्तायानकुष्ठिन्यानचयास्पृष्टमैशुभा १

पूर्वदोषानभिख्याप्यप्रदातादण्डमर्हति ॥२०५॥

- ऋत्विग्यदिवृतोयज्ञेस्वकर्मपरिहापयेत् १
 तस्यकर्म्मनुरूपेणदेयोऽशःसहकर्तृभिः ॥२०६॥
 दक्षिणासुचदत्तासुस्वकर्मपरिहापयन् १
 कृत्स्नमेवलभेतांशमन्येनैवचकारयेत् ॥२०७॥
 यस्मिन्कर्मणि यास्तुस्युरूक्ताःप्रत्यंगदक्षिणाः १
 सएवताआददीतभजेरन्सर्वएववा ॥२०८॥
 रथंहरेतचाध्वर्युर्ब्रह्माधानेचवाजिनम् १
 होतावाऽपिहरेदश्वमुद्गाताचाप्यनःक्रये ॥२०९॥
 सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्धेनार्द्धिनोऽपरे १
 तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थीशाश्चपादिनः ॥२१०॥
 सम्भूयस्वानिकर्माणिकुर्वद्भिरिहमानवैः १
 अनेनविधियोगेनकर्तृयांशप्रकल्पना ॥२११॥
 धर्मार्थयेनदत्तंस्यात्कस्मैचिद्याचतेधनम् १
 पञ्चाञ्चनतथातत्स्यान्नदेयस्तस्यतद्भवेत् ॥२१२॥
 यदि संसाधयेत्तनुदपील्लोभेनवापुनः १
 राज्ञादाप्यःसुवर्णस्यान्नस्यस्तेयस्यनिष्कृतिः ॥२१३॥
 दत्तस्येषोदिताधर्म्याथथावदनपक्रिया १
 अतुड्भ्रम्प्रवक्ष्यामिवेतनस्यानपक्रियाम् ॥२१४॥

भृतो नार्तो न कुर्याद्योदपीत्कर्मयथोदितम् १

सदण्डः कृष्णलान्यष्टौ न देयं चास्य वेतनम् ॥२१५॥

आर्तस्तु कुर्यात्सुस्थः स न्यथा भाषितमादितः १

स दीर्घस्यापि कालस्य तत्त्वभेतैव वेतनम् ॥२१६॥

यथोक्तमार्तः सुस्थो वायस्तत्कर्म न कारयेत् १

न तस्य वेतनं देयमल्पो न स्यापि कर्मणः ॥२१७॥

एष धर्म्मोऽखिलेनोक्तो वेतनादानकर्मणः १

अत उर्ध्वं प्रवक्ष्यामि धर्म्मसमयभेदिनाम् ॥२१८॥

यो यामदेशसंघानां कृत्वा सत्येन संविदम् १

विसंवदेन्न रोलोभात्तं राष्ट्राद्विप्रवासयेत् ॥२१९॥

निगृह्य दापयेच्चैनं समययभिचारिणम् १

चतुःसुवर्णान् षष्पिष्काञ्छतमानं च राजतम् ॥२२०॥

एतद्दण्डविधिं कुर्याद्भार्मिकः पृथिवीपतिः १

यामजातिसमूहेषु समययभिचारिणाम् ॥२२१॥

क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुशयो भवेत् १

सोऽन्तर्दशाहात इव न दद्याच्चैवा ददीत च ॥२२२॥

परेण तु दशाहस्य न दद्यान्नापि दापयेत् १

आददानोद्दद्याच्चैव राजा दण्डः शतानि षट् ॥२२३॥

- यस्तुदोषवतींकन्यामनाख्यायप्रयच्छति १
तस्यकुर्यान्नृपोदण्डंस्वयंषणवतिम्पणान् ॥२२४॥
अकन्येतितुयःकन्याम्ब्रूयाद्वेषेणमानवः १
सशतम्प्राप्तुयाद्दण्डन्तस्यादोषमदर्शयन् ॥२२५॥
पाणिग्रहणिकामंत्राःकन्यास्वेवप्रतिष्ठिताः १
नाकन्यासुकुचिन्नृणालुप्तधर्मक्रियाहिताः ॥२२६॥
पाणिग्रहणिकामंत्रानियतन्दारलक्षणम् १
तेषान्निष्ठातुविज्ञेयाविद्विज्ञिःसप्तमेपदे ॥२२७॥
यस्मिन्यस्मिन्कृतेकार्येयस्येहानुशयोभवेत् १
तमनेनविधानेनधर्म्येपथिनिवेशयेत् ॥२२८॥
पशुषुस्वामिनांचैवपालानांचयतिक्रमे १
विवादंसम्प्रवक्ष्यामियथावद्वर्त्मतत्त्वतः ॥२२९॥
दिवावक्तव्यतापालेरात्रौस्वामिनिर्नृहे १
योगक्षेमेन्यथाचेतुपालोवक्तव्यतामियात् ॥२३०॥
गोपःक्षीरभृतोयस्तुसदुद्धादशतोवराम् १
गोस्वाम्यनुमतेभृत्यःसास्यात्पालेभृतेभृतिः ॥२३१॥
नष्टंविनष्टंकृमिभिःश्वहतंविषमेमृतम् १
हीनम्पुरुषकारेणप्रदद्यात्पालएवतु ॥२३२॥

विद्युथतुहृतंचौरेर्नपालोदातुमर्हति ।

यदिदेशेचकालेचस्वामिनःस्वस्यशंसति ॥२३३॥

कर्णोचर्म्मचबालांश्चवस्तिस्नायुंचरोचनाम् ।

पशुषुस्वामिनान्दद्यान्मृतेष्वंगानिदर्शयेत् ॥२३४॥

अजाविकेतुसंरुद्धेवृकैःपालेत्वनायति ।

याम्प्रसस्रवृकोहन्यात्पालेतत्किंत्विषम्भवेत् ॥२३५॥

तासांचेदवरूढानांचरन्तीनाम्भियोवने ।

यामुत्प्लुत्यवृकोहन्यान्नपालस्तत्रकिंत्विषी ॥२३६॥

धनुःशतम्परीहारोयामस्यस्यात्समन्ततः ।

शम्यापातास्त्रयोवापि त्रिगुणो नगरस्य तु ॥२३७॥

तत्रापरिवृतन्धान्यंविहिंस्युःपशवोयदि ।

नतत्रप्रणयेद्दण्डन्नृपतिःपशुरक्षिणाम् ॥२३८॥

वृत्तिन्तत्रप्रकुर्वीतयामुष्ट्रो न विलोकयेत् ।

छिद्रंचवारयेत्सर्वंश्चशूकरमुखानुगम् ॥२३९॥

पश्चिक्क्षेत्रेपरिवृतेयामान्तीयेथवापुनः ।

सपालःशतदण्डार्होविपालान्वारयेत्पशून् ॥२४०॥

क्षेत्रेष्वन्येषुतुपशुःसपादम्पणमर्हति ।

सर्वत्रतुसदोदेयःक्षेत्रिकस्येतिधारणा ॥२४१॥

अनिर्दशाहंगांसूतांवृषान्देवपशून्स्तथा १

सपालान्वाविपालान्वानदण्ड्यान्मनुरब्रवीत् ॥२४२॥

क्षेत्रिकस्यात्ययेदण्डोभागाद्दशगुणोभवेत् १

ततोर्ध्वदण्डोभृत्यानामज्ञानात्क्षेत्रिकस्यतु ॥२४३॥

एतद्विधानमातिष्ठेद्धार्मिकःपृथिवीपतिः १

स्वामिनांचपशूनांचपालानांचयतिक्रमे ॥२४४॥

सीमाम्प्रतिसमुत्पन्नेविवादेयामयोर्द्वयोः १

ज्यैष्ठेमासिनयेत्सीमांसुप्रकाशेषुसेतुषु ॥२४५॥

सीमावृक्षांश्चकुर्वीतन्ययोधाश्वत्थकिंशुकान् १

शाल्मलीन्सालतालांश्चक्षीरिणश्चैवपादपान् ॥२४६॥

गुल्मान्वेणूंश्चविविधाञ्छमीवल्लीस्थलानिच १

शरान्कुञ्जकगुल्मांश्चतथासीमाननश्यति ॥२४७॥

तडागान्युदपानानिवाप्यःप्रस्रवणानिच १

सीमासन्धिषुकार्य्याणिदेवत्तायतनानिच ॥२४८॥

उपच्छन्नानिचान्यानिसीमालिङ्गानिक्तरयेत् १

सीमाज्ञानेनृणांवीक्ष्यनित्यंलोकेविपर्ययम् ॥२४९॥

अश्मनोऽस्थीनिगोबालांस्तुषान्भस्मकपालिकाः १

करीषमिष्टकांगाराञ्छर्कराबालुकास्तथा ॥२५०॥

- यानिचैवम्प्रकाराणिकालाङ्गमिर्निभक्षयेत् १
 तानिसन्धिषुसीमायामप्रकाशानिकारयेत् ॥२५१॥
 एतैर्लिङ्गैर्नयेत्सीमां राजाविवदमानयोः १
 पूर्वभुक्त्वाचसततमुदकस्यागमेनच ॥२५२॥
 यदि संशय एव स्यात्सिङ्गानामपि दर्शने १
 साक्षिप्रत्यय एव स्यात्सीमावादविनिर्णयः ॥२५३॥
 ग्रामीयककुलानां च समक्षं सीम्नि साक्षिणः १
 प्रष्टव्याः सीमलिङ्गानितयोश्चैव विवादिनोः ॥२५४॥
 ते पृष्टास्तु यथा ब्रूयुः समस्ताः सीम्नि निश्चयम् १
 निबद्धीयात्तथा सीमां सर्वांस्तांश्चैव नामतः ॥२५५॥
 शिरोभिस्ते गृहीत्वोर्वींस्त्रिग्विणोरक्तवाससः १
 सुकृतैः शापिताः स्वैः स्वैर्नयेयुस्ते समं जसम् ॥२५६॥
 यथोक्तेन नयन्तस्ते पूयन्ते सत्यसाक्षिणः १
 विपरीतं नयन्तस्तु दाप्याः स्युर्द्विशतन्दमम् ॥२५७॥
 साक्ष्यभावे तु चत्वारो ग्रामाः सामन्तवासिनः १
 सीमाविनिर्णयं कुर्युः प्रयताराजसन्निधौ ॥२५८॥
 सामन्तानामभावे तु भौलानां सीम्नि साक्षिणाम् १
 इमानप्यनुयुंजीत पुरुषान्वनगोचरान् ॥२५९॥

- बाधाञ्छाकुनिकान्गोपान्कैवर्तीन्मूलखानकान् १
 बालमाहानुञ्छवृत्तीनन्यांश्चवनचारिणः ॥२६०॥
 तेपृष्ठास्तुयथाब्रूयुःसीमासन्धिषुलक्षणम् १
 तत्रथास्थापयेद्राजाधर्मेणयामयोर्द्वयोः ॥२६१॥
 क्षेत्रकूपतडागानामारामस्यगृहस्यच १
 सामन्तप्रत्ययोज्ञेयःसीमासेतुविनिर्णयः ॥२६२॥
 सामन्ताश्चेन्मृषाब्रूयुःसेतौविवदतान् नृणाम् १
 सर्वेपृथक्पृथग्दण्ड्याराज्ञामध्यमसाहसम् ॥२६३॥
 गृहन्तडागमारामंक्षेत्रंवाभीषयाहरन् १
 शतानिपंचदण्ड्यःस्यादज्ञानाद्विशतोदमः ॥२६४॥
 सीमायामविषत्वायांस्वयंराजैवधर्मवित् १
 प्रदिशेद्भूमिमेतेषामुपकारादितिस्थितिः ॥२६५॥
 एषोऽखिलेनाभिहितोधर्मःसीमाविनिर्णयि १
 अतउर्द्ध्वम्प्रवक्ष्यामिवाक्पारुष्यविनिर्णयम् ॥२६६॥
 शतम्ब्राह्मणमाकुशयक्षत्रियोदण्डमर्हति १
 वैश्योऽप्यर्द्धशतंदेवाशूद्रस्तुबधमर्हति ॥२६७॥
 पंचाशद्ब्राह्मणोदण्ड्यःक्षत्रियस्याभिशंसने १
 वैश्येस्यादर्द्धपंचाशच्छूद्रेद्वादशकोदमः ॥२६८॥

समवर्णे द्विजातीनान्दादशैवयतिक्रमे १

वादेष्ववचनीयेषु तदेव द्विगुणम्भवेत् ॥२६९॥

एकजातिर्द्विजातींस्तुवाचादारुणयाक्षिपन् १

जिह्वायाः प्रानुयाच्छेदं जघन्यप्रभवोहिसः ॥२७०॥

नामजातियहन्त्वेषामभिद्रोहेण कुर्वतः १

निक्षेप्योऽथोमयः शंकुर्ज्वलन्नास्येदशांगुलः ॥२७१॥

धर्मोपदेशन्दर्पेण विप्राणामस्य कुर्वतः १

तप्तमासेचयेतैलं वक्त्रेश्रोत्रे च पार्थिवः ॥२७२॥

श्रुतन्देशं च जातिं च कर्मशरीरमेव च १

वितथेन ब्रुवन् दपीडाप्यः स्याद्विशतन्दमम् ॥२७३॥

काणं वाऽन्यथवा खंजमन्यं वाऽपि तथा विधम् १

तथ्येनापि ब्रुवन् दाप्योदण्डं कार्षीपणावरम् ॥२७४॥

मातरम्पितरं जायाम्प्रातरन्तनयंगुरुम् १

आक्षारयच्छतन्दाप्यः पन्थानं चाददहुरोः ॥२७५॥

ब्राह्मणक्षत्रियाभ्यान्तुदण्डः कार्यो विजानता १

ब्राह्मणे साहसः पूर्वः क्षत्रिये त्वेव मध्यमः ॥२७६॥

विदूश्चूडयोरेवमेव स्वजातिम्प्रतितत्त्वतः १

हेदवर्जम्प्रणयनन्दण्डस्येति विनिश्चयः ॥२७७॥

- एषदण्डविधिः प्रोक्तो वाक्पारुथ्यस्य तन्वतः १
- अत उड्वम्प्रवक्ष्यामि दण्डपारुथ्यनिर्णयम् ॥२७८॥
- येन केन चिदङ्गेन हिंस्याच्चेष्टमन्त्यजः १
- हेतयन्त तदेवास्य तन्मनोरनुशासनम् ॥२७९॥
- पाणिमुद्यम्य दण्डं वा पाणिच्छेदनमर्हति १
- पादेन प्रहरन् कोपात् पादच्छेदनमर्हति ॥२८०॥
- सहासनमभिप्रेप्सुस्तृष्टस्यापकृष्टजः १
- कट्यांकृतांको निर्वीस्यः स्फिचं वाभ्यावकर्षयेत् ॥२८१॥
- अवनिष्ठीवतो दर्पी द्वावोष्ठौ छेदयेन्नृपः १
- अवमूत्रयतो मेढ्रमवशर्षयतो गुदम् ॥२८२॥
- केशेषु गृह्णतो हस्तौ छेदयेदविचारयन् १
- पादयोर्द्वाङ्गिकायां च यीवायां वृषणेषु च ॥२८३॥
- त्वग्भेदकः शतन्दण्ड्यो लोहितस्य च दर्शकः १
- मांसभेत्ता तुषणिष्कान् प्रवाप्य स्वस्थिभेदकः ॥२८४॥
- वनस्पतीनां सर्वेषामुपभोगो यथा यथा १
- तथा तथा दमः कार्यो हिंसायामिति धारणा ॥२८५॥
- मनुष्याणां मृगानां च दुःखाय प्रहृते सति १
- यथा यथा महद्दुःखन्दण्डं कुर्यात्तथा तथा ॥२८६॥

- अंगावपीउनायाचव्रणशोणितयोस्तथा १
- समुत्थानययन्दाप्यःसर्वदण्डमथापिवा ॥२८७॥
- द्रव्याणिहिंस्याद्योयस्यज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा १
- सतस्योत्पादयेत्तुष्टिराज्ञोदद्याच्चतत्समम् ॥२८८॥
- चर्मचार्मिकभाण्डेषुकाष्ठलोष्ठमयेषुच १
- मूल्यात्पंचगुणोदण्डःपुष्पमूलफलेषुच ॥२८९॥
- यानस्यचैवयातुष्वयानस्वामिनएवच १
- दशातिवर्तनान्याहुःशेषेदण्डोविधीयते ॥२९०॥
- ह्रिन्ननास्येभग्नयुगेतिर्य्यक्प्रतिमुखागते १
- अक्षभंगेचयानस्यचक्रभंगेतथैवच ॥२९१॥
- हेदनेचैवयंत्राणांयोक्तरश्म्योस्तथैवच १
- आक्रन्देचाप्यपैहीतिनदण्डम्मनुरब्रवीत् ॥२९२॥
- यत्रापवर्ततेयुग्मंवैर्गुण्यात्प्राजकस्यतु १
- तत्रस्वामीभवेद्दण्ड्योहिंसायान्द्विशतन्दमम् ॥२९३॥
- प्राजकश्चेद्भवेदाप्तःप्राजकोदण्डमर्हति १
- युग्यस्थाःप्राजकेऽन्नाप्तेसर्वेदण्ड्याःशतंशतम् ॥२९४॥
- सचेत्तुपयिसंरुद्धःपशुभिर्वीरथेनवा १
- प्रभापयेत्प्राणभृतस्तत्रदण्डोऽविचारितः ॥२९५॥

मनुष्यभारणेशिप्तंचौरवत्कित्विषम्भवेत् १
प्राणभृत्सुमहत्स्वर्जगोजोष्वहयादिषु ॥२९६॥
सुद्रकाणाम्पशूनान्तुहिंसायान्द्विशतोदमः १
पंचाशन्नुभवेद्दण्डः शुभेषुमृगपक्षिषु ॥२९७॥
गर्दभाजाविकानान्तुदण्डः स्यात्पंचमाषिकः १
माषकस्तुभवेद्दण्डः श्वशूकरनिपातने ॥२९८॥
भार्य्यापुत्रश्चदासश्चिशिथोभ्राताचसोदरः १
प्राप्तापराधास्ताऽप्याः स्यू रज्वावेणुदलेनवा ॥२९९॥
पृष्ठतस्तुशरीरस्यनोत्तमंगेकथंचन १
अतोऽन्यथातुप्रहरनप्राप्तः स्याच्चौरकित्विषम् ॥३००॥
एषोऽखिलेनाभिहितोदण्डपारुथनिर्णयः १
स्तेनस्यातः प्रवक्ष्यामिविधिन्दण्डविनिर्णये ॥३०१॥
परमंयत्नमातिष्ठेत्स्तेनानान्नियहेनृपः १
स्तेनानान्नियहादस्ययशोरण्डंचवर्द्धते ॥३०२॥
अभयस्यहियोदातासंपूज्यः सततनृपः १
सत्रंहिवर्द्धतेतस्यसदैवाभयदक्षिणम् ॥३०३॥
सर्वतोधर्मषड्भागोराज्ञोभवतिरक्षतः १
अधर्मादपिषड्भागोभवत्यस्यस्वरक्षतः ॥३०४॥

यदधीतेयद्यजतेयद्ददाति यदर्वति १

तस्य षड्भागभायाजासम्यग्भवति रक्षणम् ॥३०५॥

रसन्धर्मेण भूतानि राजा बध्नां बधाय न १

यजते हर हर्यज्ञैः सहस्रशतदक्षिणेः ॥३०६॥

यो रसन्बलिमादत्ते करं शुल्कं च पार्थिवः १

प्रतिभागं च दण्डं च ससद्यो न रकं व्रजेत् ॥३०७॥

अरक्षितारं राजानम्बलिषड्भागहारिणम् १

तमाहुः सर्वलोकस्य समयमलहारकम् ॥३०८॥

अनपेक्षितमर्थ्यादं नास्तिकं विप्रलुम्पकम् १

अरक्षितारमन्तारं नृपं विद्यादधोगतिम् ॥३०९॥

अधार्मिकं त्रिभिर्न्यायेर्निगृह्णीयात्प्रयत्नतः १

निरोधनेन बन्धेन विविधेन बधेन च ॥३१०॥

नियहेण हि पापानां प्राधूनां संयहेण च १

द्विजातय इवे ज्याभिः पूयन्ते सततं नृपाः ॥३११॥

क्षन्तयम्प्रभुणानित्यं क्षिपतां कार्यिणान् नृणाम् १

बालवृद्धातुराणां च कुर्वत प्रहितमात्मनः ॥३१२॥

यः क्षिप्तो मर्षयत्यार्ते स्तेनस्वर्गे महीयते १

यस्त्वैश्वर्यान् क्षमते न रक्तेन गच्छति ॥३१३॥

- राजास्तेनेनगन्तयोमुक्तकेशेनधावता १
- आचक्षाणेनततस्तेयमेवंकर्मास्मिशाधिभाम् ॥३१४॥
- स्कन्धेनादायमुसलंलगुडंवापिखादिरम् १
- शक्तिंचोभयतस्तीक्ष्णामायसन्दण्डमेववा ॥३१५॥
- शासनाद्वाविमोक्षाद्वास्तेनःस्तेयाद्विमुच्यते १
- अशासित्वातुतराजास्तेनस्याप्नोतिकित्विषम् ॥३१६॥
- अन्नादेभ्रूणहामार्ष्टिपत्यौभार्य्यापचारिणी १
- गुरौशिष्यश्चयज्यश्चस्तेनोराजनिकित्विषम् ॥३१७॥
- राजनिर्द्धूतदण्डास्तुकृत्वापापानिमानवाः १
- निर्मलाःस्वर्गमायान्तिसन्तःसुकृतिनोयथा ॥३१८॥
- यस्तुरज्जुंघटंकूपाद्वरेद्विन्धाच्चयःप्रपाम् १
- सदण्डम्प्राप्नुयान्माषन्तच्चतस्मिन्समाहरेत् ॥३१९॥
- धान्यन्दशभ्यःकुम्भेभ्योहरतोभ्यधिकम्बधः १
- शेषेऽप्येकादशगुणन्दाप्यस्तरयचतद्वनम् ॥३२०॥
- तथाधरिममेयानांशतादभ्यधिकेबधः १
- सुवर्णरजतादीनामुत्तमानांचवाससाम् ॥३२१॥
- पंचाशतस्त्वभ्यधिकेहस्तच्छेदनमिथ्यते १
- शेषेत्वेकादशगुणम्भूल्याद्दण्डम्प्रकल्पयेत् ॥३२२॥

पुरुषाणांकुलीनानान्नारीणांचविशेषतः १

मुख्यानांचैवरत्नानांहरणेबधमर्हति ॥३२३॥

महापशूनांहरणेशस्त्राणामौषधस्यच १

कालमासाद्यकार्यंचदण्डंराजाप्रकल्पयेत् ॥३२४॥

गोषुब्राह्मणसंस्थासुक्रूरिकायाश्चभेदने १

पशूनांहरणेचैवसद्यःकार्योर्ध्वपादिकः ॥३२५॥

सूत्रकापीसकिण्वानांगोमयस्यगुडस्यच १

दध्नःक्षीरस्यतक्रस्यपानीयस्यतृणस्यच ॥३२६॥

वेणुवैदलभाण्डानांलवणानान्तथैवच १

मृन्मयानांचहरणेमृदोभस्मनएवच ॥३२७॥

मत्स्यानामपक्षिणांचैवतैलस्यचघृतस्यच १

मांसस्यमधुनश्चैवयज्ञान्यत्पशुसम्भवम् ॥३२८॥

अन्येषांचैवमादीनाममृद्यानामोदनस्यच १

पक्वान्नानांचसर्वेषान्तन्मूल्याद्विगुणोदमः ॥३२९॥

पुष्पेषुहरितेधान्येगुल्मवल्लीनगेषुच १

अन्येष्वपरिपूतेषुदण्डःस्यात्पंचकृष्णलः ॥३३०॥

परिपूतेषुधान्येषुशाकमूलफलेषुच १

निरन्वयेशतन्दण्डःसान्वयेर्ध्वशतन्दमः ॥३३१॥

- स्यात्साहसन्त्वन्वयवत्प्रसभंकर्मयत्कृतम् १
- निरन्वयम्भवेतस्तेयंहृत्वाऽपययतेचयत् ॥३३२॥
- यस्त्वेतान्युपकुत्तानिद्रव्याणिस्तेनयेन्नरः १
- तमाद्यन्दण्डयेद्राजायश्चाग्निंचोरयेद्ब्रह्मात् ॥३३३॥
- येनयेनयथाऽङ्गेनस्तेनोनृषुविचेष्टते १
- तत्रदेवहरेतस्यप्रत्यादेशायपार्थिवः ॥३३४॥
- पिताचार्यःसुहृन्माताभार्य्यापुत्रःपुरोहितः १
- नादण्ड्योनामराज्ञोऽस्तियःस्वधर्मेनतिष्ठति ॥३३५॥
- कार्षीपणम्भवेद्दण्ड्योयत्रान्यःप्राकृतोजनः १
- तत्रराजाभवेद्दण्ड्यःसहस्रमितिधारणा ॥३३६॥
- अष्टापाद्यन्तुशूद्रस्यस्तेयेभवतिकिल्बिषम् १
- षोडशैवतुवैश्यस्यद्वात्रिंशत्क्षत्रियस्यच ॥३३७॥
- ब्राह्मणस्यचतुःषष्टिःपूर्णवाऽपिशतम्भवेत् १
- द्विगुणावाचतुःषष्टिस्तद्दोषाणविद्विसः ॥३३८॥
- वानस्पत्यम्भूलफलन्दार्वाग्न्यर्थन्तथैवचं १
- तृणंचगोभ्योयासार्थमस्तेयम्नुरब्रवीत् ॥३३९॥
- योऽदत्तादायिनोहस्तास्त्रिप्सेतब्राह्मणोधनम् १
- याजनाध्यापनेनापियथास्तेनस्तथैवसः ॥३४०॥

- द्विजोऽध्वगः क्षीणवृत्तिर्द्वाविक्षूद्वेचमूलके ॥ ३४१ ॥
 आददानः परक्षेत्रान्नदण्डं दातुमर्हति ॥ ३४२ ॥
 असन्धितानां सन्ध्यातासन्धितानां च मोक्षकः ॥ ३४३ ॥
 दासां स्वयं रथहर्ता च प्राप्तः स्याच्चौरकित्विषम् ॥ ३४४ ॥
 अनेन विधिनाराजा कुर्वीणः स्तेननियमम् ॥ ३४५ ॥
 यशोऽस्मिन् प्राप्नुयात्सोके प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥ ३४६ ॥
 ऐन्द्रं स्थानमभिप्रेष्य शश्वत्क्षयमयम् ॥ ३४७ ॥
 नोपेक्षेत क्षणमपि राजा साहसिकन्नरम् ॥ ३४८ ॥
 वाग्दुष्टात् स्कराच्चैव दण्डेनैव च हिंसतः ॥ ३४९ ॥
 साहसस्य नरः कर्ता विज्ञेयः पापकृत्तमः ॥ ३५० ॥
 साहसे वर्तमानन्तु यो मर्षयति पार्थिवः ॥ ३५१ ॥
 स विनाशं व्रजत्याशु विद्वेषं चाधिगच्छति ॥ ३५२ ॥
 न मित्रकारणाद्राजा विपुला द्वाधना गमात् ॥ ३५३ ॥
 समुत्सृजेत्साहसिकान्सर्वभूलभ्यावहान् ॥ ३५४ ॥
 शस्त्रं द्विजातिभिर्गन्धर्वा यत्रोपरूध्यते ॥ ३५५ ॥
 द्विजातीनां च वणानां विप्लवे कालकारिते ॥ ३५६ ॥
 आत्मनश्च परित्राणे दक्षिणानां च संगरे ॥ ३५७ ॥
 स्त्रीविप्राभ्युपपत्तौ च घ्नन् धर्मेण न दुष्यति ॥ ३५८ ॥

- गुरुंवाबालवृद्धौवाब्राह्मणंवाबहुश्रुतम् १
- आततायिनमायान्तंहन्यादेवाविचारयन् ॥३५०॥
- नाततायिबधेदोषोहन्तुर्भवतिकश्चन १
- प्रकाशंवाऽप्रकाशंवामन्युस्तन्मन्युमृच्छति ॥३५१॥
- परदाराभिर्षेषेषुप्रवृत्तान्महीपतिः १
- उद्वेजनकरैर्दण्डैश्चिह्नयित्वाप्रवासयेत् ॥३५२॥
- तत्समुत्थोहिलोकस्यजायतेवर्णसंकरः १
- येनमूलहरोऽधर्मःसर्वनाशायकल्पते ॥३५३॥
- परस्यपत्न्यापुरुषःसम्भाषायोजयन्रहः १
- पूर्वमाक्षारितोदोषैःप्राप्नुयात्पूर्वसाहसम् ॥३५४॥
- यस्त्वंनाक्षारितःपूर्वमभिभाषेतकारणात् १
- नदोषम्प्राप्नुयात्किञ्चिन्नहितस्यवतिक्रमः ॥३५५॥
- परस्त्रियंयोऽभिवदेत्तीर्थैःरण्येवनेऽपिवा १
- नदीनांवाऽपिसम्भेदेससंयहणमाप्नुयात् ॥३५६॥
- उपचारक्रियाकेलिःस्पर्शोभूषणवाससाम् १
- सहस्रद्व्वासनंचैवसर्वसंयहणंस्मृतम् ॥३५७॥
- स्त्रियंस्पृशेददेशेयःस्पृष्टोवामर्षयेत्तया १
- परस्परस्यानुमतेसर्वसंयहणंस्मृतम् ॥३५८॥

अब्राह्मणः संग्रहणे प्राणान्तन्दण उमर्हति १

चतुर्णीमपि वर्णीनान्दारारक्ष्यतमाः सदा ॥३५९॥

भिक्षुकावन्दिनश्चैव दोक्षिताः कारवस्तथा १

सम्भाषणं सहस्रीभिः कुर्युरप्रतिवारिताः ॥३६०॥

न सम्भाषाम्परस्त्रीभिः प्रतिषिद्धः समाचरेत् १

निषिद्धो भाषमाणस्तु सुवर्णन्दण उमर्हति ॥३६१॥

नैष चारण्यदारेषु विधिनीत्सोपजीविषु १

सज्जयन्ति हितेनारीर्निगूढाश्चारयन्ति च ॥३६२॥

किञ्चिदेव तु दाप्यः स्यात्सम्भाषान्ताभिराचरन् १

प्रेथासु चैकभक्तासुरहः प्रव्रजितासु च ॥३६३॥

योऽकामान्द्रूपयेत्कन्यां स सद्यो बधमर्हति १

स कामान्द्रूपयंस्तु ल्यो न बधम्प्राप्नुयान्नरः ॥३६४॥

कन्याम्भजन्ती भुत्कृष्टन्नं किञ्चिदपि दापयेत् १

जघन्यं सेवमानान्तु संयतां वा सयेद्दृहे ॥३६५॥

उत्तमां सेवमानस्तु जघन्यो बधमर्हति १

शुल्कन्दद्यात्सेवमानः समाप्तिच्छेत्पिता यदि ॥३६६॥

अभिषेक्षतु यः कन्यां कुर्याद्द्विषेण मानवः १

तस्याशु कर्त्ये अंगुल्यौ दण्डं चार्हति षट्शतम् ॥३६७॥

- सकामान्दूषयंस्तुल्योनांगुलिच्छेदमाप्नुयात् १
 द्विशतन्तुदमन्हाप्यःप्रसंगविनिवृत्तये ॥३६८॥
 कन्यैवकन्यायाकुर्वीतस्याःस्याद्विशतोदमः १
 शुल्कंचद्विगुणन्दद्याच्छिफाश्चैवाप्नुयाद्दश ॥३६९॥
 यातुकन्यामप्रकुर्यात्स्त्रीसासद्योमौण्ड्यमर्हति १
 अंगुल्योरेववाच्छेदंखरेणोद्वहनन्तथा ॥३७०॥
 भर्तारंलंघयेद्यातुस्त्रीज्ञातिगुणदर्पिता १
 तांश्वभिःखादयेद्राजासंस्थानेबहुसंस्थिते ॥३७१॥
 पुमांसन्दाहयेत्पापंशयनेतप्तआयसे १
 अभ्यादध्युक्काष्ठानितत्रदत्तेतपापकृत् ॥३७२॥
 संवत्सराभिशस्तस्यदुष्टस्यद्विगुणोदमः १
 व्रात्ययासहसंवासेचाण्डाल्यातावदेवतु ॥३७३॥
 शूद्रोगुप्तमगुप्तंवादैजातंवर्णमावसन् १
 अगुप्तमंगसर्वस्वैर्गुप्तंसर्वेणतीयते ॥३७४॥
 वैश्यःसर्वस्वदण्डःस्यात्संवत्सरनिरोधतः १
 सहस्रंक्षत्रियोदण्ड्योमौण्ड्यंमूत्रेणचार्हति ॥३७५॥
 ब्राह्मणीयद्यगुप्तान्तुगच्छेतांवैश्यपार्थिवौ १
 वैश्यमपंचशतंकुर्यात्क्षत्रियन्तुसहस्रिणम् ॥३७६॥

उभावपितृतावेवब्राह्मण्यागुप्तयासह १

विप्लुतौशूद्रवद्दण्ड्यौदग्धयौवाकटाग्निजा ॥३७७॥

सहस्रम्ब्राह्मणोदण्ड्योगुप्तांविप्राम्बलाद्ब्रजन् १

शतानिपंचदण्ड्यःस्यादिच्छन्त्यासहसंगतः ॥३७८॥

मौण्ड्यम्प्राणान्तिकोदण्डोब्राह्मणस्यविधीयते १

इतरेषान्तुवर्णीनान्दण्डःप्राणान्तिकोभवेत् ॥३७९॥

नजातुब्राह्मणंहन्यात्सर्वपापेष्वपिस्थितम् १

राष्ट्रादेनंवहिःकुर्यात्समयधनमक्षतम् ॥३८०॥

नब्राह्मणवधाद्भूयानधर्मोविद्यतेभुवि १

तस्मादस्यबधंराजामनसाऽपिनचिन्तयेत् ॥३८१॥

वैश्यश्चेतक्षत्रियांगुप्तांवैश्यांवाक्षत्रियोव्रजेत् १

योब्राह्मण्यामगुप्तायान्तावुभौदण्डमर्हतः ॥३८२॥

सहस्रम्ब्राह्मणोदण्डन्दाप्योगुप्तेतुतेव्रजन् १

शूद्रायांक्षत्रियविशोःसाहस्रोवैभवेद्दमः ॥३८३॥

क्षत्रियायामगुप्तायांवैश्येपंचशतन्दमः १

मूत्रेणमौण्ड्यमिच्छेत्तुक्षत्रियोदण्डमेववा ॥३८४॥

अगुप्तेक्षत्रियावैश्येशूद्रांब्राह्मणोव्रजन् १

शतानिपंचदण्ड्यःस्यात्सहस्रन्त्वन्त्यजस्त्रियम् ॥३८५॥

- यस्यस्तेनःपुरेनास्तिनान्यस्त्रीगोनेदुष्टवाक् १
- नसाहसिकदण्ड्यौसराजाशक्रलोकभाक् ॥३८६॥
- एतेषान्निग्रहोराज्ञःपंचानांविषयेस्वके १
- साम्राज्यकृत्सजात्येषुलोकेवैवयशस्करः ॥३८७॥
- ऋत्विजंयस्त्यजेद्याज्योयाज्यंचत्विक्त्वजेद्यदि १
- शतंकर्मण्यदुष्टंचतयोर्दण्डःशतंशतम् ॥३८८॥
- नमातानपितानस्त्रीनपुत्रस्त्यागमर्हति १
- त्यजन्नपतितानेतान्राज्ञादण्ड्यःशतानिषट् ॥३८९॥
- आश्रमेषुद्विजातीनांकार्येविवदताम्भिथः १
- नविब्रूयान्नृपोधर्मचिकीर्षन्हितमात्मनः ॥३९०॥
- यथार्हमेतानभ्यर्च्यब्राह्मणैःसहपार्थिवः १
- सान्त्वेनप्रशमय्यादौस्वधर्ममप्रतिपादयेत् ॥३९१॥
- प्रातिवेश्यानुवेश्यौचकल्पाणेविंशतिद्विजे १
- अर्हीवभोजयन्नुविप्रोदण्डमर्हतिमाषकम् ॥३९२॥
- श्रोत्रियःश्रोत्रियंसाधुभूतिकृत्येष्वभोजयन् १
- तदन्नन्दिगुणन्दाप्योहिरण्यंचेवमाषकम् ॥३९३॥
- अन्धोजउःपीठसर्पिसप्तत्यास्थविरञ्चयः १
- श्रोत्रियेषूपकुर्वन्नदाप्याःकेनचित्कारम् ॥३९४॥

- ओत्रियंयाधितार्त्तौचबालवृद्धावकिंचनम् १
 महाकुलीनमार्य्यचराजासम्पूजयेत्सदा ॥३९५॥
 शाल्मलीफलकेऽलक्षणेनेनिज्यान्नेजकःशनैः १
 नचवासांसिवासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥३९६॥
 तन्तुवायोदशपलन्दद्यादेकपलाधिकम् १
 अतोऽन्यथावर्तमानोदाप्योद्वादशकन्दमम् ॥३९७॥
 शुल्कस्थानेषुकुशलाःसर्वपण्यविचक्षणाः १
 कुर्य्युरर्घ्यथापण्यन्ततोविंशंनृपोहरेत् ॥३९८॥
 राज्ञःप्रख्यातभाण्डानिप्रतिषिद्धानियानिच १
 तानिनिर्हरतोलोभात्सर्वहारंहरेन्नृपः ॥३९९॥
 शुल्कस्थानम्परिहरन्नकालेक्रयविक्रयी १
 मिथ्यावादीचसंख्यानेदाप्योऽष्टगुणमत्ययम् ॥४००॥
 आगमंनिर्गमंस्थानन्तथावृद्धिक्षयावुभौ १
 विचार्य्यसर्वपण्यानांकारयेत्क्रयविक्रयौ ॥४०१॥
 पंचरात्रेपंचरात्रेपक्षेपक्षेऽथवागते १
 कुर्वीतचैषाम्प्रत्यक्षमर्घ्यसंस्थापनन्नृपः ॥४०२॥
 तुलामानम्प्रतीमानसर्वचस्यात्सुलक्षितम् १
 षट्सुषट्सुचमासेषुपुनरेवपरीक्षयेत् ॥४०३॥

- पणंयानन्तरेदाप्यम्पौरुषोऽर्द्धपणन्तरे १
 पादम्पशुभयोषिचपादाईरिक्तकःपुमान् ॥४०४॥
 भाण्डपूर्णीनियानानितार्थ्यन्दाप्यानिसारतः १
 रिक्तभाण्डानियत्किंचित्पुमांसञ्चापरिच्छदाः ॥४०५॥
 दीर्घाध्वनियथादेशयथाकालन्तरोभवेत् १
 नदीतीरेषुतडिद्यात्समुद्रेनास्तिलक्षणम् ॥४०६॥
 गर्भिणीतुडिमासादिस्तथाप्रव्रजितोमुनिः १
 ब्राह्मणालिंगिनश्चैव नदाप्यास्तारिक्तन्तरे ॥४०७॥
 यन्नाविकिंचिद्दासानांविशीर्येतापराधतः १
 तद्दशैरेवदातथंसमागम्यस्वतोऽशतः ॥४०८॥
 एषनोयायिनामुक्तोव्यवहारस्यनिर्णयः १
 दाशापराधतस्तोयेदैविकेनास्तिनियहः ॥४०९॥
 वाणिज्यंकारयेद्देश्यंकुशीदंकृषिमेवच १
 पशूनांरक्षणंचैवदास्यंमूद्रंदिजन्मनाम् ॥४१०॥
 क्षत्रियंचैववैश्यंचब्राह्मणोवृत्तिकर्षितौ १
 विभूयादानृशंस्येनस्वानिकर्माणिकारयन् ॥४११॥
 दास्यन्तुकारयँस्तोभाद्ब्राह्मणःसंस्कृतान्दिजन् १
 अनिच्छतःप्राभवत्याद्राज्ञादण्ड्यःशतानिषद् ॥४१२॥

- शूद्रन्तुकारयेद्दास्यं क्रीतमक्रीतमेव वा १
 दास्यायैव हि सृष्टोऽसौ ब्राह्मणस्य स्वयम्भुवा ॥४१३॥
 न स्वाभिनानि सृष्टोऽपि शूद्रो दास्याद्विमुच्यते १
 निसर्गजं हित तस्य कस्तस्मात्तदपोहति ॥४१४॥
 ध्वजाहृतो भक्तदासो गृहजः क्रीतदत्रिभौ १
 पैत्रिको दण्डदासश्च स पैते दासयो नयः ॥४१५॥
 भार्यापुत्रश्च दासश्च त्रय एवाधनाः स्मृताः १
 यत्रे समधिगच्छन्ति तस्य ते तस्य तद्वनम् ॥४१६॥
 विस्रब्धम् ब्राह्मणः शूद्राद्वयोपादानमाचरेत् १
 न हितस्यास्ति किञ्चित्स्वं भर्तृहार्यं धनो हि सः ॥४१७॥
 वैश्यशूद्रौ प्रयत्नेन स्वानि कर्माणि कारयेत् १
 तौ हि चतुर्तौ स्वकर्मभ्यः शोभयेतामिदं जगत् ॥४१८॥
 अहन्यहन्यवेशेत कर्मात्तान् वाहनानि च १
 आययौ च नियतावाकरान् कोषमेव च ॥४१९॥
 एवं सर्वा निमान् राजा व्यवहारान्समापयन् १
 यपो ह्येकित्विषं सर्वं प्राप्नोति परमं गतिम् ॥४२०॥

॥ इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायाम् ॥

॥ अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ मानवेधर्मशास्त्रेभृगुप्रोक्तायांसंहितायानवमोऽध्यायः ॥

पुरुषस्यस्त्रियाश्चैवधर्म्येवर्त्मनितिष्ठतोः १
 संयोगेविप्रयोगेचधर्मीन्वक्ष्यामिशाश्वतान् ॥१॥
 अस्वतंत्राःस्त्रियःकार्याःपुरुषैःस्वेर्द्विद्वानिशम् १
 विषयेषुचसज्जन्त्यःसंस्थाप्याआत्मनोवशे ॥२॥
 पितारक्षतिकौमारेभर्तारक्षतियौवने १
 रक्षन्तिस्थाविरेपुत्रानस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हति ॥३॥
 कालेऽदातापितावाच्योवाच्यश्चानुपयन्पतिः १
 मृतेभर्तारिपुत्रस्तुवाच्योमातुररक्षिता ॥४॥
 सूक्ष्मेभ्योऽपिप्रसंगेभ्यःस्त्रियोरक्ष्याविशेषतः १
 द्वयोर्हिकुलयोःशोकमावहेयुररक्षिताः ॥५॥
 इमं हि सर्ववर्णीनाम्पश्यन्तोधर्ममुत्तमम् १
 यतन्तेरक्षितुम्भार्याम्भर्तारोदुर्बला अपि ॥६॥
 स्वाम्प्रसूतिंचरित्रंचकुलमात्मानमेवच १
 स्वंचधर्मम्प्रयत्नेनजायंरक्षन्हिरक्षति ॥७॥

- पतिभीर्यासम्प्रविश्यगर्भोभूत्वेहजायते १
जायायास्तद्विजायात्वंयदस्यांजायतेपुनः ॥८॥
यादृशम्भजतेहिन्नीसुतंसूतेतथाविधम् १
तस्मात्प्रजाविशुद्ध्यर्थंत्रियंरक्षेत्प्रयत्नतः ॥९॥
नकश्चिद्योषितःशक्तःप्रसन्नपरिरक्षितुम् १
एतैरूपाययोगैस्तुशक्यास्ताःपरिरक्षितुम् ॥१०॥
अर्थस्यसंग्रहेचैनांयथेवैवनियोजयेत् १
शौचेधर्मेऽन्नपक्वपांचपारिणास्यचेक्षणे ॥११॥
अरक्षितागृहेरूढाःपुरुषैरान्तकारिभिः १
आत्मानमात्मनायास्तुरक्षेयुस्ताःसुरक्षिताः ॥१२॥
पानन्दुर्ज्जनसंसर्गःपत्याचविरहोऽनम् १
स्वप्नोऽन्यगेहवासश्चनारीसन्दूषणानिषद् ॥१३॥
नैतारूपम्परीक्षन्तेनासांवयसिसंस्थितिः १
मुरूपंवाविरूपंवापुमानित्वेवभुजते ॥१४॥
पौंशल्याच्चलचित्ताच्चनैस्नेहाच्चस्वभावतः १
रक्षितायलतोऽपीहभर्तृष्वेताविकुर्वते ॥१५॥
एवंस्वभावंज्ञात्वासाम्प्रजापतिंनिसर्गजम् १
परमंयत्नमातिष्ठेत्पुरुषोरक्षणम्प्रति ॥१६॥

- शय्यासनमलंकारं कामं क्रोधमनार्जवम् १
 द्रोहभावं कुचर्याचस्त्रीभ्यो मनुरकल्पयत् ॥१७॥
 नास्ति स्त्रीणां क्रियामंत्रैरिति धर्मैव स्थितः १
 निरिन्द्रियाद्यमंत्राश्च स्त्रियो नृतमिति स्थितिः ॥१८॥
 तथा च श्रुतयो बन्धो निगीतानि गमेष्वपि १
 स्वालक्षण्यपरीक्षार्थं तासां शृणुत निष्कृतीः ॥१९॥
 यन्मे माता प्रलुभे विचरन्त्यपतिव्रता १
 तन्मेरेतः पिता वृत्तामित्यस्येतन्निदर्शनम् ॥२०॥
 ध्यायत्यनिष्टं यत्किञ्चित्पाणिग्रहाहस्यचेतसा १
 तस्यैष यमिचारस्य निहवः सम्यगुच्यते ॥२१॥
 यादृग्गुणेन भर्त्री स्त्री संयुज्येत यथाविधि १
 तादृग्गुणा सा भवति समुद्रेणेव निम्नगा ॥२२॥
 अक्षमालावशिष्टेन संयुक्ता धर्मयोनिजा १
 शारंगीमन्दपालेन जगामाभ्यर्हणीयताम् ॥२३॥
 एताश्चान्याश्च लोकेऽस्मिन् न पकृष्टप्रसूतयः १
 उत्कर्षयोषितः प्राप्ताः स्वैः स्वैर्भर्तृगुणैः शुभैः ॥२४॥
 एषोदिता लोकयात्रानित्यं स्त्रीपुंसयोः शुभा १
 प्रेत्येह च सुखोदकीनप्रजाधर्मान्निबोधत ॥२५॥

- प्रजनार्थममहाभागाः पूजार्हा गृहदीप्तयः १
 त्रियः त्रियश्च गेहेषु न विशेषोऽस्ति कश्चन ॥२६॥
 उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनम् १
 प्रत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यक्षं स्त्रीनिबन्धनम् ॥२७॥
 अपत्यन्धर्मकार्याणि शुश्रूषारतिरूतमा १
 दाराधीनस्तथा स्वर्गः पितृणामात्मनश्च ह ॥२८॥
 पतियानाभिचरति मनोवाग्देहसंयता १
 सा भर्तृलोकानाप्नोति सद्भिः सा ध्वीतिचोच्यते ॥२९॥
 यमिचारानुभर्तुः स्त्रीलोके प्राप्नोति निन्द्यताम् १
 शृगालयोनिं चाप्नोति पापरो गैश्च पीड्यते ॥३०॥
 पुत्रमप्रत्युदितं सद्भिः पूर्वजैश्च महर्षिभिः १
 विश्वजन्यमिमम् पुण्यमुपन्यासन्निबोधत ॥३१॥
 भर्तुः पुत्रं विजानन्ति युतिद्वैधन्तु भर्तारि १
 आहुरत्पादकं केचिदपरे क्षेत्रिणं विदुः ॥३२॥
 क्षेत्रभूता स्मृताना रीवीजभूतः स्मृतः पुमान् १
 क्षेत्रवीजसमायोगात्सम्भवः सर्वदेहिनाम् ॥३३॥
 विशिष्टं कुत्रचिद्वीजं स्त्रीयोनिस्त्वेव कुत्रचित् १
 उभयन्तु समं यत्र सा प्रसूतिः प्रशस्यते ॥३४॥

- वीजस्यचैवयोन्याञ्चवीजमुत्कृष्टमुच्यते १
 सर्वभूतप्रसूतिर्हिबीजलक्षणलक्षिता ॥३५॥
 यादृशन्तूप्यतेबीजक्षेत्रेकालोपपादिते १
 तादृयोहतितत्तस्मिन्बीजंस्वैर्यजितंगुणैः ॥३६॥
 इयम्भूमिर्हिभूतानांशाश्वतीयोनिरूच्यते १
 नचयोनिगुणानंकाञ्चिद्बीजम्पुष्पतिपुष्टिषु ॥३७॥
 भूमावप्येककेदारेकालोप्तानिकृषीबलैः १
 नानारूपाणिजायन्तेबीजानीहस्वभावतः ॥३८॥
 ब्रीहयःशालयोमुद्गास्तिलामाषास्तथायवाः १
 यथाबीजम्प्ररोहन्तिलशुनानीक्षवस्तथा ॥३९॥
 अन्यदुप्तंजातमन्यदित्येतन्नोपपद्यते १
 उच्यतेयद्वियद्बीजन्तत्तदेवप्ररोहति ॥४०॥
 तत्प्राज्ञेनविनीतेनज्ञानविज्ञानवेदिना १
 आयुष्कामेनवप्यन्नजातुपरयोषिति ॥४१॥
 अत्रगाथावायुगीताःकीर्तयन्तिपुराविदः १
 यथाबीजन्नवप्यन्नम्पुंसापरपरियहे ॥४२॥
 नश्यतीषुर्यथाविद्धःखेविद्धमनुविध्यतः १
 तथानश्यतिवैक्षिप्रंबीजम्परपरियहे ॥४३॥

पृथोरपीमाम्पृथिवीभ्यार्थीम्पूर्वविदोविदुः १

स्थाणुच्छेदस्यकेदारमाहुःशल्यत्रतोमृगम् ॥४४॥

एतावानेवपुरूषोयज्जायात्माप्रजेतिह १

विप्राःप्राहुस्तथाचैतद्योभर्तासास्मृताङ्गना ॥४५॥

ननिष्क्रयविसर्गाभ्याम्भर्तुर्भार्याविमुच्यते १

एवंधर्मविजानीमःप्राक्प्रजापतिनिर्मितम् ॥४६॥

सकृदंशोनिपततिसकृत्कन्याप्रदीयते १

सकृदाहददानीतित्रीण्येतानिसतांसकृत् ॥४७॥

यथागोऽश्वोष्ट्रदासीषुमहिथजाविकासुच १

नोत्पादकःप्रजाभागीतथैवान्यांगनास्वपि ॥४८॥

येऽक्षेत्रिणोवीजवन्तःपरक्षेत्रप्रवापिणः १

तेवैसस्यस्यजातस्यनलभन्तेफलंकृचित ॥४९॥

यदन्यगोषुवृषभोवत्तानांजनयेच्छ्रुतम् १

गोमिनामेवतेवत्सामोघंस्कन्दिनमार्धभम् ॥५०॥

तथैवाक्षेत्रिणोवीजम्परक्षेत्रप्रवापिणः १

कुर्वन्तिक्षेत्रिणामर्थनवीजौलभतेफलम् ॥५१॥

फलन्त्वनभिसन्धायक्षेत्रिणांवीजिनान्तथा १

प्रत्यक्षंक्षेत्रिणामर्थोवीजाद्योनिर्गरीयसी ॥५२॥

- क्रियाभ्युपगमात्वेतद्बीजार्थयत्प्रदीयते १
 तस्येहभागिनौदृष्टौबीजक्षेत्रिकएवच ॥५३॥
 ओषवाताहृतंबीजंयस्यक्षेत्रेप्ररोहति १
 क्षेत्रिकस्यैवतद्बीजन्नवप्तालभतेफलम् ॥५४॥
 एषधर्म्मोर्गिवाश्वस्यदास्युष्ट्राजाविकस्यच १
 विहंगमहिषीणांचविज्ञेयःप्रसवम्प्रति ॥५५॥
 एतद्वःसारफलगुत्वंबीजयोन्योःप्रकीर्तितम् १
 अतःपरम्प्रवक्ष्यामियोषितान्धर्म्मभापदि ॥५६॥
 भ्रातुर्ज्येष्ठस्यभार्यायागुरुपत्न्यनुजस्यसा १
 यवीयसस्तुयाभार्यास्नुषाज्येष्ठस्यसामृता ॥५७॥
 ज्येष्ठोयवीयसोभार्यायवीयान्वाग्यजस्त्रियम् १
 पतितौभवतोगत्वानियुक्तावप्यनापदि ॥५८॥
 देवराडासपिण्डाडास्त्रियासभ्यद्रियुक्तया १
 प्रजेप्सिताग्धिगन्तव्यासन्तानस्यपरिक्षये ॥५९॥
 विधवायान्नियुक्तस्तुघृताक्तोवाग्यतोनिशि १
 एकमुत्पादयेत्पुत्रन्नद्वितीयंकथंचन ॥६०॥
 द्वितीयमेकेप्रजनम्मग्नन्तेस्त्रीषुतद्विदः १
 अनिर्वृतन्नियोगार्थम्पश्यन्तोधर्म्मतस्तयोः ॥६१॥

विधवायान्नियोगार्थेनिर्वृतेतुयथाविधि १
 गुरुवच्चस्नुषावच्चवर्तेयाताम्परस्परम् ॥६२॥
 नियुक्तौयोविधिंहित्वावर्तेयातान्तुकामतः १
 तावुभौपतितौस्यातांस्नुषागगुरुतल्पगौ ॥६३॥
 नान्यस्मिन्विधवानारीनियोक्तयाद्विजातिभिः १
 अन्यस्मिन्निहित्युंजानाधर्महन्युःसनातनम् ॥६४॥
 नोद्वाहिकेषुमंत्रेषुनियोगःकीर्त्यतेक्वचित् १
 नविवाहविधवुक्तंविधवावेदनम्पुनः ॥६५॥
 अयंद्विजैर्हिविद्वद्भिःपशुधर्म्मोविगर्हितः १
 मनुष्याणामपिप्रोक्तोवेणेराज्यम्प्रशासति ॥६६॥
 समहीमखिलाभुंजन्नाजर्षिप्रवरःपुरा १
 वर्णानांसंकरंचक्रोकामोपहतचेतनः ॥६७॥
 ततःप्रभृतियोमोहात्प्रभीतपतिकांस्त्रियम् १
 नियोजयत्यपत्यार्थन्तंविगर्हन्तिसाधवः ॥६८॥
 यस्याभ्रियेतकन्यायावाचासत्येकृतेपतिः १
 तामनेनविधानेननिजोविन्देतदेवरः ॥६९॥
 यथाविध्यधिमग्न्येनांशुकुवस्त्रांशुचित्रताम् १
 मिथोभजेताप्रसवात्सकृत्सकृद्दत्तावृतौ ॥७०॥

- नदत्वाकस्यचित्कन्याम्पुनर्दद्याद्विचक्षणः १
- दत्त्वापुनःप्रयच्छन्हिप्रानोतिपुरुषानृतम् ॥७१॥
- विधिवत्प्रतिगृह्णापित्यजेत्कन्यांविगर्हिताम् १
- याधितांविप्रदुष्टंवाह्यनाचोपपादिताम् ॥७२॥
- यस्तुदोषवतींकन्यामनाख्यायोपपादयेत् १
- तस्यतद्वितथंकुंय्यीत्कन्यादातुर्दुरात्मनः ॥७३॥
- विधायवृत्तिभार्यायाःप्रवसेत्कार्यवान्नरः १
- अवृत्तिकर्षिताहिंसीप्रदुष्टेत्स्थितिमत्यपि ॥७४॥
- विधायप्रोषितेवृत्तिंजीवेन्नियममास्थिता १
- प्रोषितेत्वविधायैवजीवेच्छिल्पैरगर्हितैः ॥७५॥
- प्रोषितोधर्मकार्यार्थम्प्रतीक्ष्योऽनरःसमाः १
- विद्यार्थेषुइयशोऽर्थवाकामार्थंतीस्तुवत्सरान् ॥७६॥
- संवत्सरम्प्रतीक्षेतद्विषन्तींयोषितम्पतिः १
- उर्ध्वसंवत्सरान्वेनान्दायंहृत्वानसंवसेत् ॥७७॥
- अतिक्रामेत्प्रमत्तंयामत्तंरोगार्तमेववा १
- सात्रीन्मासान्परित्याज्याविभूषणपरिच्छदा ॥७८॥
- उन्मत्तम्पतितंक्लीवमवीजम्पापरोगिणम् १
- नत्यागोऽस्तिद्विषन्त्याश्नचदायापवर्त्तनम् ॥७९॥

- मद्यपासाधुवृत्ताचप्रतिकूलाचयाभवेत् १
 याधितावाधिवेत्तयाहिंसाध्वोचसर्वदा ॥८०॥
 बन्ध्याश्रमेधिवेद्यान्देदशमेतुमतप्रजा १
 एकादशेस्त्रीजननीसद्यस्त्वप्रियवादिनी ॥८१॥
 यारोगिणीस्यानुहितासम्पन्नाचैवशीलतः १
 सानुज्ञायाधिवेत्तयानावमान्याचकर्हिचित् ॥८२॥
 अधिविन्नातुयानारीनिर्गच्छेद्रुषितागृहात् १
 सासद्यःसन्निरोद्धयात्याज्यावाकुलसन्निधौ ॥८३॥
 प्रतिषिद्धापिवेद्यातुमद्यमभ्युदयेष्वपि १
 प्रेक्षासमाजंगच्छेद्वासादण्ड्याकृष्णालानिषट् ॥८४॥
 यदिस्वाभापराशैवविन्देरन्योषितोद्विजाः १
 तासांवर्णक्रमेणस्याज्ज्यैष्ठ्यम्पूजाचवेश्मच ॥८५॥
 भर्तुःशरीरशुश्रूषान्धर्मकार्यचनैत्यिकम् १
 स्वाचैवकुर्यात्सर्वेषान्नास्वजातिःकथंचन ॥८६॥
 यस्तुतत्कारयेन्मोहात्सजात्यास्थितयान्यया १
 यथाब्राह्मणचाण्डालःपूर्वदृष्टस्तथेवसः ॥८७॥
 उत्कृष्टायाभिरूपायवरायसदृशायच १
 अप्राप्तामपितान्तस्मैकन्यान्दद्याद्यथाविधि ॥८८॥

- कामभामरणानिष्ठेहृहेकन्यर्तुमत्यपि १
 नचैवैनाम्प्रयच्छेत्तुगुणहीनायकहिंचित् ॥८९॥
 त्रीणिवर्षाण्युदीक्षेतकुमार्यृतुमतीसती १
 उर्ध्वन्तुकालादेतस्माद्विन्देतसदृशम्पतिम् ॥९०॥
 अदीयमानाभर्तारमधिगच्छेद्यदिस्वयम् १
 नैनःकिंचिदवाप्नोतिनचयंसाधिगच्छति ॥९१॥
 अलंकारनाददीतपित्र्यंकन्यास्वयंवर १
 मातृकम्भ्रातृदत्तंवास्तेनास्याद्यदितंहरेत् ॥९२॥
 पित्रेनदद्याच्छुल्कंतुकन्यामृतुमतीहरन् १
 सहिस्वाम्यादतिक्रामेद्वतूनाम्प्रतिरोधनात् ॥९३॥
 त्रिंशद्वर्षोवहेत्कन्यांहृद्यान्द्वादशवार्षिकीम् १
 त्र्यष्टवर्षोऽष्टवर्षावाधर्मेसीदतिसत्वरः ॥९४॥
 देवदत्ताम्पतिर्भार्याविन्दतेनेच्छयात्मनः १
 तांसाध्वांम्बिभूयान्नित्यन्देवानाम्प्रियमाचरन् ॥९५॥
 प्रजनार्थस्त्रियःसृष्टाःसन्तानार्थचमानवाः १
 तस्मात्साधारणोधर्मःश्रुतौपल्यासहोदितः ॥९६॥
 कन्यायान्दत्तशुल्कायाम्भ्रियेतयदिशुल्कदः १
 देवरायप्रदातयायदिकन्यानुमन्यते ॥९७॥

